

Пб 2760

УНИВ. БИБ.

И. Бр. 5

ГАЛСКИ РАТ

ОД

ГАЈА ЈУЛИЈА ЦЕЗАРА

ШТИВО ПО УПУТСТВИМА ОД 1903. ГОД.

ОДАБРАО, ТУМАЧ И РЕЧНИК САСТАВИО

Др. ВЕСЕЛИН ЋИСАЛОВИЋ

ПРОФЕСОР

СА СЛИКАМА И КАРТОМ ГАЛИЈЕ

У НОВОМ САДУ

ПАРНА ШТАМПАРИЈА ЂОРЂА ИВКОВИЋА

1906.

I. Опис Галије.

(l. I. c. I.)

I. GALLIA est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallios ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt minimaeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Quae de causa Helvetii quoque reliquos Gallios virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallios obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet; spectat interitus occasum solis et septentriones.

2. Пат са Хелветима.

(l. I. cc. II—XXIX. a. a. Chr. n. LVIII.)

II. Apud Helvētiōs longē nōbilissimus fuit et dītissimus Orgētōrix. Is M. Messālā, M. Pīsōne cōsulibus rēgnī cupiditāte inductus coniūrātiōnem nōbilitātis fēcit et cīvitatī persuāsit, ut dē finibus suis cum omnibus cōpiis exirent: per facile esse, cum virtūte omnibus praestarent, tōtius Galliae imperiō potiri. Id hōc facilius eis persuāsit, quod undique loci nātūrā Helvētiū continentur: unā ex parte flūmine Rhēnō lātissimō atque altissimō, quī agrum Helvētium ā Germanīs dīvidit, alterā ex parte monte Iūrā altissimō, quī est inter Sēquanōs et Helvētiōs, tertiā lacū Lemannō et flūmine Rhodanō, quī prōvinciam nostram ab Helvētiis dīvidit. Hīs rēbus fiēbat, ut et minus lātē vagārentur et minus facile finitimis bellum inferre possent; quā ex parte hominēs bellandī cupidī māgnō dolōre afficiēbantur. Prō multitūdine autem hominum et prō glōriā belli atque fortitudinis angustōs sē finēs habēre arbitrābantur, quī in longitudinem mīlia passuum CCXL, in lātitudinem CLXXX patēbant.

III. Hīs rēbus adducti et auctōritāte Orgētorigis permōti cōstituērunt ea, quae ad proficiscendum pertinērent, comparāre, iūmentōrum et carrōrum quam māximum numerum coēmere, sēmentēs quam māximās facere, ut in itinere cōpia frūmentī suppeteret, cum proximis cīvitatibus pācem et amicitiam cōfirmāre. Ad eās rēs cōficiendās biennium sibi satis esse dūxērunt; in tertium annum profectiōnem lēge cōfirmant. Ad eās rēs cōficiendās Orgētōrix dux dēligitur. Is lēgatiōnem ad cīvitatēs suscipit. In eō itinere persuādet Casticō, Catamantaloedis filiō, Sēquanō, cūius pater rēgnum in Sēquanis multōs annōs obtinuerat et ā senātū populi Rōmānī amicus appellātus erat, ut rēgnum in cīvitate suā occupāret, quod pater ante habuerat;

itemque Dumnorigi Haeduō, frātri Diviciaci, quī eō tempore principātum in civitāte obtinēbat ac māximē plēbi acceptus erat, ut idem cōnārētur, persuādet eīque filiam suam in mātrimonium dat. Perfacile factū esse illis probat cōnāta perficere, propterea quod ipse suae civitātis imperium obtentūrus esset: nōn esse dubium, quā tōtius Galliae plūrimū Helvētiī possent, sē suis cōpiis suoque exercitū illis rēgna conciliātūrum cōfirmat. Hāc orātiōne adducti inter sē fidem et iūs iūrandum dant et rēgnō occupatō per trēs potentissimōs ac firmissimōs populōs tōtius Galliae imperiō sēsē potiri posse spērant.

IV. Ea rēs est Helvētiis per indicium enūntiāta. Mōribus suis Orgētorigem ex vinculis causam dicere coēgērunt; damnātum poenam sequi oportēbat, ut igni cremārētur. Diē cōstitutā causae dicendae Orgētorix ad iūdicium omnem suam familiam, ad hominum milia x, undique coēgit et omnēs clientēs obaerātōsque suos, quōrum māgnū numerum habēbat, eōdem condūxit; per eōs, nē causam diceret, sē eripuit. Cum civitās ob eam rem incitāta armis iūs suū exsequi cōnārētur multitūdinemque hominum ex agris magistrātūs cōgerent, Orgētorix mortuus est; neque abest suspiciō, ut Helvētiī arbitrantur, quā ipse sibi mortem cōsciverit.

V. Post eius mortem nihilō minus Helvētiī id, quod cōstituerant, facere cōnāntur, ut ē finibus suis exeant. Ubi iam sē ad eam rem parātōs esse arbitrāti sunt, oppida sua omnia, numerō ad XII., vicōs ad CCC, reliqua privāta aedificia incendunt, frūmentum omne, praeterquam quod sēcum portātūrī erant, combūrunt, ut domum reditiōnis spē sublātā parātiōrēs ad omnia pericula subeunda essent, trium mēnsium molita cibāria sibi quemque domō efferre iubent. Persuādēt Raurācis et Tulingis et Latobrigis finitimis suis, uti eōdem ūsi cōsiliō oppidis suis vicisque exūstis ūnā cum iis pro-

ficiscantur, Bōiōsque, quī trāns Rhēnum incoluerant et in agrum Nōricum trānsierant Nōrēiamque oppugnābant, receptōs ad sē sociōs sibi asciscunt.

VI. Erant omnīnō itinera duō, quibus itineribus domō exīre possent: ūnum per Sēquanōs, angustum et difficile, inter montem Iūram et flūmen Rhodanum, vix quā singulī carrī dūcerentur, mōns autem altissimus impendēbat, ut facile perpaucī prohibēre possent; alterum per prōvinciam nostram, multō facilius atque expeditius, proptereā quod inter finēs Helvētiōrum et Allobrōgum, quī nūper pācātī erant, Rhodanus fluitisque nōnnūllis locis vadō trānsitur. Extrēmum est oppidum Allobrogum proximumque Helvētiōrum finibus Gēnāva. Ex eō oppidō pōns ad Helvētiōs pertinet. Allobrogibus sēsē vel persuāsūrōs, quod nōndum bonō animō in populum Rōmānum vidērentur, existimābant, vel vī coactūrōs, ut per suōs finēs eōs ire paterentur. Omnibus rēbus ad profectiōnem comparātis diem dicunt, quā diē ad ripam Rhodanī omnēs conveniant. Is diēs erat a. d. V. Kal. Apr. L. Pīsōne, A. Gabiniō cōsulis.

VII. Caesarī cum id nūntiātum esset, eōs per prōvinciam nostram iter facere cōnārī, mātūrat ab urbe proficisci et, quam māximīs potest itineribus, in Galliam ulteriōrem contendit et ad Gēnāvam pervēnit. Prōvinciae tōtī, quam māximum potest, militum numerum imperat (erat omnīnō in Galliā ulteriōre lēgiō ūna), pontem, quī erat ad Gēnāvam, rescindī iubet. Ubi dē eius adventū Helvētīi certiōrēs factī sunt, lēgātōs ad eum mittunt nōbilissimōs civitātis, cūius lēgatiōnis Nammeius et Verucloetius principem locum obtinēbant, quī dicerent sibi esse in animō sine ūllō maleficio iter per prōvinciam facere, proptereā quod aliud iter habērent nūllum: rogāre, ut eius voluntāte id sibi facere liceat. Caesar quod memoriā tenēbat L. Cassium cōsulem occi-

sum exercitumque eius ab Helvētiis pulsum et sub iugum missum, concēdendum nōn putābat neque hominēs inimicō animō datā facultāte per prōvinciam itineris faciendī temperātūrōs ab iniuriā et maleficiō existimābat. Tamen, ut spatium intercēdere posset, dum milites, quōs imperāverat, convenirent, lēgātis respondit diem sē ad dēliberandum sūmptūrum: sī quid vel-
lent, ad Id. Apr. reverterentur.

VIII. Intereā eā legiōne, quam sēcum habēbat, militibusque, quī ex prōvinciā convēnerant, ā lacū Lemannō, quī in flūmen Rhodanum influit, ad montem Iūram, quī finēs Sēquanōrum ab Helvētiis dīvidit, milia passuum XIX mūrū in altitudinem pedum XVI fossamque perdūcit. Eō opere perfectō praesidia dispōnit, castella commūnit, quō facilius, sī sē invitō trānsire cōnentur, prohibēre possit. Ubi ea diēs, quam cōstituerat cum lēgātis, vēnit et lēgātī ad eum revertērunt, negat sē mōre et exemplō populī Rōmānī posse iter ullī per prōvinciam dāre et, sī vim facere cōnentur, prohibītūrum ostendit. Helvētiī eā spē deiectī nāvibus iūctis ratibusque complūribus factis, aliū vadis Rhodanī, quā minima altitudō flūminis erat, nōnumquam interdiū, saepius noctū perrumpere, sī possent, cōnātī operis mūnitiōne et militum concursū et telis repulsi hōc cōnātū dēstitērunt.

IX. Relinquēbātur ūna per Sēquanōs via, quā Sēquanīs invitīs propter angustias ire nōn poterant. His cum suā sponte persuādere nōn possent, lēgātōs ad Dumnorigem Haeduum mittunt, ut eō dēprecātōre ā Sēquanīs impetrārent. Dumnōrix grātiā et largitiōne apud Sēquanōs plūrimū poterat et Helvētiis erat amicus, quod ex eā civitāte Orgētorigis filiam in mātrimonium dūxerat, et cupiditāte rēgnī adductus novīs rēbus studēbat et quam plūrimās civitatēs suō beneficiō habēre obstrictās volēbat. Itaque rem suscipit ā Sēquanīs impetrat, ut per finēs suōs Helvētiōs ire

patiantur, obsidēsque utī inter sēsē dent, perficit: Sē-
quani, nē itinere Helvētiōs prohibeant, Helvētiū, ut sine
maleficiō et iniuriā trāseant.

X. Caesarī renūtiātur Helvētiis esse in animō
per agrum Sēquanōrum et Haeduōrum iter in Santō-
num finēs facere, quī nōn longē ā Tolōsātium finibus
absunt, quae civitās est in prōvincia. Id si fieret, in-
tellegēbat māgnō cum periculō prōvinciae futurum, ut
hominēs bellicōsōs, populī Rōmānī inimicōs, locis pa-
tentibus māximēque frūmentāriis finitimōs habēret. Ob
eās causās ei mūnitiōnī, quam fēcerat, T. Lābiēnum
lēgātum praeficit; ipse in Itāliam māgnis itineribus
contendit duāsque ibi legiōnēs cōscribit et trēs, quae
circum Aquilēiam hiemābant, ex hibernis ēducit et,
quā proximum iter in ulteriōrem Galliam per Alpēs
erat, cum his quīnque legiōnibus ire contendit. Ibi
Ceutrōnēs et Grāiocēlī et Caturigēs locis superiōribus
occupātis itinere exercitum prohibēre cōnantur. Com-
plūribus his proeliis pulsīs ab Ocēlō, quod est oppidum
citeriōris prōvinciae extrēmum, in finēs Vocontiōrum
ulteriōris prōvinciae diē septimō pervēnit; inde in
Allobrogū finēs, ab Allobrogibus in Segūsiāvōs exer-
citum dūcit. Hi sunt extrā prōvinciam trāns Rhodanum
primī.

XI. Helvētiū iam per angustias et finēs Sēquanō-
rum suās cōpiās trādūxerant et in Haeduōrum finēs
pervēnerant eōrumque agrōs populābantur. Haeduī,
cum sē suaeque ab iis dēfendere nōn possent, lēgātōs
ad Caesarem mittunt rogātum auxilium: ita sē omni
tempore dē populō Rōmānō meritōs esse,
ut paene in cōspectū exercitūs nostrī
agrī vastārī, liberī in servitūtem abdūcī,
oppida expūgnārī nōn dēbuerint. Eōdem tem-
pore, quō Haeduī, Ambarri, necessariū et cōsanguineī
Haeduōrum, Caesarem certiōrem faciunt sēsē dēpopu-
lātis agris nōn facile ab oppidis vim hostium prohibēre.

Item Allobrōgēs, quī trāns Rhodanum vicōs possessionēs-
que habēbant, fugā sē ad Caesarem recipiunt et dēmōn-
strant sibi praeter agrī solum nihil esse reliquū. Quibus
rēbus adductus Caesar nōn expectandum sibi statuit,
dum omnibus fortūnis sociōrum cōsumptis in Santōnōs
Helvētii pervenirent.

XII. Flūmen est Arar, quod per finēs Haeduōrum
et Sēquanōrum in Rhodanum influit, incredibili lēnitāte,
ita ut oculis, in utram partem fluat, iūdicārī nōn possit.
Id Helvētii ratibus ac lintribus iūctis trānsibant. Ubi
per explorātōrēs Caesar certior factus est trēs iam par-
tēs cōpiarum Helvētios id flūmen trādūxisse, quārtam
fere partem citrā flūmen Arārim reliquam esse, de
tertiā vigiliā cum legiōnibus tribus ē castris profectus
ad eam partem pervēnit, quae nōndum flūmen trāns-
ierat. Eōs impeditōs et inopināntēs aggressus māgnam
partem eōrum concidit; reliquī sēsē fugae mandāvē-
runt atque in proximās silvās abdidērunt. Is pāgus
appellābatur Tigurīnus; nam omnis civitās Helvētia in
quattuor pāgōs divisa est. Hic pāgus ūnus, cum domo
exisset, patrum nostrōrum memoriā L. Cassium cōn-
sulem interfecerat et eius exercitum sub iugum miserat.
Ita sive cāsū sive cōsiliō deōrum immortalium, quae
pars civitātis Helvētiae insignem calamitatem populō
Rōmānō intulerat, ea princeps poenās persolvit. Quā
in rē Caesar nōn solum publicās, sed etiam privātās
iniuriās ultus est, quod eius socerī L. Pisōnis avum,
L. Pisōnem legātum, Tigurīnī eōdem proeliō, quō Cas-
sium, interfecerant.

XIII. Hōc proeliō factō reliquās cōpiās Helvētiōrum
ut cōsequi posset, pontem in Arari faciendum cūrat
atque ita exercitum trādūcit. Helvētiū repentinō eius
adventū commōti, cum id, quod ipsi diēbus XX aeger-
rimē cōfēcerant, ut flūmen trānsirent, illum ūnō diē
fēcisse intellegerent, legātōs ad eum mittunt; cūius
legātiōnis Divicō princeps fuit, quī bellō Cassiānō dux

Helvētiorum fuerat. Is ita cum Caesare ēgit: Sī pācem populus Rōmānus cum Helvētīs faceret, in eam partem itūrōs atque ibi futūrōs Helvētīōs, ubi eōs Caesar cōstituisset atque esse voluisset; sīn bellō persequi perseverāret, reminiscerētur et veteris incommodī populī Rōmānī et pristīnae virtūtis Helvētiorum. Quod imprōvisō ūnum pāgum adortus esset, cum iī, qui flūmen trānsissent, suis auxilium ferre nōn possent, nē ob eam rem aut suae māgnōpere virtūti tribueret aut ipsōs dēspiceret. Sē ita ā patribus māiōribusque suis didicisse, ut magis virtūte contenderent, quam dolō aut insidiis nīterentur. Quārē nē committeret, ut is locus, ubi cōstitissent, ex calamitate populī Rōmānī et interneciōne exercitūs nōmen caperet aut memoriam prōderet.

XIV. His Caesar ita respondit: Eō sibi minus dubitātiōnis dārī, quod eās rēs, quās lēgātī Helvētīi commemorāssent, memoriā tenēret, atque eō gravius ferre, quō minus meritō populī Rōmānī accidissent; quī sī alicūius iniūriae sibi cōscius fuisset, nōn fuisse difficile cavēre, sed eō dēceptum, quod neque commissum ā sē intellegeret, quārē timēret, neque sine causā timendum putāret. Quod sī veteris contumēliae oblivisci vellet, num etiam recentium iniūriarum, quod eō invitō iter per prōvinciam per vim temptāssent, quod Haeduōs, quod Ambarrōs, quod Allobrogēs vexāssent, memoriam dēpōnere posse? Quod suā victōriā tam insolenter glōriārentur quodque tam diu sē impūnē iniūriās intulisse admirā-

rentur, eōdem pertinēre. Cōnsuēsse enim deōs immortālēs, quō gravius hominēs ex commūtatiōne rērū doleant, quōs prō scelere eōrum ulcisci velint, hīs secundiōrēs interdum rēs et diūturniōrem impūnitātem concēdere. Cum ea ita sint, tamen sī obsidēs ab iīs sibi dentur, utī ea, quae polliceantur, factūrōs intellegat, et sī Haeduīs de iniuriīs, quās ipsīs sociīsque eōrum intulerint, item sī Allobrogibus satisfaciant, sēsē cum iīs pācem esse factūrum. Divicō respondit: Ita Helvētiōs ā māiōribus suis institūtōs esse, utī obsidēs accipere, nōn dāre cōsuērint: ēius rei populum Rōmānum esse testem. Hōc respōnsō datō discessit.

XV. Posterō diē castra ex eō locō movent. Idem facit Caesar equitātumque omnem, ad numerum quatuor milium, quem ex omnī prōvinciā et Haeduīs atque eōrum sociīs coāctum habēbat, praemittit, quī videant, quās in partēs hostēs iter faciant. Quī cupidius novissimum agmen īsecūtī aliēnō locō cum equitātū Helvētiōrum proelium committunt; et pauci de nostris cadunt. Quō proeliō sublātī Helvētiī, quod quīngentis equitibus tantam multitudinem equitum prōpulerant, audācius subsistere nōnnumquam et novissimō agmine proeliō nostrōs lacescere coepērunt. Caesar suōs ā proeliō continēbat ac satis habēbat in praesentiā hostem rapinis populātiōnibusque prohibēre. Ita diēs circiter XV iter fēcērunt, ut inter novissimum hostium agmen et nostrum primum nōn amplius quīnis aut sēnis milibus passuum interesset.

XXI. Eōdem diē ab explorātōribus certior factus hostēs sub monte cōsēdisse milia passuum ab ipsis castris VIII, quālis esset nātūra montis et quālis in circuitū ascēsus, quī cōgnōscerent, misit. Renuntiātum est facilem esse. De tertiā vigiliā T. Lābiēnum, legatū

prō praetōre, cum duābus legiōnibus et iīs ducibus, qui iter cōgnōverant, summum iugum montis ascendere iubet; quid sui cōsiliū sit, ostendit. Ipse dē quārtā vigiliā eōdem itinere, quō hostēs ierant, ad eōs contendit equitātumque omnem ante sē mittit. P. Cōnsidius, qui rei militāris peritissimū habēbatur et in exercitū L. Sullae et postea in M. Crassī fuerat, cum explorātōribus praemittitur.

XXII. Primā lūce, cum summus mōns ā Lābiēnō tenērētur, ipse ab hostium castris nōn longius MD passibus abesset neque, ut postea ex captivis comperit, aiut ipsius adventus aut Lābiēnī cōgnitus esset, Cōnsidius equō admissō ad eum accurrit, dicit montem, quem ā Lābiēnō occupārī voluerit, ab hostibus tenērī: id sē ā Gallicis armis atque insignibus cōgnōvisse. Caesar suās cōpiās in proximum collem subducit, aciem instruit. Lābiēnus, ut erat ei praeceptum ā Caesare, nē proelium committeret, nisi ipsius cōpiae prope hostium castra visae essent, ut undique unō tempore in hostēs impetus fieret, monte occupatō nostrōs expectābat proeliōque abstinēbat. Multō dēnique diē per explorātōrēs Caesar cōgnōvit et montem ā suis tenērī et Helvētiōs castra mōvisse et Cōnsidium timōre perterritum, quod nōn vidisset, prō visō sibi renūntiāvisse. Eō diē, quō consuerat intervallō, hostēs sequitur et milia passuum tria ab eōrum castris castra pōnit.

XXIII. Postrīdie eius diēi, quod omninō bīdium supererat, cum exercituī frumentum mētiri oportēret, et quod ā Bibracte, oppidō Haeduōrum longē māximō et cōpiōsissimō, nōn amplius milibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae prōspiciendum existimāvit; itaque iter ab Helvētiis āvertit ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivōs L. Aemiliū, decūriōnis equitum Gallōrum, hostibus nūntiatur. Helvētiū, seu quod timōre perterritōs Rōmānōs discēdere ā sē existimārent, eō

magis, quod prīdiē superiōribus locis occupātis proelium nōn commisissent, sive eō, quod rē frūmentāriā interclūdī posse cōfiderent, commūtātō cōsiliō atque itinere conversō nostrōs ā novissimō agmine īnsequi ac lacescere coepērunt.

XXIV. Postquam id animum advertit, Caesar cōpiās suās in proximum collem subdūxit equitātumque, quī sustinēret hostium impetum, mīsit. Ipse interim in colle mediō triplicem aciem instrūxit legiōnum quattuor veterānarum; in summō iugō duās legiōnēs, quās in Galliā citeriōre proximē cōscripserat, et omnia auxilia collocārī ac tōtum montem hominibus complērī et intereā impedimenta et sarcinās in ūnum locum cōferri et eum ab iīs, quī in superiōre aciē cōstiterant, mūniri iūssit. Helvētiī cum omnibus suis carris secūti impedimenta in ūnum locum contulērunt; ipsī cōfertissimā aciē reiectō nostrō equitātū phalange factā sub primam nostram aciem successērunt.

XXV. Caesar primum suō, deinde omnium ex cōspectū remōtis equis, ut aequātō omnium periculō spem fugae tolleret, cohortātus suōs proelium commisit. Milites ē locō superiōre pilis missis facile hostium phalangem perfrēgērunt; eā disiectā gladiis dēstrictis in eōs impetum fēcērunt. Gallis māgnō ad pūgnam erat impedimentō, quod plūribus eōrum scūtis ūnō ictū pilōrum trānsfixis et colligātis, cum ferrum sē inflexisset, neque ēvellere neque sinistrā impedītā satis commodē pūgnāre poterant, multī ut diū iactātō bracchiō praeoptārent scūtum manū ēmittere et nūdō corpore pūgnāre. Tandem vulneribus dēfessi et pedem referre et, quod mōns suberat circiter mille passuum spātiō, eō sē recipere coepērunt. Captō monte et succēdentibus nostris Bōi et Tulingi, quī hominum milibus circiter XV agmen hostium claudēbant et novissimis praesidiō erant, ex itinere nostrōs latere apertō aggressi circumvenire, et id cōspicātī Helvētiī, quī in montem sēsē recēperant,

rursus instāre et proelium redintegrāre coepērunt. Rō-
mānī conversa signa bipertitō intulērunt: prima et
secunda aciēs, ut victīs ac summōtis resisteret, tertia,
ut venientēs sustinēret.

XXVI. Ita ancipiti proeliō diū atque ācriter pūgnā-
tum est. Diūlius cum sustinēre nostrōrum impetūs nōn
possent, alterī sē, ut coeperant, in montem recēpērunt,
alterī ad impedimenta et carrōs suōs sē contulērunt.
Nam hōc tōtō proeliō, cum ab hōrā septimā ad ve-
sperum pūgnātum sit, āversum hostem vidēre nēmō
potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pū-
gnātum est, proptereā quod prō vallō carrōs obiēcērant
et ē locō superiōre in nostrōs venientēs tela coniciē-
bant et nōnnūlli inter carrōs raedāsque mātārās ac trā-
gūlās subiciēbant nostrōsque vulnerābant. Diū cum
esset pūgnātum, impedimentis castrisque nostrī politī
sunt. Ibi Orgētorigis filia atque ūnus ē filiis captus est.
Ex eō proeliō circiter hominum milia CXXX super-
fuērunt eāque tōtā nocte continenter iērunt: nūllam
partem noctis itinere intermissō in finēs Lingōnum diē
quārtō pervēnērunt, cum et propter vulnera militum
et propter sepultūram occīsōrum nostrī trīduum morātī
eōs sequī nōn potuissent. Caesar ad Lingōnēs litterās
nūntiōsque mīsit, nē eōs frūmentō nēve aliā rē
iuvārent: quī sī iūvissent, sē eōdem locō,
quō Helvētiōs, habitūrum. Ipse trīduō inter-
missō cum omnibus cōpiis eōs sequī coepit.

XXVII. Helvētīi omnium rērum inōpiā adducti
lēgātōs dē dēditione ad eum mīserunt. Quī cum eum
in itinere convēnissent sēque ad pedēs proiēcissent
suppliciterque locūtī flentēs pācem petissent atque eōs
in eō locō, quō tum essent, suum adventum expectāre
iūssisset, pāruērunt. Eō postquam Caesar pervēnit,
obsidēs, arma, servōs, quī ad eōs perfūgissent, poposcit.
Dum ea conquīruntur et cōferuntur nocte intermissā,
circiter hominum milia VI eius pāgī, quī Verblīgēnus

appellātur, sive timōre perterriti, nē armīs traditis supplicio afficerentur, sive spē salutis inducti, quod in tantā multitudīne dediticiōrum suam fugam aut occultāri aut omninō ignōrārī posse existimārent, primā nocte ē castris Helvētiōrum ēgressi ad Rhēnum finēsq̄ Germanōrum contendērunt.

XXVIII. Quod ubi Caesar rescit, quōrum per finē ierant, hīs, uti conquīrerent et redūcerent, si sibi purgati esse vellent, imperāvit; reductōs in hostium numerō habuit, reliquōs omnēs obsidibus, armīs, perfugis traditis in deditiōnem accēpit. Helvētiōs, Tulingōs, Latobrigōs in finē suōs, unde erant profecti, reverti iussit et, quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat, quō famem tolerārent, Allobrogibus imperāvit, ut iis frumenti cōpiam facerent, ipsōs oppida vicōsq̄, quōs incenderant, restituere iussit. Id eā maxime ratiōne fecit, quod noluit eum locum, unde Helvētiī discesse-
rant, vacāre, nē propter bonitatem agrōrum Germani, qui trāns Rhēnum incolunt, ex suis finibus in Helvētiōrum finē trānsirent et finitimā Galliae provinciae Allobrogibusque essent. Bōiōs petentibus Haeduīs, quod egregiā virtute erant cōgniti, ut in finibus suis collocārent, concessit; quibus illi agrōs dederunt quōsq̄ postea in parem iūris libertātisque condiōnem, atque ipsi erant, recēpērunt.

XXIX. In castris Helvētiōrum tabulae repertae sunt litteris Graecis cōfectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nōminatim ratiō cōfecta erat, quī numerus domo exisset eōrum, quī arma ferre possent, et item sēparatim, quot pueri, senēs mulierēsq̄. Summa erat capitum: Helvētiōrum milia CCLXIII. Tulingōrum milia XXXVI, Latobrigōrum XIV, Rauracōrum XXIII, Bōiōrum XXXII; ex hīs, quī arma ferre possent, ad milia XCII. Summa omnium fuērunt ad milia CCCLXVIII. Eōrum, quī domum rediērunt, cēnsū habitō, ut Caesar imperāverat, repertus est numerus milium C et X.

3. Пат с Аријовистом.

(l. l. cc. XXX.—LIV. a. a. Chr. n. LVIII.)

XXX. Bellō Helvētiōrum cōfectō tōtius fere Galliae lēgātī, principēs civitātum, ad Caesarem grātulātum convēnerunt: Intellegere sēsē, tametsi prō veteribus Helvētiōrum iniūriis populī Rōmānī ab hīs poenās bellō repetisset, tamen eam rem nōn minus ex ūsū Galliae quam populī Rōmānī accidisse, propterea quod eō cōsiliō flōrentissimis rēbus domōs suās Helvētiī reliquissent, utī tōtī Galliae bellum inferrent imperiōque potirentur locumque domiciliō ex magnā copiā deligerent, quem ex omni Galliā opportūnissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquāsque civitatēs stipendiāriās habērent. Petierunt, utī sibi concilium tōtius Galliae in diem certam indicere idque Caesaris voluntate facere liceret: sēsē habēre quāsdam rēs, quās ex cōmūnī cōsensū ab eō petere vellent. Eā rē permissā diem conciliō cōstituērunt et iūre iurandō, nē quis enūntiāret, nisi quibus cōmūnī cōsiliō mandatum esset, inter sē sanxērunt.

XXXI. Eō conciliō dimissō iīdem principēs civitātum, quī ante fuerant, ad Caesarem revertērunt petieruntque, utī sibi sēcrētō dē suā omniumque salute cum eō agere liceret. Eā rē impetrātā sēsē omnes flentes Caesarī ad pedēs proiecērunt: nōn minus sē id contendere et laborāre, nē ea, quae dixissent, enūntiārentur, quam utī ea, quae vellent, impetrārent, propterea quod, si enūntiatum esset, summum in cruciatum sē ventūrōs vidērent. Locutus est prō his Diviciacus Haeduus: Galliae tōtius factionēs esse duās; hārum alterius principātum tenēre

Haeduōs, alterius Arvernōs. Hī cum tantō-
 pere dē potentātū inter sē multōs annōs
 contenderent, factum esse, utī ab Arver-
 nīs Sēquanīsque Germānī mercēde arces-
 serentur. Hōrum primō circiter mīlia XV
 Rhēnum trānsisse; posteaquam agrōs et
 cultum et cōpiās Gallōrum hominēs ferī
 ac barbarī adamāssent, trāductōs plūrēs;
 nunc esse in Galliā ad C et XX mīlium nu-
 merum. Cum hīs Haeduōs eōrumque clien-
 tēs semel atque iterum armīs contendisse;
 māgnam calamitātem pulsōs accēpisse, om-
 nem nōbilitātem, omnem senātum, omnem
 equitātum āmisisse. Quibus proeliis cala-
 mitātibusque fractōs, quī et suā virtūte et
 populī Rōmānī hospitio atque amicitia plū-
 rimum ante in Galliā potuissent, coactōs
 esse Sēquanīs obsidēs dāre nōbilissimōs
 civitātis et iūreiūrando civitātem obstrin-
 gere sēsē neque obsidēs repetitūrōs neque
 auxilium ā populō Rōmānō implōrātūrōs
 neque recūsātūrōs, quō minus perpetuō
 sub illōrum diciōne atque imperiō essent.
 Unum sē esse ex omnī civitāte Haeduōrum,
 quī addūcī nōn potuerit, ut iūrāret aut li-
 berōs suōs obsidēs dāret. Ob eam rem sē
 ex civitāte profūgissee et Rōmam ad senā-
 tum vēnisse auxilium postulātum, quod
 sōlus neque iūre iūrando neque obsidibus
 tenērētur. Sed pēius victōribus Sēquanīs
 quam Haeduīs victīs accidisse, propterea
 quod Ariovistus, rēx Germānōrum, in eō-
 rum finibus cōsēdisset tertiamque par-
 tem agrī Sēquanī, quī esset optimus tōtius
 Galliae, occupāvisset et nunc dē alterā
 parte tertiā Sēquanōs dēcēdere iubēret,

propterea quod paucis mensibus ante Harudum milia hominum XXIV ad eum venissent, quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes ex Galliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent; neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias proelio vicerit, quod proelium factum sit ad Magetobrigam, superbē et crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos possidere et in eos omnia exempla cruciatūsque edere, si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta sit. Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri. Nisi quid in Caesare populoque Romano sit auxilium, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint, ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant fortunamque, quaecumque accadat, experiantur. Haec si enuntiata Ariovisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat. Caesarem vel auctoritate sua atque exercitus vel recentem victoriam vel nomine populi Romani deterrere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum traducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti iniuria posse defendere.

XXXII. Hac oratione ab Diviciaco habitam omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. Animadvertit Caesar unus ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent,

sed tristēs capite dēmissō terram intuērī. Eius rei quae causa esset, mīrātus ex ipsis quaesiit. Nihil Sēquanī respondēre, sed in eādē tristitiā tacitī permanēre. Cum ab hīs saepius quaereret neque ūllam omnīnō vōcem exprimere posset, idem Diviciacus Haeduus respondit: Hōc esse miserīorem et graviōrem fortūnam Sēquanōrum quam reliquōrum, quod sōlī nē in occultō quidem querī neque auxilium implōrāre audērent absentisque Ariovisti crūdēlitātem, velut sī cōram adesset, horrērent, proptereā quod reliquīs tamen fugae facultās darētur, Sēquanīs vērō, quī intrā fīnēs suōs Ariovistum recēpissent, quōrum oppida omnia in potestāte eius essent, omnēs cruciātūs essent perferendī.

XXXIII. Hīs rēbus cōgnitis Caesar Gallōrum animōs verbis cōfirmāvit pollicitusque est sibi eam rem cūrae futūram: māgnam sē habēre spem et beneficiō suō et auctōritāte adductum Ariovistum fīnem iniūriīs factūrum. Hāc ōrātiōne habitā concilium dīmisit. Multae rēs eum hortābantur, quārē sibi eam rem cōgitandam et suscipiendam putāret, imprimis quod Haeduōs, frātrēs cōsanguineōsque saepenumērō ā senātū appellātōs, in servitūte atque diciōne vidēbat Germānōrum tenērī eōrumque obsidēs esse apud Ariovistum ac Sēquanōs intellegēbat; quod in tantō imperiō populī Rōmānī turpissimum sibi et rei pūblicae esse arbitrabātur. Paulātīm autem Germānōs cōsuēscere Rhēnum trānsire et in Galliam māgnam eōrum multitudinem venīre populō Rōmānō periculōsum vidēbat, neque sibi hominēs ferōs ac barbarōs temperātūrōs existimābat, quīn, cum omnem Galliam occupāvissent, ut ante Cimbrī Teutōnique fēcissent, in prōvinciam exīrent atque inde in Italiā contenderent, praesertim cum Sēquanōs ā prōvinciā nostrā Rhodanus dīvideret; quibus rēbus quam

mātūrrimē occurrendum putābat. Ipse autem Ariovistus tantōs sibi spīritūs, tantam arrogantiam sūmpserat, ut ferendus nōn vidērētur.

XXXIV. Quam ob rem placuit eī, ut ad Ariovistum lēgātōs mitteret, quī ab eō postulārent, utī aliquem locum medium utriusque colloquiō dēligeret: velle sēsē dē rē pūblicā et summīs utriusque rēbus cum eō agere. Eī lēgātiōnī Ariovistus respondit: Sī quid ipsī ā Caesare opus esset, sēsē ad eum ventūrum fuisse; sī quid ille sē vellet, illum ad sē venīre oportēre. Praetereā sē neque sine exercitū in eās partēs Galliae venīre audēre, quās Caesar possidēret, neque exercitum sine māgnō commeātū atque mōlīmentō in ūnum locum contrahere posse. Sibi autem mīrum vidērī, quid in suā Galliā, quam bellō vicisset, aut Caesarī aut omnīnō populō Rōmānō negōtīi esset.

XXXV. Hīs respōnsīs ad Caesarem relātis iterum ad eum Caesar lēgātōs cum hīs mandātis mittit: Quōniam tantō suō populīque Rōmānī beneficio affectus, cum in cōsulātū suō rēx atque amīcus ā senātū appellātus esset, hanc sibi populōque Rōmānō grātiā referret, ut in colloquium invitātus venīre gravārētur neque dē commūnī rē dīcendum sibi et cōgnōscendum putāret, haec esse, quae ab eō postulāret: prīmum nē quam multitudinem hominum amplius trāns Rhēnum in Galliam trādūceret; deinde obsidēs, quōs habēret, Haeduīs redderet Sēquanisque permitteret, ut, quōs illī habērent, voluntāte eīus reddere illīs licēret; nēve Haeduōs iniuriā lacesseret nēve hīs sociisque eōrum bellum inferret. Sī id ita fēcisset, sibi populōque Rōmānō perpetuam grātiā

atque amicitiam cum eō futūram; sī nōn impetrāret, sēsē, quoniam M. Messālā, M. Pīsōne cōsulibus senātus cēnsuisset, utī, quicumque Galliam prōvinciam obtinēret, quod commodō rei pūblīcae facere posset, Haeduōs cēterōsque amīcōs populi Rōmānī dēfenderet, sē Haeduōrum iniūriās nōn neglectūrum.

XXXVI. Ad haec Ariovistus respondit: Iūs esse bellī, ut, quī vīcissent, iīs, quōs vīcissent, quem ad modum vellent, imperārent: item populum Rōmānum victīs nōn ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperāre cōsuēsse. Sī ipse populō Rōmānō nōn praescriberet, quem ad modum suō iūre ūterētur, nōn oportēre sē ā populō Rōmānō in suō iūre impedīrī. Haeduōs sibi, quoniam bellī fortunam temptāssent et armīs congressī ac superātī essent, stīpendiārīōs esse factōs. Māgnam Caesarem iniūriam facere, quī suō adventū vectigālia sibi dēteriōra faceret. Haeduīs sē obsidēs redditūrum nōn esse neque iīs neque eōrum sociīs iniūriā bellum illātūrum, sī in eō manērent, quod convēnisset, stīpendiumque quotannis penderent; sī id nōn fēcissent, longē iīs frāternum nōmen populi Rōmānī āfutūrum. Quod sibi Caesar dēnūntiāret sē Haeduōrum iniūriās nōn neglectūrum, nēmīnem sēcum sine suā pernīciē contendisse. Cum vellet, congregērētur: intellectūrum, quid invictī Germānī, exercitātissimī in armīs, quī inter annōs XIV tectum nōn subissent, virtūte possent.

XXXVII. Haec eōdem tempore Caesarī mandāta referēbantur, et lēgātī ab Haeduīs et ā Trēvērīs veniē-

bant: Haeduī questum, quod Harūdēs, quī nūper in Galliam trāsportātī essent, finēs eōrum populārentur: sēsē nē obsidibus quidem datīs pācem Ariovistī redimere potuisse; Trēverī autem, pāgōs centum Suēbōrum ad rīpās Rhēnī cōnsēdisse, quī Rhēnum trānsire cōnārentur; hīs praeesse Nasuam et Cimberium frātrēs. Quibus rēbus Caesar vehementer commōtus mātūrandum sibi existimāvit, nē, sī nova manus Suēbōrum cum veteribus cōpiīs Ariovistī sēsē coniūnxisset, minus facile resistī posset. Itaque rē frūmentāriā, quam celerimē potuit, comparātā māgnīs itineribus ad Ariovistum contendit.

XXXVIII. Cum trīduī viam prōcessisset, nūntiātum est eī Ariovistum cum suis omnibus cōpiīs ad occupandum Vesontiōnem, quod est oppidum māximum Sēquanōrum, contendere. Id nē accideret, māgnōpere sibi praecavendum Caesar existimābat. Namque omnium rērum, quae ad bellum ūsuī erant, summa erat in eō oppidō facultās, idque nātūrā locī sic mūniēbātur, ut māgnam ad dūcendum bellum daret facultātem, proptereā quod flūmen Dūbis ut circīnō circumductum paene tōtum oppidum cingit; reliquum spatium, quod est nōn amplius pedum MDC, quā flūmen intermittit, mōns continet māgnā altitūdine, ita, ut rādīcēs montis ex utrāque parte rīpae flūminis contingant. Hunc mūrus circumdātus arcem efficit et cum oppidō coniungit. Hūc Caesar māgnīs nocturnīs diurnisque itineribus contendit occupātōque oppidō ibi praesidium collocat.

XXXIX. Dum paucōs diēs ad Vesontiōnem rei frūmentāriae commeātūsque causā morātur, ex percontātiōne nostrōrum vōcibusque Gallōrum ac mercātorum, quī īngentī māgnitūdine corporum Germānōs, īncrēdibilī virtūte atque exercitātiōne in armīs esse praedicābant (saepenumērō sēsē cum hīs con-

gressōs nē vultum quidem atque aciem oculōrum dicēbant ferre potuisse), tantus subito timor omnem exercitum occupāvit, ut nōn mediocriter omnium mentēs animōsque perturbāret. Hīc primum ortus est ā tribūnīs militum, praefectīs reliquisque, quī ex urbe amicitiae causā Caesarem secūtī nōn māgnū in rē militārī ūsum habēbant; quōrum alius aliā causā illātā, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petēbat, ut eius voluntāte discēdere liceret; nōnnūllī pudōre adductī, ut timōris suspiciōnem vitārent, remanēbant. Hī neque vultum fingere neque interdum lacrimās tenēre poterant: abditī in tabernāculīs aut suum fātum querēbantur aut cum familiāribus suis commūne periculum miserābantur. Vulgō tōtis castrīs testāmenta obsignābantur. Hōrum vōcibus ac timōre paulātim etiam īī, quī māgnū in castrīs ūsum habēbant, milites centuriōnēsque quique equitātū praeerant, perturbābantur. Quī sē ex hīs minus timidōs existimārī volēbant, nōn sē hostem verērī, sed angustias itineris et māgnitudinem silvārum, quae intercēderent inter ipsōs atque Ariovistum, aut rem frumentāriam, ut satis commodē supportārī posset, timēre dicēbant. Nōnnūllī etiam Caesarī nūntiārant, cum castra movērī ac signa ferrī iūssisset, nōn fore dictō audientēs milites neque propter timōrem signa latūrōs.

XL. Haec cum animadvertisset, convocātō cōsiliō omniumque ōrdinum ad id cōsiliū adhibitīs centuriōnibus vehementer eōs incūsāvit: primum quod, aut quam in partem aut quō cōsiliō dūcerentur, sibi quaerendum aut cōgitandum putārent. Ariovistum sē cōsule cupidissimē populī Rōmānī amicitiam appetisse: cūr hunc tam temerē quisquam ab officiō discessūrum iūdicāret? Sibi quidem persuādērī cōgnitis suis postulātis atque aequitāte condiciōnum

perspectā eum neque suam neque populī
 Rōmānī grātiā repudiātūrum. Quod sī
 furōre atque āmentīā impulsus bellum intul-
 lisset, quid tandem verērentur? aut cūr dē suā
 virtūte aut dē ipsius dīligentiā dēspērārent?
 Factum ēius hostis perīculum patrum no-
 strōrum memoriā, cum Cimbris et Teutōnīs
 ā C. Māriō pulsīs nōn minōrem laudem
 exercitūs quam ipse imperātor meritis
 vidēbātur; factum etiam nūper in Itāliā
 servīlī tumultū, quōs tamen aliquid ūsus
 ac dīsciplīna, quae ā nōbis accēpissent,
 sublevārent. Ex quō iūdicārī posse, quan-
 tum habēret in sē bonī cōstantia, propter-
 eā quod, quōs aliquamdiū inermēs sine
 causā timuissent, hōs postea armātōs ac
 victōrēs superāssent. Dēnique hōs esse
 eōsdem, quibuscum saepenumērō Helvētīi
 congressī nōn solum in suis, sed etiam in
 illōrum fīnibus plērumque superārīnt, quī
 tamen parēs esse nostrō exercitūi nōn po-
 tuerint. Sī quōs adversum proelium et fuga
 Gallōrum commovēret, hōs, sī quaererent,
 reperīre posse diūturnitāte bellī defatīgā-
 tīs Gallīs Ariovistum, cum multōs mēnsēs
 castrīs sē ac palūdibus tenuisset neque
 suī potestātem fēcisset, dēspērāntēs iam
 dē pugnā et dispersōs subitō adortum ma-
 gis ratiōne et cōsiliō quam virtūte vicisse.
 Cui ratiōnī contrā hominēs barbarōs atque
 imperītōs locus fuisset, hāc nē ipsum qui-
 dem spērāre nostrōs exercitūs capī posse.
 Quī suum timōrem in rei frūmentāriae si-
 mulātiōnem angustiasque itineris cōfer-
 rent, facere arroganter, cum aut dē officiō
 imperātōris dēspērāre aut praescribere

vidērentur. Haec sibi esse cūrae; frūmentum Sēquanōs, Leucōs, Lingōnēs subministrāre, iamque esse in agrīs frūmenta mātūra; dē itinere ipsōs brevī tempore iūdicātūrōs. Quod nōn fore dictō audientēs neque signa lātūrī dīcantur, nihil sē eā rē commovērī: scīre enim, quibuscumque exercitus dictō audiēns nōn fuerit, aut male rē gestā fortūnam dēfuisse aut aliquō facinore compertō avaritiam esse convictam; suam innocentiam perpetuā vitā, fēlicitātem Helvētiōrum bellō esse perspectam. Itaque sē, quod in longiōrem diem collātūrus fuisset, repraesentātūrū et proximā nocte dē quārtā vigiliā castra mōtūrū, ut quam primum intellegere posset, utrum apud eōs pūdor atque officium an timor sōlus valeret. Quod sī praetereā nēmō sequātur, tamen sē cum sōlā decimā legiōne itūrū, sibi que eam praetōriam cohortem futūrā. Huic legiōnī Caesar et indulserat praecipuē et propter virtutem cōfidēbat māximē.

XLI. Hāc orātiōne habitā mirum in modum conversae sunt omnium mentēs summaque alacritās et cupiditās bellī gerendī illāta est, princepsque decima legiō per tribūnōs militum eī grātiās ēgit, quod dē sē optimum iūdicium fēcisset, sēque esse ad bellum gerendum parātissimam cōfirmāvit. Deinde reliquae legiōnēs cum tribūnīs militum et primōrum ordinum centuriōnibus ēgērunt, utī Caesarī satisfacerent: sē neque umquam dubitāsse neque timuisse neque dē summā bellī suum iūdicium, sed imperātōris esse existimāvisse. Eōrum satisfactiōne acceptā et itinere exquisitō per Diviciacum, quod ex Gallis eī māximam fidem habēbat, ut milium amplius quīnquāgintā circuitū locis apertīs exercitum

dūceret, de quārtā vigiliā, ut dīxerat, profectus est. Septimō diē, cum iter nōn intermitteret, ab explorātoribus certior factus est Ariovisti cōpiās ā nostris milibus passuum XXIV abesse.

XLII. Cōgnitō Caesaris adventū Ariovistus lēgātōs ad eum mittit: quod antea de colloquiō postulāset, id persē fieri licere, quoniam propius accessisset seque id sine periculō facere posse existimāre. Nōn respuit condiciōnem Caesar iamque eum ad sānitatem reverti arbitrābatur, cum id, quod antea petenti dēnegasset, ūltrō polliceretur, māgnamque in spem veniebat prō suis tantis populique Rōmānī in eum beneficiis cōgnitis suis postulātis fore, uti pertināciā desisteret. Diēs colloquiō dictus est ex eō diē quīntus. Interim saepe ūltrō citroque cum lēgātī inter eōs mitterentur, Ariovistus postulāvit, nē quem peditem ad colloquium Caesar addūceret; verērī sē, nē per insidiās ab eō circumvenīrētur; uterque cum equitātū venīret: aliā ratiōne sēsē nōn esse ventūrum. Caesar, quod neque colloquium interpositā causā tolli volēbat neque salūtem suam Gallōrum equitātū committere audēbat, commodissimum esse statuit omnibus equis Gallis equitibus detractis eō legiōnāriōs milites legiōnis decimae, cui quam maximē cōfidēbat, impōnere, ut praesidium quam amīcissimum, si quid opus factō esset, habēret. Quod cum fieret, nōn irrīdiculē quīdam ex militibus decimae legiōnis dīxit, plūs, quam pollicitus esset, Caesarem facere: pollicitum sē in cohortis praetōriae locō decimam legiōnem habitūrum, ad equum rescribere.

XLIII. Plāntiēs erat māgna et in eā tumulus terrēnus satis grandis. Hīc locus aequō fere spatiō ā castris Ariovisti et Caesaris aberat. Eō, ut erat dictum, ad colloquium vērunt. Legiōnem Caesar, quam equis vexerat, passibus ducentis ab eō tumulō

cōstituit; item equitēs Ariovistī parī intervallō cōstitērunt. Ariovistus, ex equīs ut colloquerentur et praeter sē dēnōs ut ad colloquium addūcerent, postulāvit. Ubi eō ventum est, Caesar initiō orātiōnis sua senātūsque in eum beneficia commemorāvit, quod rēx appellātus esset ā senātū, quod amīcus, quod mūnera amplissimē missa; quam rem et paucīs contigisse et prō magnīs hominum officiīs cōsuēsse tribuī docēbat; illum, cum neque aditum neque causam postulandi iūstam habēret, beneficiō ac liberālitate suā ac senātūs ea praemia cōsecūtum. Docēbat etiam, quam veterēs quamque iūstae causae necessitudinis ipsīs cum Haeduīs intercēderent, quae senātūs cōsulta quotiēns quamque honorifica in eōs facta essent, ut omnī tempore tōtius Galliae principātum Haeduī tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. Populī Rōmānī hanc esse cōsuētūdinem, ut sociōs atque amīcōs nōn modo suī nihildēperdere, sed grātiā, dignitātē, honōre auctiōrēs esse vellet; quod vērō ad amicitiam populī Rōmānī attulissent, id iīs eripī quis patī posset? Postulāvit deinde eadem, quae lēgātis in mandātis dederat: nē aut Haeduīs aut eōrum sociīs bellum inferret; obsidēs redderet; si nūllam partem Germānōrum domum remittere posset, at nē quōs amplius Rhēnum trānsire paterētur.

XLIV. Ariovistus ad postulāta Caesaris pauca respondit, dē suis virtūtibus multa praedicāvit: Trānsisse Rhēnum sēsē nōn suā sponte, sed rogātum et arcessitum ā Gallīs; nōn sine magnā spē magnisque praemiīs domum propinquōsque relīquisse; sēdēs habēre in Galliā ab ipsīs concessās, obsidēs ipsōrum

voluntate datos; stipendium capere iure
 belli, quod victores victis imponere con-
 suerint. Non sese Gallis, sed Gallōs sibi
 bellum intulisse: omnes Galliae civitates
 ad se oppugnandum venire ac contra se
 castra habuisse; eas omnes copias a se uno
 proelio pulsas ac superatas esse. Si iterum
 experiri velint, se iterum paratum esse
 decertare; si pace uti velint, iniquum esse
 de stipendio recusare, quod sua voluntate
 ad id tempus pependerit. Amicitiam po-
 puli Romani sibi ornamentum et praesidio,
 non detrimentum esse oportere, idque se ea-
 spe appetisse. Si per populum Romanum
 stipendium remittatur et dediticii subtra-
 hantur, non minus libenter sese recusatu-
 rum populi Romani amicitiam, quam appe-
 tierit. Quod multitudinem Germanorum in
 Galliam traducat, id se sui muniendi, non
 Galliae impugnandae causam facere; eius rei
 testimonium esse, quod nisi rogatus non ve-
 nerit et quod bellum non intulerit, sed defen-
 derit. Se prius in Galliam venire quam po-
 pulum Romanum. Numquam ante hoc tem-
 pus exercitum populi Romani Galliae pro-
 vinciae finibus egressum. Quid sibi vellet?
 Cur in suas possessiones veniret? Provin-
 ciam suam hanc esse Galliam, sicut illam
 nostram. Ut ipsi concedi non oporteret, si
 in nostros fines impetum faceret, sic item
 nos esse iniquos, quod in suo iure se inter-
 pellaremus. Quod fratres a senatu Haeduos
 appellatos diceret, non se tam barbarum ne-
 que tam imperitum esse rerum, ut non sciret
 neque bello Ailobrogum proximo Haeduos
 Romanis auxilium tulisse neque ipsos in

hīs contentiōnibus, quās Haedui sēcum et cum Sēquanīs habuissent, auxiliō populī Rōmānī ūsōs esse. Dēbere sē suspicārī, simulātā Caesarem amīcitiā, quod exercitum in Galliā habeat, suī opprimendī causā habēre. Quī nisi dēcēdat atque exercitum dēducāt ex hīs regiōnibus, sēsē illum nōn prō amīcō, sed prō hoste habitūrum. Quod si eum interfēcerit, multīs sēsē nōbilibus principibusque populī Rōmānī grātum esse factūrum — id sē ab ipsis per eōrum nūntiōs compertum habēre —, quōrum omnium grātiā atque amīcitiā eius morte redimere posset. Quod si discessisset et liberā possessionem Galliae sibi trādīdisset, māgnō sē illum praemiō remūnerātūrum et, quaecumque bella gerī vellet, sine ūllō eius labōre et periculō cōfectūrum.

XLV. Multa ā Caesare in eam sententiam dicta sunt, quārē negōtiō dēsistere nōn posset: neque suam neque populī Rōmānī cōsuētūdinem patī, utī optimē merentēs sociōs dēsereret, neque sē iūdicāre Galliam pōtius esse Ariovistī quam populī Rōmānī. Bellō superātōs esse Arvernōs et Rūtēnōs ā Q. Fābiō Māximō, quibus populus Rōmānus ignōvisset neque in prōvinciā redēgisset neque stīpendium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectārī oportēret, populī Rōmānī iūstissimum esse in Galliā imperium; si iūdicium senātūs observārī oportēret, liberā dēbere esse Galliam, quam bellō victā suis lēgibus ūtī voluisset.

XLVI. Dum haec in colloquiō geruntur, Caesarī nūntiātum est equitēs Ariovistī propius tumultum accēdere et ad nostrōs adequitāre, lapīdēs tēlaque in nostrōs

conicere. Caesar loquendi finem fecit seque ad suos recepit suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes reicerent. Nam etsi sine ullo periculo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat, tamen committendum non putabat, ut pulsus hostibus dici posset eos a se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, quam arrogantiam in colloquio Ariovistus usus omni Gallia Romanis interdixisset impetumque in nostros eius equites fecissent eaque res colloquium ut diremisset, multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui iniectum est.

XLVII. Biduo post Ariovistus ad Caesarem legatos mittit: Velle se de iis rebus, quae inter eos agi coeptae neque perfectae essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret aut, si id minus vellet, ex suis legatum aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesaris causa visa non est, et eo magis, quod pridie eius diei Germani retineri non potuerant, quin tela in nostros conicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris obiecturum existimabat. Commodissimum visum est C. Valerium Procillum, C. Valeri Caburi filium, summam virtute et humanitate adulescentem, cuius pater a C. Valerio Flacco civitate donatus erat, et propter fidem et propter linguae scientiam, quam multa iam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur, et quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere et una M. Metium, qui hospitio Ariovisti utebatur. His mandavit, ut, quae diceret Ariovistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos cum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo praesente conclamavit: Quid ad se venirent? an speculandi causa? Conantes dicere prohibuit et in catenas coniexit.

XLVIII. Eodem die castra promovit et milibus passuum sex a Caesaris castris sub monte consedit.

Postrīdiē eius diēi praeter castra Caesaris suās cōpiās trādūxit et milibus passuum duōbus ūltrā eum castra fēcīt eō cōsiliō, utī frūmentō commeātūque, quī ex Sēquanīs et Haeduīs supportārētur, Caesarem interclūderet. Ex eō diē diēs continuōs quīnque Caesar prō castrīs suās cōpiās prōdūxit et aciem instructam habuit, ut, sī vellet Ariovistus proeliō contendere, eī potestās nōn deesset. Ariovistus hīs omnibus diēbus exercitum castrīs continuit, equestri proeliō cotīdiē contendit. Genus hōc erat pūgnae, quō sē Germānī exercuerant. Equitum mīlia erant sex, totīdem numerō peditēs velōcissimī ac fortissimī, quōs ex omnī cōpiā singulī singulōs suae salūtis causā dēlēgerant: cum hīs in proeliīs versābantur. Ad eōs sē equitēs recipiebant: hī sī quid erat dūrius, concurrēbant, sī quī graviōre vulnere acceptō equō dēciderat, circumsistēbant; sī quō erat longius prōdeundum aut celerius recipiendum, tanta erat hōrum exercitātiōne celeritās, ut iūbīs equōrum sublevātī cursum eōrum adaequārent.

XLIX. Ubi eum castrīs sē tenēre Caesar intellexit, nē diūtius commeātū prohibērētur, ūltrā eum locum, quō in locō Germānī cōsēderant, circiter passūs sescentōs ab hīs, castrīs idōneum locum dēlēgit aciēque triplici instructā ad eum locum vēnit. Prīmam et secundam aciem in armīs esse, tertiam castra mūnīre iūssit. Hīc locus ab hoste circiter passūs sescentōs, utī dictum est, aberat. Eō circiter hominum XVI mīlia expedita cum omnī equitātū Ariovistus mīsīt, quae cōpiae nostrōs perterrērent et mūnitiōne prohibērent. Nihilō sēcūs Caesar, ut ante cōstituerat, duās aciēs hostem prōpulsāre, tertiam opus perficere iūssit. Mūnītis castrīs duās ibi legiōnēs reliquit et partem auxiliōrum, quatuor reliquās legiōnēs in castra māiōra redūxit.

L. Proximō diē institūtō suō Caesar ex castrīs utrisque cōpiās suās edūxit paulumque ā māiōribus castrīs prōgressus aciem instrūxit: hostibus pūgnandī

potestatem fecit. Ubi nē tum quidem eōs prōdīre intellēxit, circiter merīdiem exercitum in castra redūxit. Tum dēmum Ariovistus partem suārum cōpiārum, quae castra minōra oppūgnāret, mīsit. Acrīter utrimque usque ad vesperum pūgnātum est. Sōlis occāsū suās cōpiās Ariovistus multis et illātis et acceptis vulneribus in castra redūxit. Cum ex captivis quaereret Caesar, quam ob rem Ariovistus proeliō nōn decertāret, hanc causam reperiēbat, quod apud Germānōs ea cōsuetūdō esset, ut matrēs familiae eōrum sortibus et vāticinātionibus declārārent, utrum proelium committi ex ūsū esset necne; eās ita dīcere: nōn esse fās Germānōs superāre, si ante novam lūnam proeliō cōtēndissent.

LI. Postrīdiē eius diēi Caesar praesidiō utrisque castris, quod satis esse vīsum est, reliquit, omnēs ālariōs in cōspectū hostium prō castris minōribus cōstituit, quod minus multitudine militum legionāriōrum prō hostium numero valēbat, ut ad spēcīem ālariis ūteretur; ipse triplici īstructā aciē usque ad castra hostium accessit. Tum dēmum necessāriō Germāni suās cōpiās castris edūxērunt generātimque cōstituerunt paribus intervallis, Harūdēs, Marcomannōs, Tribōcōs, Vangiōnēs, Nemētēs, Sedusiōs, Suēbōs, omnemque aciē suā raedis et carris circumdedērunt, nē qua spēs in fugā relinqueretur. Eō mulierēs imposuerunt, quae in proelium proficiscentēs passis manibus flentēs implōrābant, nē sē in servitūtem Rōmānis trāderent.

LII. Caesar singulis legionibus singulōs lēgātōs et quaestōrem praefecit, uti eōs testēs suae quisque virtutis haberet; ipse ā dextrō cornū, quod eam partem minimē firmam hostium esse animadverterat, proelium commisit. Ita nostrī acriter in hostēs signō datō impetum fecērunt, itaque hostēs repente celeriterque prōcurrerunt, ut spatium pila in hostēs coniciendī nōn darētur. Reiectis pilis comminus gladiis pūgnātum est. At

Germānī celeriter ex cōsuētūdine suā phalange factā impetūs gladiōrum excēpērunt. Repertī sunt complūrēs nostrī milītēs, quī in phalangem insilirent et scūta manibus revellerent et dēsuper vulnerārent. Cum hostium aciēs ā sinistrō cornū pulsa atque in fugam conversa esset, ā dextrō cornū vehementer multitudine suōrum nostram aciem premēbant. Id cum animadvertisset P. Crassus adulēscēns, quī equitātū praeerat, quod expeditior erat quam ii, quī inter aciem versābantur, tertiam aciem laborantibus nostrīs subsidiō mīsīt.

LIII. Ita proelium restitūtum est, atque omnēs hostēs terga vertērunt neque prius fugere dēstitērunt, quam ad flūmen Rhēnum milia passuum ex eō locō circiter quīnque pervēnērunt. Ibi pērpaucī aut vīribus cōfisi trānāre contendērunt aut lintribus inventīs sibi salutem repperērunt. In hīs fuit Ariovistus, quī nāvīcūlam dēligātā ad rīpam nactus eā profūgit; reliquōs omnēs cōsecūtī equitēs nostrī interfēcērunt. Duae fuērunt Ariovistī uxōrēs, ūna Suēba nātiōne, quam domō sēcum dūxerat, altera Nōrica, rēgis Vocciōnis sōror, quam in Galliā dūxerat ā frātre missam: utraque in eā fugā periit; fuērunt duae filiae: hārum altera occīsa, altera capta est. C. Valērius Procillus cum ā custōdibus in fugā trīnīs catēnīs vinctus traherētur, in ipsum Caesarem hostēs equitātū persequentem incidit. Quae quīdem rēs Caesarī nōn minōrem, quam ipsa victōria, voluptātem attulit, quod hominem honestissimum prōvinciae Galliae, suum familiārem et hospitem, ēreptum ex manibus hostium sibi restitūtum vidēbat neque eius calamitāte dē tantā voluptāte et grātulātiōne quicquam fortūna dēminuerat. Is sē praesente dē sē ter sortibus cōsultum dicēbat, utrum ignī statim necārētur an in aliud tempus reservārētur: sortium beneficiō sē esse incōlūmem. Item M. Mētius repertus et ad eum reductus est.

LIV. Hōc proeliō trāns Rhēnum nūntiātō Suēbī, quī ad ripās Rhēnī vēnerant, domum revertī coepērunt; quōs Ubiī, quī proximī Rhēnum incolunt, perterritōs sēnsērunt; īnsecūtī māgnū ex iīs numerum occīdērunt. Caesar ūnā aestāte duōbus māximīs bellīs cōfectīs mātūrius paulō, quam tempus annī postulābat, in hiberna in Sēquanōs exercitū dēdūxit; hibernīs Lābiēnum praeposuit; ipse in citeriōrem Galliam ad conventūs agendōs profectus est.

IV. Други британски поход.

(l. V. cc. 8—23. a. a. Chr. n. LIV.)

VIII. Hīs rēbus gestīs, Lābiēnō in continentī cum tribus legiōnibus et equitū milibus duōbus relictō, ut portūs tuērētur et rem frūmentāriam prōvidēret, quaeque in Galliā gererentur, cōgnōsceret cōsiliumque prō tempore et prō rē caperet, ipse cum quīnque legiōnibus et parī numerō equitū, quem in continentī reliquerat, ad sōlis occāsum nāvēs solvit et lenī Africō prōvectus mediā circiter nocte ventō intermissō cursum nōn tenuit et longius dēlātus aestū ortā lūce sub sinistrā Britanniam relictam cōspēxit. Tum rursus aestūs commūtātiōnem secūtus rēmīs contendit, ut eam partem īnsulae caperet, quā optimum esse ēgressum superiōre aestāte cōgnōverat. Quā in rē admodum fuit militū virtūs laudanda, quī vectōriīs gravibusque nāvigiīs nōn intermissō remigandī labōre longārum nāvium cursum adaequārunt. Accessum est ad Britanniam omnibus nāvibus meridiānō fere tempore, neque in eō locō hostis est vīsus; sed, ut postea Caesar ex captivīs cōgnōvit, cum māgnae manūs eō convēnissent, multitudīne nāvium perterritae, quae cum annōtīnis privātisque, quās suī quisque commodī causā fēcerat, amplius octingentae ūnō erant vīsae tempore, ā litore discesserant ac sē in superiōra loca abdiderant.

IX. Caesar expositō exercitū et locō castris idō-
neō captō, ubi ex captivīs cōgnōvit, quō in locō ho-
stium cōpiae cōnsēdissent, cohortibus decem ad mare
relictis et equitibus trecentis, quī praesidiō nāvibus
essent, dē tertiā vigiliā ad hostēs contendit eō minus
veritus nāvibus, quod in litore mollī atque apertō
dēligātās ad ancoram relinqueret; eī praesidiō nāvi-
busque Q. Atrium praefecit. Ipse noctū prōgressus milia
passuum circiter XII hostium cōpiās cōspicātus est.
Illī equitātū atque essēdis ad flūmen prōgressi ex
locō superiōre nostrōs prohibere et proelium commit-
tere coepērunt. Repulsi ab equitātū sē in silvās abdi-
dērunt locum nacti ēgregiē et nātūrā et opere mūnī-
tum, quem domesticī bellī, ut vidēbātur, causā iam ante
praeparāverant; nam crebris arboribus succisis omnēs
intrōitus erant praeclusi. Ipsī ex silvis rārī prōpugnā-
bant nostrōsque intrā mūnitiōnēs ingrēdi prohibēbant.
At milites legiōnis septimae testūdine factā et aggere
ad mūnitiōnēs adiectō locum cēpērunt eōsque ex silvis
expulērunt paucis vulneribus acceptis. Sed eōs fugientēs
longius Caesar prōsequi vetuit, et quod loci nātūrā
ignorābat et quod magnā parte diēi cōsumptā mūnitiōnī
castrōrum tempus relinqui volēbat.

X. Postridiē eius diēi māne tripertitō milites
equitesque in expeditiōnem misit, ut eōs, quī fūgerant,
persequerentur. His aliquantum itineris prōgressis, cum
iam extrēmī essent in prōspectū, equites ā Q. Atriō
ad Caesarem vērērunt, quī nūntiārent superiōre nocte
māximā coortā tempestāte prope omnēs nāvēs afflic-
tās atque in litore ēiectās esse, quod neque ancorae
fūnesque subsisterent neque nautae gubernātōresque
vim tempestātis pati possent; itaque ex eō concursū
nāvium māgnū esse incommodum acceptum.

XI. His rēbus cōgnitis Caesar legiōnēs equitātum-
que revocārī atque in itinere resistere iubet, ipse ad
nāvēs revertitur; eadam fere, quae ex nūntiis litte-

risque cōgnoverat, cōram perspicit, sic ut āmissis circiter XL nāvibus reliquae tamen reficī posse māgnō negōtiō vidērentur. Itaque ex legiōnibus fabrōs dēligit et ex continentī aliōs arcessī iubet. Lābiēnō scribit, ut, quam plūrimās posset, iīs legiōnibus, quae sunt apud eum, nāvēs instituat. Ipse, etsi rēs erat multae operae ac labōris, tamen commodissimum esse statuit omnēs nāvēs subdūcī et cum castris unā mūnitiōne coniungi. In hīs rēbus circiter diēs X cōsumit, nē nocturnis quidem temporibus ad labōrem militum intermissis. Subductis nāvibus castrisque ēgregiē mūnitis eādem cōpiās, quās ante, praesidiō nāvibus relīquit, ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. Eō cum vēnisset, māiōres iam undique in eum locum cōpiae Britannōrum convēnerant summā imperiī bellique administrandī cōmūnī cōsiliō permissā Cassivellaunō, cuius finēs ā maritimis civitatibus flūmen dīvidit, quod appellātur Tāmēsis, ā marī circiter milia passuum LXXX. Huic superiōre tempore cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant; sed nostrō adventū permōti Britannī hunc tōtī bellō imperiōque praefecerant.

XII. Britanniae pars interior ab iīs incolitur, quōs nātōs in insulā ipsā memoriā prōditum dicunt, maritima pars ab iīs, quī praedae ac bellī inferendī causā ex Belgiō trāsiērunt (quī omnēs fere iīs nōminibus civitātum appellantur, quibus ortī ex civitatibus eō pervēnerunt) et bellō illātō ibi permānsērunt atque agrōs colere coepērunt. Hominum est infīnita multitūdō crēberrimaque aedificia fere Gallicis cōsimilia, pecorum māgnus numerus. Utuntur aut nummō aureō aut tāleis ferreis ad certum pondus examinātis prō nummō. Nāscitur ibi plumbum album in mediterrāneis regiōnibus, in maritimis ferrum, sed eius exigua est cōpia; aere utuntur importātō. Materia cuiusque generis, ut in Galliā, est praeter fāgum atque abiētem. Leporem et gallinam et ānserem gustāre fās nōn

putant; haec tamen alunt animi voluptatisque causā. Loca sunt temperatiōra quam in Galliā remissiōribus frigoribus.

XIII. Insula nātūrā triquētra, cuius unum lātus est contrā Galliā. Hūius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quō fere omnēs ex Galliā nāvēs appelluntur, ad orientem sōlem, inferior ad merīdiem spectat. Hōc pertinet circiter milia passuum D. Alterum vergit ad Hispāniam atque occidentem sōlem; quā ex parte est Hibernia, dīmidio minor, ut exīstimātur, quam Britannia, sed parī spatio trāsmisus, atque ex Galliā est in Britanniam. In hōc mediō cursū est insula, quae appellātur Mōna; complūres praetereā minōres subiectae insulae exīstimantur, de quibus insulis nōnnūlli scripsērunt diēs continuos XXX sub brūmā esse noctem. Nōs nihil de eō percontatiōnibus reperiēbāmus, nisi certis ex aquā mēsuris breviores esse quam in continentī noctēs vidēbāmus. Hūius est longitūdō lateris, ut fert illōrum opīniō, DCC milium. Tertium est contrā septentrionēs; cui partī nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris māximē ad Germāniam spectat. Hōc milia passuum DCCC in longitūdinem esse exīstimātur. Ita omnis insula est in circuitū viciēs centum milium passuum.

XIV. Ex hīs omnibus longē sunt hūmanissimī, qui Cantium incolunt, quae regiō est maritima omnis, neque multum ā Gallicā differunt cōsuētūdine. Interiōres plērique frūmenta nōn serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestitī. Omnēs vērō sē Britannī vitrō inficiunt, quod caeruleum efficit colōrem, atque hōc horridiōres sunt in pūgnā aspectū; capillōque sunt prōmissō atque omnī parte corporis rāsā praeter caput et labrum superius.

XV. Equitēs hostium essedāriique ācritē proeliō cum equitātū nostrō in itinere cōflīxērunt, ita tamen ut nostrī omnibus partibus superiōres fuerint atque

eōs in silvās collēsque compulerint; sed complūribus interfectis cupidius insecūti nōnnūllōs ex suis amīsērunt. At illi intermissō spatiō, imprudentibus nostris atque occupātis in mūnitiōe castrōrum, subitō sē ex silvis eiēcērunt impetūque in eōs factō, quī erant in statione prō castris collocāti, ācritēr pūgnāvērunt duābusque missis subsidiō cohortibus ā Caesare atque his primis legionum duarum, cum hae perexiguō intermissō loci spatiō inter sē cōstitissent, novō genere pūgnae perterritis nostris per mediōs audācissimē perrūpērunt sēque inde incōlūmēs recēpērunt. Eō diē Q. Labērius Dūrus, tribūnus militum, interficitur. Illi plūribus submissis cohortibus repelluntur.

XVI. Tōtō hōc in genere pūgnae, cum sub oculis omnium ac prō castris dīmīcārētur, intellectum est nostrōs propter gravitatem armōrum, quod neque īnsequi cēdentēs possent neque ab signis discēdere audērent, minus aptōs esse ad hūius generis hostem, equitēs autem māgnō cum periculō proeliō dīmīcare, propterea quod illi etiam cōsultō plērumque cēderent et, cum paulum ab legionibus nostrōs remōvissent, ex essedis dēsilirent et pedibus dispari proeliō contenderent. Equestris autem proelii ratiō et cēdentibus et īnsequentibus pār atque idem periculum īferēbat. Accēdēbat hūc, ut numquam cōferti, sed rārī māguisque intervallis proeliārentur stationēsque dispositās habērent atque aliōs alii deinceps exciperent integrique et recentēs dēfatigātis succēderent.

XVII. Posterō diē procul ā castris hostēs in collibus cōstitērunt rārīque sē ostendere et lēnius quam pridie nostrōs equitēs proeliō lacessere coepērunt. Sed meridie, cum Caesar pābulandī causā trēs legiōnēs atque omnem equitātum cum C. Trebōniō lēgātō mīssisset, repente ex omnibus partibus ad pābulātōrēs advolāvērunt, sic uti ab signis legionibusque nōn absisterent. Nostri ācritēr in eōs impetū factō reppulē-

runt neque finem sequendī fecerunt, quoad subsidiō cōfisi equitēs, cum post sē legiōnēs vidērent, praecipitēs hostēs egerunt magnōque eōrum numerō interfectō neque suī colligendī neque cōsistendī aut ex essedis dēsiliendī facultātem dedērunt. Ex hāc fugā prōtinus, quae undīque convēnerant, auxilia discesserunt, neque post id tempus umquam summīs nobiscum copiīs hostēs contendērunt.

XVIII. Caesar cōgnitō cōsiliō eōrum ad flūmen Tāmēsīm in finēs Cassivellaunī exercitum dūxit; quod flūmen unō omnīnō locō pedibus, atque hōc aegrē, trānsiri potest. Eō cum vēnisset, animadvertit ad alteram flūminis ripam magnās esse cōpiās hostium instructās. Ripa autem erat acūtis sūdibus praefixis mūnita, eiusdemque generis sub aquā dēfixae sūdēs flūmine tegēbantur. His rēbus cōgnitis ā captivīs perfugisque Caesar praemissō equitātū cōfestim legiōnēs subsequi iūssit. Sed eā celeritāte atque eō impetū milites ierunt, cum capite solō ex aquā exstarent, ut hostēs impetum legiōnum atque equitum sustinere nō possent ripāsque dimitterent ac sē fugae mandarent.

XIX. Cassivellaunus, ut suprā dēmōstrāvimus, omnī dēpositā spē contentiōnis, dīmissis ampliōribus cōpiīs, milibus circiter IV essedāriōrum relictis itinera nostra servābat paulumque ex viā excēdebat locisque impeditis ac silvestribus sēsē occultābat atque iīs regiōnibus, quibus nōs iter factūrōs cōgnōverat, pecora atque hominēs ex agrīs in silvās compellēbat et, cum equitātus noster liberius praedandī vastandīque causā sē in agrōs eiēcerat, omnibus viīs sēmitisque essedāriōs ex silvis emittēbat et magnō cum periculō nostrōrum equitum cum iīs cōfligēbat atque hōc metū lātius vagari prohibēbat. Relinquēbatur, ut neque longius ab agmine legiōnum discēdi Caesar pateretur, et tantum agrīs vastandis incendiisque faciendis hostibus

noceretur, quantum in labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, ex qua Mandubracius adulescens Caesaris fidem secutus ad eum in continentem venerat, cuius pater in ea civitate regnum obtinuerat interfectusque erat a Cassivellauno, ipse fugam mortem vitaverat, legatos ad Caesarem mittunt pollicenturque sese ei dedituros atque imperata facturum; petunt, ut Mandubracium ab iniuria Cassivellauni defendat atque in civitatem mittat, qui praesit imperiumque obtineat. His Caesar imperat obsides XL frumentumque exercitui Mandubraciumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt, obsides ad numerum frumentumque miserunt.

XXI. Trinobantibus defensis atque ab omni militum iniuria prohibitis Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibröci, Cassi legationibus missis sese Caesari dedunt. Ab iis cognoscit non longe ex eo loco oppidum Cassivellauni abesse silvis paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenerit. Oppidum autem Britanni vocant, cum silvas impeditas vallum atque fossam muniunt, quo incursionis hostium vitandae causam convenire consueverunt. Eo proficiscitur cum legionibus; locum reperit egregie naturam atque opere munitum; tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paulisper morati militum nostrorum impetum non tulerunt seseque aliam ex parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus multique in fugam sunt comprehensi atque interfecti.

XXII. Dum haec in his locis geruntur, Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus quattuor reges praeerant, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nuntios mittit atque iis imperat, uti coactis omnibus copiis

castra nāvālia dē imprōvisō adorianur atque oppūgnent. Hī cum ad castra vēnissent, nostrī ēruptione factā multis eōrum interfectis, captō etiam nōbilī duce Lugotorige, suōs incolumēs redūxērunt. Cassivellaunus hōc proeliō nūntiātō, tot dētrīmentis acceptis, vastātis finibus, māximē etiam permōtus dēfectione civitātum, lēgātōs per Atrēbātem Commium dē dēditione ad Caesarem mittit. Caesar, cum cōstituisset hiemāre in continentī propter repentinōs Galliae mōtūs neque multum aestātis superesset atque id facile extrahī posse intellexeret, obsidēs imperat et, quid in annōs singulōs vectigālis populō Rōmānō Britannia penderet, cōstituit; interdicit atque imperat Cassivellaunō, nē Mandubraciō neu Trinobantibus noceat.

XXIII. Obsidibus acceptis exercitum redūcit ad mare, nāves invēnit refectās. His dēductis, quod et captivōrum māgnū numerum habēbat et nōnnūllae tempestāte dēperierant nāvēs, duōbus commeātibus exercitum reportāre instituit. Ac sic accidit, utī ex tantō nāvium numerō tot nāvigationibus neque hōc neque superiōre annō ūlla omnīnō nāvis, quae milites portāret, dēsiderārētur; at ex iis, quae inānēs ex continentī ad eum remitterentur priōris commeātūs expositis militibus et quās postea Lābiēnus faciendās cūrāverat numerō LX, perpaucae locum caperent, reliquae fere omnēs reicerentur. Quās cum aliquamdiū Caesar frustrā expectāset, nē anni tempore ā nāvigatione exclūderētur, quod aequinoctium suberat, necessariō angustius milites collocāvit ac summā tranquillitāte cōsecūtā, secundā inītā cum solvisset vigiliā, primā lūce terram attigit omnēsque incolumēs nāvēs perdūxit.

V. Обичаји у Гала и Германа.

(l. VI. cc. XI—XXVIII).

XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, nōn aliēnum esse vidētur dē Galliae Germāniaeque mōribus et, quō differant hae nātiōnēs inter sēsē, prōpōnere. In Galliā nōn solum in omnibus civitatibus atque in omnibus pāgis partibusque, sed paene etiam in singulis domibus factiōnēs sunt, eārumque factiōnum principes sunt, quī summam auctōritatem eōrum iudiciō habere existimantur, quōrum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum cōsiliōrumque redeat. Idque eius rei causā antiquitus institūtum vidētur, nē quis ex plēbe contrā potentiōrem auxiliū egēret; suōs enim quisque opprimī et circumvenīrī nōn palitur neque, aliter si faciat, ūllam inter suōs habet auctōritatem. Haec eadam ratiō est in summā tōtius Galliae; namque omnēs civitatēs in partēs divisae sunt duās.

XII. Cum Caesar in Galliam vēnit, alterius factiōnis principes erant Haeduī, alterius Sēquanī. Hī cum per sē minus valērent, quod summa auctōritās antiquitus erat in Haeduīs māgnaeque eōrum erant clientēlae, Germānōs atque Ariovistum sibi adiūnxerant eōsque ad sē māgnis iactūrīs pollicitātiōnibusque perdūxerant. Proeliis vērō complūribus factis secundis atque omnī nōbilitate Haeduōrum interfectā tantum potentiā antecesserant, ut māgnam partem clientium ab Haeduīs ad sē tradūcerent obsidēsque ab iīs principum filiōs acciperent et publicē iūrāre cōgerent nihil sē contrā Sēquanōs cōsiliū initūrōs et partem finitimī agrī per vim occupātam possidērent Galliaeque tōtius principātum obtinērent. Quā necessitate adductus Diviciacus auxiliū petendī causā Rōmam ad senātum profectus imperfectā rē redierat. Adventū Caesaris factā commutātiōne rerum, obsidibus Haeduīs redditīs, veteribus clientēlis restitutīs, novīs per Caesarem comparātīs, quod iī, quī sē ad eōrum amicitiam aggre-

gāverant, meliōre condiōne atque aequiōre imperiō sē
 ūtī vidēbant, reliquīs rēbus eōrum grātiā dignitāteque
 amplificātā, Sēquanī prīncipātum dīmiserant. In eōrum
 locum Rēmī successerant; quōs quod adaequāre apud
 Caesarem grātiā intellegēbātur, īī, quī propter veterēs
 inimicitias nūllō modō cum Haeduīs coniungī poterant, sē
 Rēmīs in clientēlam dicābant. Hōs illī dīligenter tuēban-
 tur: ita et novam et repente collectam auctōritātem tenē-
 bant. Eō tum stātū rēs erat, ut longē prīncipēs habērentur
 Haeduī, secundum locum dignitātis Rēmī obtinērent.

XIII. In omnī Galliā eōrum hominum, quī aliquō
 sunt numerō atque honōre, genera sunt duo. Nam
 plēbēs paene servōrum habētur locō, quae nihil audet per
 sē, nūllī adhibētur cōsiliō. Plērīque, cum aut aere aliēnō
 aut māgnitudine tribūtōrum aut iniuriā potentiōrum
 premuntur, sēsē in servitūtem dīcant nōbilibus, quibus
 in hōs eadem omnia sunt iūra, quae dominīs in servōs.
 Sed dē hīs duōbus generibus alterum est drūidum, alte-
 rum equitum. Illī rēbus dīvinīs intersunt, sacrificia pūblica
 ac prīvāta prōcūrant, religiōnēs interpretantur; ad eōs
 māgnus adulēscentium numerus dīsciplīnae causā con-
 currit, māgnōque hī sunt apud eōs honōre. Nam fere
 dē omnibus contrōversiis pūblicis prīvātisque cōstituunt
 et, sī quod est admissum facinus, sī caedēs facta, sī dē
 hērēditāte, dē finibus contrōversia est, iidem dēcernunt,
 praemia poenāsque cōstituunt; sī quī aut prīvātus aut
 populus eōrum dēcrētō nōn stetit, sacrificiis interdīcunt.
 Haec poena apud eōs est gravissima. Quibus ita est
 interdictum, hī numerō impiōrum ac scelerātōrum habēn-
 tur, hīs omnēs dēcēdunt, aditum eōrum sermōnemque
 dēfugiunt, nē quid ex contāgiōne incommodī accipiant,
 neque hīs petentibus iūs redditur neque honōs ūllus
 commūnicātur. Hīs autem omnibus druidibus praeest
 ūnus, quī summā inter eōs habet auctōritātem. Hōc
 mortuō aut sī quī ex reliquīs excellit dignitāte, succēdit,
 aut sī sunt plūrēs parēs, suffrāgiō druidum, nōnnum-

quam etiam armis de principatū contendunt. Hi certō annī tempore in finibus Carnūtum, quae regiō tōtius Galliae media habetur, cōsident in locō cōsecratō. Hūc omnēs undique, quī contrōversiās habent, conveniunt eōrumque dēcrētis iūdicīisq̄e pārent. Dīsciplīna in Britannīā reperta atq̄e inde in Galliam trāslāta esse existimātur, et nunc, quī dīligentius eam rem cōgnōscere volunt, plērumq̄e illō dīscendī causā proficīscuntur.

XIV. Druidēs ā bellō abesse cōsuērunt neque tribūta unā cum reliquīs pendunt; militiae vacatīōnem omniumq̄e rērum habent immūnitātem. Tantīs excitātī praemiīs et suā sponte multī in dīsciplīnam conveniunt et ā parentibus propīnquīsque mittuntur. Māgnū ibi numerum versuum ēdiscere dīcuntur. Itaque annōs nōnnūllī vīgintī in dīsciplīnā permanent. Neque fās esse existimant ea litterīs mandāre, cum in reliquīs fere rēbus, pūblicīs prīvātisque ratiōnibus, Graecīs litterīs ūtantur. Id mihi duābus de causīs instituisse videntur, quod neque in vulgum dīsciplīnam efferri velint neque eōs, quī dīscunt, litterīs cōfīsōs minus memoriae studēre, quod fere plērisque accidit, ut praesidiō litterārum dīligentiam in perdiscendō ac memoriā remittant. Imprīmīs hōc volunt persuādēre, nō interīre animās, sed ab aliīs post mortem trānsīre ad aliōs, atq̄e hōc māximē ad virtūtem excitārī putant metū mortis neglectō. Multa praetereā de sideribus atq̄e eōrum mōtū, de mūdī ac terrārum māgnitudīne, de rērum nātūrā, de deōrum immortālium vī ac potestāte disputant et iuventūtī trādunt.

XV. Alterum genus est equitum. Hi, cum est ūsus atq̄e aliquod bellum incīdit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidere solēbat, utī aut ipsī iniuriās inferrent aut illātās propulsārent), omnēs in bellō versantur, atq̄e eōrum ut quisque est genere cōpiisque amplissimus, ita plūrimōs circum sē ambactōs clientēsque habet. Hanc unam grātiā potentiamque nōverunt.

XVI. Nātiō est omnis Gallōrum admodum dēdita religiōnibus, atque ob eam causam, quī sunt affecti graviōribus morbis quīque in proeliis periculisque versantur, aut prō victimis hominēs immōlant aut sē immolātūrōs vōvent administrisque ad ea sacrificia druidibus ūtuntur, quod, prō vitā hominis nisi hominis vitā reddātur, nōn posse deōrum immortalium nūmen plācārī arbitrantur, pūblicēque eiusdem generis habent institūta sacrificia. Alii immānī māgnitudine simulacra habent, quōrum contexta vīminibus membra vivis hominibus complent; quibus succēnsis circumventi flammā exanimantur hominēs. Supplicia eōrum, quī in furtō aut latrōciniō aut aliquā noxiā sint comprehēnsi, grātiōra dīs immortalibus esse arbitrantur; sed cum eius generis cōpia defēcit, etiam ad innocentium supplicia dēscendunt.

XVII. Deōrum māximē Mercūrium colunt; hūius sunt plūrima simulacra, hunc omnium inventōrem artium ferunt, hunc viārum atque itinerum ducem, hunc ad quaestūs pecuniae mercātūrāsque habēre vim māximam arbitrantur; post hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. Dē hīs eandem fere, quam reliquae gentēs, habent opiniōnem: Apollinem morbōs depellere, Minervam operum atque artificiōrum initia trādere, Iovem imperium caelestium tenēre, Martem bella regere. Huīc, cum proeliō dīmicare cōstituērunt, ea, quae bellō cēperint, plērumque dēvovent; cum superāvērunt, animālia capta immolant reliquāsque rēs in ūnum locum cōferunt. Multis in civitatibus hārum rērum exstructōs tumulōs locis cōsecrātis cōspicārī licet; neque saepe accidit, ut neglectā quispiam religiōne aut capta apud sē occultāre aut posita tollere auderet, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciātū cōstitutum est.

XVIII. Galli sē omnēs ab Dīte patre prōgnātōs praedicant idque ab druidibus prōditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis nōn numerō diērum, sed noctium finiunt: diēs nātālēs et annōrum

initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverunt, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.

XIX. Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vitam superavit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vitae necisque habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magna et sumptuosa; omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una cremabantur.

XX. Quae civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat neve cum quo alio communique, quod saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant, quaeque esse ex usu iudicaverunt, multitudini produnt. De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

XXI. Germani multum ab hac consuetudine differunt. Nam neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero eos

sōlōs dūcunt, quōs cernunt et quōrum apertē opibus iuvantur, Sōlem et Vulcānum et Lūnam, reliquōs nē fāmā quidem accēperunt. Vīta omnis in vēnātiōnibus atque in studiis rei militāris cōsistit; ā parvis labōrī ac dūritiae student.

XXII. Agrī cultūrae nōn student, māiorque pars eōrum victūs in lacte, cāseō, carne cōsistit. Neque quisquam agrī modum certum aut finēs habet proprios, sed magistrātūs ac prīncipēs in annōs singulōs gentibus cōgnātiōnibusque hominum, quī tum unā coiērunt, quantum et quō locō vīsum est agrī, attribuant atque annō post aliō trānsire cōgunt. Eius rei multās afferunt causās: nē assīduā cōsuētūdine capti studium bellī gerendī agrī cultūrā commūtent; nē lātōs finēs parāre studeant potentiōrēs atque humiliōrēs possessiōnibus expellant; nē accūrātius ad frīgora atque aestūs vitandōs aedificent; ne quā oriātur pecūniae cupiditās, quā ex rē factiōnēs dissēsiōnēsque nascuntur; ut animī aequitāte plēbem contineant, cum suās quisque opēs cum potentissimis aequārī videat.

XXIII. Civitātibus māxima laus est quam lātissimē circum sē vastātis finibus sōlitūdines habēre. Hōc proprium virtūtis existimant, expulsōs agris finitimōs cedere neque quemquam prope audere cōsistere; simul hōc sē fore tūtiorēs arbitrantur repentināe incursiōnis timōre sublātō. Cum bellum civitās aut illātum dēfendit aut infert, magistrātūs, quī ei bellō praesint et vītae necisque habeant potestātem, dēliguntur. In pāce nūllus est commūnis magistrātus, sed prīncipēs regiōnum atque pāgōrum inter suos iūs dīcunt contrōversiāsque minuunt. Latrōcinia nūllam habent infāmiā, quae extrā finēs cuiusque civitātis fiunt, atque ea iuventūtis exercendae ac dēsidiaē minuendae causā fieri praedicant. Atque ubi quis ex prīncipibus in conciliō dixit sē ducem fore, quī sequī velint, profiteantur, cōsurgunt ii, quī et causam et homi-

nem probant, suumque auxilium pollicentur atque a multitudine collaudantur; qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque his rerum postea fides derogatur. Hospitem violare fas non putant; qui quacumque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent sanctosque habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur.

XXIV. Ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Germaniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, quam Eratostheni et quibusdam Graecis famam notam esse video, quam illi Orcyniam appellant, Volcae Tectosages occupaverunt atque ibi consederunt; quae gens ad hoc tempus his sedibus sese continet summamque habet iustitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc, quod in eadem inopia, egestate, patientia, quam ante, Germani permanent, eodem victu et cultu corporis utuntur, Gallis autem provinciarum propinquitas et transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usus largitur, paulatim assuefacti superari multisque victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

XXV. Huius Hercyniae silvae, quae supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum novērunt. Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus rectaque fluminis Danuvii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc se flectit sinistrorsus diversis a flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quisquam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acciperit: multaque in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis

visa nōn sint; ex quibus quae m̄ximē differant ā cēteris et memoriae prōdenda videantur, haec sunt.

XXVI. Est bōs cervi figurā, cuius ā mediā fronte inter aurēs ūnum cornū existit excelsius magisque directum hīs, quae nōbis nōta sunt, cornibus; ab eius summō sicut palmae rāmique lātē diffunduntur. Eadem est fēminae marisque nātūra, eadem forma m̄gnitūdōque cornuum.

XXVII. Sunt item, quae appellantur alcēs. Hārum est cōnsimilis capris figurā et varietās pellium, sed m̄gnitūdine paulō antecēdunt mūtīlaeque sunt cornibus et crūra sine nōdis articulisque habent neque quiētis causā prōcumbunt neque, sī quō afflictāe cāsū conciderunt, ērigere sēsē aut sublevāre possunt. Hīs sunt arborēs prō cubilibus; ad eās sē applicant atque ita paulum modo reclīnātae quiētem capiunt. Quārum ex vestigiis cum est animadversum ā vēnātōribus, quō sē recipere cōsuērint, omnēs eō locō aut ab rādīcibus subruunt aut accidunt arborēs, tantum ut summa speciēs eārum stantium relinquātur. Hūc cum sē cōsuētūdine reclīnāvērunt, infirmās arborēs pondere affligunt atque ūnā ipsae concidunt.

XXVIII. Tertium est genus eōrum, quī ūrī appellantur. Hī sunt m̄gnitūdine paulō infrā elephantōs, speciē et colōre et figurā taurī. M̄gna vīs eōrum est et m̄gna vėlōcitās, neque hominī neque ferae, quam cōspēxērunt, parcut; assuēscere ad hominēs et m̄nsuēfierī nē parvulī quidem exceptī possunt. Hōs studiōsē fōveīs captōs interficiunt; hōc sē labōre dūrant adulescentēs atque hōc genere vēnātiōnis exercent et, quī plūrimōs ex hīs interfēcērunt, relātis in pūblicum cornibus, quae sint testimōniō, m̄gnam ferunt laudem. Amplitūdō cornuum et figurā et speciēs multum ā nostrōrum boum cornibus differt. Haec studiōse conquīsita ab labris argentō circumclūdunt atque in amplissimis epulis prō pōculis ūtuntur.

VI. Опсада Алезје.

(l. VII. cc. LXVIII—XC. a. a. Chr. n. LII.)

LXVIII. Fugātō omni equitātū Vercingētōrix cōpiās, ut prō castris collocāverat, redūxit prōtinusque Alēsiam, quod est oppidum Mandubiōrum, iter facere coepit celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi iussit. Caesar impedimentis in proximum collem deductis, duabus legionibus praesidio relictis secutus, quantum diei tempus est passum, circiter III milibus hostium ex novissimō agmine interfectis altero die ad Alēsiam castra fecit. Perspecto urbis situ perterritisque hostibus, quod equitātū, quā maxime parte exercitus confidebant, erant pulsī, adhortatus ad laborem milites circumvallare instituit.

LXIX. Ipsum erat oppidum Alēsia in colle summo admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur; cuius collis radices duo duabus ex partibus flumina subluēbant. Ante oppidum planities circiter milia passuum III in longitudinem patebat; reliquis ex omnibus partibus collēs mediocri interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub mūro, quae pars collis ad orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum complēverant fossamque et maceriam in altitudinem sex pedum praeduxerant. Eius munitōnis, quae ab Rōmānis instituēbatur, circuitus XI milia passuum tenēbat. Castra opportunis locis erant posita VIII castellaque XXIII facta; quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret; haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenēbantur.

LXX. Opere instituto fit equestre proelium in ea planitie, quam intermissam collibus III milia passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Caesar Germanos submittit legionesque pro castris

cōstituit, nē qua subito irruptiō ab hostium peditātū fiat. Praesidiō legiōnum additō nostris animus augētur; hostēs in fugam coniecti sē ipsi multitudine impediunt atque angustioribus portis relictis coacervantur. Germani ācrius usque ad mūnitiōnēs sequuntur. Fit magna caedēs; nōnnūlli relictis equis fossam trānsire et trāscendere cōnantur. Paulum legiōnēs Caesar, quās prō vallō cōstituerat, prōmovērī iubet. Nōn minus, qui intrā mūnitiōnēs erant, Galli perturbantur; veniri ad sē cōfestim existimantēs ad arma conclāmant; nōnnūlli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingētōrix iubet portās claudī, nē castra nudentur. Multis interfectis, complūribus equis captis Germani sēsē recipiunt.

LXXI. Vercingētōrix, priusquam mūnitiōnēs ab Rōmānis perficiantur, cōsiliū capit omnem ab sē equitātum noctū dimittere. Discēdentibus mandat, ut suam quisque eōrum civitatem adeat omnēsque, qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cōgat. Sua in illōs merita prōponit obtestaturque, ut suae salutis rationem habeant neu sē optimē dē cōmūnī libertate meritum hostibus in cruciatum dēdant. Quod si indiligentiōrēs fuerint, milia hominum dēlecta LXXX ūnā sēcum interitura dēmōstrat. Ratione inītā exigūē sē diērum XXX habēre frūmentum, sed paulō etiam longius tolerārī posse parcendō. His datis mandātis, quā erat nostrum opus intermissum, secundā vigiliā silentiō equitātum mittit. Frūmentum omne ad sē referri iubet, capitis poenam iis, qui nōn pāruerint, cōstituit; pecus, cuius magna erat cōpia ā Mandubiis compulsā, viritim distribuit, frūmentum parcē et paulatim metiri instituit. Cōpiās omnēs, quās prō oppidō collocāverat, in oppidum recēpit. His rationibus auxilia Galliae expectāre et bellum administrāre parat.

LXXII. Quibus rēbus cōgnitis ex perfugis et captivis Caesar haec genera mūnitiōnis instituit. Fossam

pedum XX dērectis lateribus dūxit, ut ēius fossae solum tantundem patēret, quantum summae fossae labra distārent. Reliquās omnēs mūnitiōnēs ab eā fossā pedēs CCCC redūxit; id hōc cōsiliō fēcit, quoniam tantum spatium necessariō esset complexus nec facile tōtum opus corōnā militum cingeretur, nē dē imprōvisō aut noctū ad mūnitiōnēs hostium multitudō advolāret aut interdiū tēla in nostrōs operī dēstinātōs conicere posset. Hōc intermissō spatiō duās fossās XV pedēs lātās eādem altitudīne perdūxit; quārum interiōrem campestribus ac dēmissis locis aquā ex flūmine dērīvātā complēvit. Post eās aggerem ac vallum XII pedum extrūxit. Huic lōricam pennāsque adiēcit grandibus cervīs ēminentibus ad commissūrās pluteōrum atque aggeris, quī ascēsum hostium tardārent, et turres tōtō opere circumdedit, quae pedēs octōgēnōs inter sē distārent.

LXXIII. Erat eōdem tempore et materiārī et frūmentārī et tantās mūnitiōnēs fierī necesse dēminūtis nostris cōpiis, quae longius ā castris prōgrediēbantur; ac nōnnumquam opera nostra Gallī temptāre atque ēruptionem ex oppidō plūribus portis summā vī facere cōnābantur. Quārē ad haec rursus opera addendum Caesar putāvit, quō minōre numerō militum mūnitiōnēs dēfendī possent. Itaque truncis arborum aut admodum firmis rāmīs abscisis atque hōrum dēlibrātis ac praeacūtis cacūminibus perpetuae fossae quīnōs pedēs altae dūcēbantur. Hūc illi stīpitēs dēmissi et ab infimō revincti, nē revelli possent, ab rāmīs ēminēbant. Quīnī erant ordinēs coniuncti inter sē atque complicati; quō quī intrāverant, sē ipsi acūtissimis vallīs induēbant. Hōs cippōs appellābant. Ante hōs obliquis ordinibus in quīncuncem dispositis scrōbēs in altitudinem trium pedum fodiēbantur paulātim angustiorē ad infimum fastigiō. Hūc tērētēs stīpitēs fēminis crassitudine ab summō praeacūti et praetusti dēmittēbantur

ita, ut nōn amplius digitis quattuor ex terrā ēminērent; simul cōfirmandi et stabiliendi causā singulī ab infimō sōlō pedēs terrā exculcābantur; reliqua pars scrōbis ad occultandās insidiās vīminibus ac virgultis integēbātur. Hūius generis octōnī ōrdinēs ducti ternōs inter sē pedēs distābant. Id ex similitūdine flōris līlium appellābant. Ante haec tāleae pedem longae ferreīs hāmīs infixis tōtae in terram infodiēbantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis disserēbantur, quōs stimulōs nōminābant.

LXXIV. His rēbus perfectis regiōnēs secūtus, quam potuit, aequissimās prō loci nātūrā XIV mīlia passuum complexus parēs eiusdem generis mūnitiōnēs, diversās ab his, contrā exteriōrem hostem perfēcit, ut nē magnā quidem multitudine mūnitiōnum praesidia circumfundī possent; nē autem cum periculō ex castris ēgredi cōgātur, diērum XXX pābulum frūmentumque habēre omnēs convectum iubet.

LXXV. Dum haec ad Alēsiam geruntur, Galli conciliō prīncipum indictō nōn omnēs eōs, quī arma ferre possent, ut cēnsuit Vercingētōrix, convocandōs statuunt, sed certum numerum cuique civitatī imperandum, nē tantā multitudine cōfūsā nec moderārī nec discernere suōs nec frūmentandī ratiōnem habēre possent. Imperant Haeduīs atque eōrum clientibus, Segūsiāvis, Ambivarētis, Aulercis Brannovicibus, Brannoviis, mīlia XXXV; parem numerum Arvernīs adiunctis Eleutetis, Cadurcis, Gābālis, Vellāviis, quī sub imperiō Arvernōrum esse cōsuērunt; Sēquanīs, Sēnōnibus, Bitūrīgibus, Santōnīs, Rūtēnīs, Carnūtibus duodēna mīlia; Bellōvacis X; totidem Lēmovicibus; octōna Pictōnibus et Tūrōnīs et Parisiis et Helvētiis; sēna Andibus, Ambiānīs, Mediōmatricis, Petrōcōriis, Nervii, Mōrinīs, Nitiobrōgibus; quīnque mīlia Aulercis Cenomānīs; totidem Atrēbātibus; quaterna Vellocassis, Lexōviis, Eburōnibus; Raurācis et Bōis bīna; terna mīlia

ūniversis civitatibus, quae Ōcēānum attingunt quaeque eōrum cōsuētūdine Aremoricae appellantur, quō sunt in numerō Coriosolitēs, Rēdōnēs, Ambibariī, Calētēs, Osismī, Vēnētī, Eburovicēs, Venelli. Ex hīs Bellōvāci suum numerum nōn complēverunt, quod sē suō nōmine atque arbitriō cum Rōmānis bellum gestūrōs dīcerent neque cūisquam imperiō obtemperātūrōs; rogātī tamen ā Commiō prō eius hospitio II mīlia ūnā mīsērunt.

LXXVI. Hūius operā Commiī, ut antea dēmōstrāvimus, fideli atque utili superiōribus annis erat ūsus in Britannia Caesar; quibus ille prō meritis civitatem eius immūnem esse iūsserat, iūra lēgēsque reddiderat atque ipsi Mōrinōs attribuerat. Tanta tamen ūniversae Galliae cōsēnsiō fuit libertātis vindicandae et pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficiis neque amicitiae memoriā movērentur omnēsque et animō et opibus in id bellum incumberent. Coactis equitum VIII mīlibus et peditum circiter CCL haec in Haeduōrum finibus recēnsēbantur, numerusque inibātur, praefecti cōstituēbantur. Commiō Atrēbātī, Viridōmārō, et Eporedōrigi Haeduīs, Vercassivellaunō Arvernō, cōsobrinō Vercingetōrigis, summa imperiī trāditur. His dēlecti ex civitatibus attribuuntur, quōrum cōsiliō bellum administrārētur. Omnēs alacrēs et fidūciae plēni ad Alēsiam proficiscuntur; neque erat omnium quisquam, quī aspectum modo tantae multitudinis sustinēri posse arbitrārētur, praesertim anticipi proeliō, cum ex oppidō ēruptiōne pūgnārētur, fōris tantae cōpiae equitātūs peditātūsque cernerentur.

LXXVII. At ii, quī Alēsiae obsidēbantur, praeteritā diē, quā auxilia suōrum expectāverant, cōsumptō omni frūmentō inscii, quid in Haeduīs gererētur, conciliō coactō dē exitū suārum fortūnarum cōsultābant. Ac variis dictis sententiis, quarum pars dēditionem, pars, dum virēs suppeterent, ēruptiōnem cēnsēbat, nōn praeter-

eunda oratio Critognati videtur propter eius singularem et nefariam crudelitatem. Hic summō in Arvernīs ortus locō et māgnae habitus auctoritatis: „Nihil, inquit, dē eōrum sententiā dictūrus sum, quī turpissimam servitūtem dēditionis nōmine appellant, neque hōs habendōs cīvium locō neque ad concilium adhibendōs cēseō. Cum hīs mihi rēs est, quī ēruptionem probant; quōrum in cōsiliō omnium vestrum cōsensū pristināe residere virtutis memoria videtur. Animī est ista mollitia, nōn virtūs, paulisper inopiam ferre nōn posse. Quī sē ūltrō mortī offerant, facilius reperiuntur, quam quī dolōrem patienter ferant. Atque egō hanc sententiam probārem, — tantum apud mē dignitās potest —, sī nūllam praeterquam vitae nostrae iacturam fieri vidērem; sed in cōsiliō capiendō omnem Galliam respiciāmus, quam ad nostrum auxilium concitāvimus. Quid hominum milibus LXXX ūnō locō interfectis propinquis cōsanguineisque nostris animī fore existimātis, sī paene in ipsis cadāveribus proelio decertāre cōgentur? Nōlite hōs vestrō auxiliō exspoliāre, quī vestrae salutis causā suum periculum neglēxērunt, nec stultitiā ac temeritatē vestrā aut animī imbecillitatē omnem Galliam prōsternere et perpetuae servitūtī subicere. An quod ad diem nōn vērērunt, dē eōrum fidē cōstantiāque dubitātis? Quid ergō? Rōmānōs in illis ūlteriōribus mūnitiōnibus animīne causā cotidiē exercēri putātis? Sī illōrum nūntiis cōfirmāri nōn potestis omnī aditū praesaepitō, hīs ūtiminī testibus appropinquāre eōrum adventum, cūius rei timōre

exterriti diem noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri maiōres nequāquam parī bellō Cimbrōrum Teutonumque fecerunt; quī in oppida compulsī ac similī inopiā subacti eōrum corporibus, quī aetate ad bellum inūtilēs vidēbantur, vitam tolerāverunt. Cuius rei si exemplum nōn habēremus, tamen libertātis causā institui et posteris prōdī pulcherrimum iudicārem. Nam quid illi simile bellō fuit? Dēpopulātā Galliā Cimbrī magnāque illātā calamitāte finibus quidem nostris aliquando excesserunt atque aliās terrās petiērunt; iūra, lēgēs, agrōs, libertātem nobis reliquerunt. Rōmānī vērō quid petunt aliud aut quid volunt, nisi invidiā adducti, quōs fāmā nobiles potentesque bellō cognōverunt, hōrum in agris civitatibusque cōsidere atque his aeternam iniungere servitūtem? Neque enim umquam aliā condiciōne bella gesserunt. Quod si ea, quae in longinquis nātiōibus geruntur, ignōrātis, respicite finitimam Galliam, quae in prōvinciam redacta, iure et lēgibus commūtātis securibus subiecta perpetuā premitur servitute."

LXXVIII. Sententiis dictis cōstituunt, ut ii, qui valētudine aut aetate inūtilēs sint bellō, oppidō excēdant, atque ipsi omnia prius experienda arbitrantur, quam ad Critognatī sententiam dēscendant; illō tamen pōtius ūtendum cōsiliō, si rēs cōgat atque auxilia morentur, quam aut dēditiōnis aut pācis subeundam condiciōnem. Mandubii, quī eōs oppidō receperant, cum liberis atque uxōribus exire cōguntur. Hi, cum ad mūnitiōnēs Rōmānōrum accessissent, flentēs omnibus precibus orābant,

ut sē in servitūtem receptōs cibō iuvārent. At Caesar dispositis in vallō custodiis recipi prohibēbat.

LXXIX. Intereā Commius reliquique ducēs, quibus summa imperiī permissa erat, cum omnibus cōpiis ad Alēsiam perveniunt et colle exteriorē occupatō nōn longius M passibus ab nostris mūnitiōnibus cōsidunt. Posterō diē equitātū ex castris ēductō omnem eam plānitiem, quam in longitudinem milia passuum III patēre dēmōstrāvimus, complent pedestrēsque cōpiās paulum ab eō locō abductās in locis superioribus cōstituunt. Erat ex oppidō Alēsia dēspectus in campum. Concurrunt hīs auxiliis visis; fit grātulatiō inter eōs, atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Itaque prōductis cōpiis ante oppidum cōsistunt et proximam fossam crātibus intēgunt atque aggere explent sēque ad ēruptionem atque omnēs cāsūs comparant.

LXXX. Caesar omni exercitū ad utramque partem mūnitiōnum dispositō, ut, si ūsus veniat, suum quisque locum teneat et nōverit, equitātum ex castris ēdūci et proelium committi iubet. Erat ex omnibus castris, quae summum undique iugum tenēbant, dēspectus, atque omnēs milites intenti pūgnae prōventum expectābant. Galli inter equitēs rarōs sagittariōs expeditōsque lēvis armaturae interiēcerant, qui suis cēdentibus auxiliō succurrerent et nostrōrum equitum impetūs sustinērent. Ab hīs complūrēs de imprōvisō vulnerāti proeliō excēdēbant. Cum suōs pūgnā superiorēs esse Galli cōfiderent et nostrōs multitudīne premī vidērent, ex omnibus partibus et ii, qui mūnitiōnibus continēbantur, et ii, qui ad auxilium convēnerant, clāmōre et ululātū suōrum animōs cōfirmābant. Quod in conspectū omnium rēs gerēbātur neque rectē aut turpiter factum cēlari poterat, utrōsque et laudis cupiditās et timor ignōminiae ad virtutem excitābat. Cum ā merīdiē prope ad sōlis occāsum dubiā victōriā pūgnārētur, Germani unā in parte cōfertis turmis in hostēs impetum fecē-

runt eōsque prōpulērunt; quibus in fugam coniectis sagittārii circumventi interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri cēdentēs usque ad castra īnsecūti sui colligendi facultātem nōn dederunt. At ii, qui ab Alesia prōcesserant, maestī prope victōriā dēspērātā sē in oppidum recēpērunt.

LXXXI. Unō diē intermissō Gallī atque hōc spatiō māgnō crātium, scālārum, harpāgōnum numerō effectō mediā nocte silentiō ex castris ēgressi ad campesrēs mūnitiōnēs accēdunt. Subitō clāmōre sublātō, quā significationē, qui in oppidō obsidēbantur, dē suō adventū cōgnōscere possent, crātēs prōicere, fundis, sagittis, lapidibus nostrōs dē vallō prōturbāre reliquaque, quae ad oppūgnātiōnem pertinent, parant administrāre. Eōdem tempore clāmōre exaudītō dat tūbā sīgnum suis Vercingētōrix atque ex oppidō ēdūcit. Nostri, ut superiōribus diēbus suis cuique erat locus attribūtus, ad mūnitiōnēs accēdunt; fundis librilibus sudibusque, quās in opere disposuerant, ac glandibus Gallōs prōterrent. Prospectū tenebris ademptō multa utrimque vulnera accipiuntur; complūra tormentis tēla coniciuntur. At M. Antōnius et C. Trebōnius lēgāti, quibus hae partēs ad dēfendendum obvenerant, quā ex parte nostrōs premī intellexerant, his auxiliō ex ūlteriōribus castellis dēductōs submittēbant.

LXXXII. Dum longius ā mūnitiōne aberant Gallī, plūs multitūdine tēlōrum prōficiēbant; posteaquam propius successerunt, aut sē stimulis inopinantes induēbant aut in scrōbēs dēlāti trānsfodiēbantur aut ex vallō ac turribus trāiecti pilis mūrālibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis nullā mūnitiōne perruptā, cum lūx appeteret, veriti, nē ab latere apertō ex superiōribus castris ēruptiōne circumvenirentur, sē ad suōs recēpērunt. At interiōrēs, dum ea, quae ā Vercingetōrige ad ēruptiōnem praeparāta erant, prōferunt, priōrēs fossās

expleant, diūtius in hīs rēbus administrandīs morātī prius suōs discessisse cōgnōverunt, quam mūnitionibus appropinquārent. Ita rē infectā in oppidum revertērunt.

LXXXIII. Bis māgnō cum dētrimentō repulsī Gallī, quid agant, cōsulant; locōrum peritōs adhibent; ex hīs superiōrum castrōrum sītūs mūnitionēsq̄ue cōgnōscunt. Erat ā septentriōnibus collis, quem propter māgnitudinem circuitūs opere circumplectī nōn potuerant nostrī; necessariō paene iniquō locō et lēniter dēclivī castra fēcērunt. Haec C. Antistius Rēgīnus et C. Canīnius Rēbīlus lēgātī cum duābus legiōnibus obtinēbant. Cōgnitis per explorātōrēs regiōnibus ducēs hostium LX mīlia ex omnī numerō dēligunt eārum civitātum, quae māximam virtūtis opīniōnem habēbant; quid quōque pactō agī placeat, occultē inter sē cōstituunt; adeundī tempus dēfiniunt, cum merīdiēs esse videātur. Hīs cōpiīs Vercassivellaunum Arvernum, ūnum ex quattuor ducibus, propīnquum Vercingetorigis, praeficiunt. Ille ex castrīs primā vigiliā ēgressus prope cōfectō sub lūcem itinere post montem sē occultāvit mīlitesque ex nocturnō labōre sēsē reficere iūssit. Cum iam merīdiēs appropinquāre vidērētur, ad ea castra, quae supra dēmōstrāvimus, contendit; eōdemque tempore equitātus ad campestrēs mūnitionēs accēdere et reliquae cōpiae prō castrīs sēsē ostendere coepērunt.

LXXXIV. Vercingetorix ex arce Alēsiae suōs cōspicātus ex oppidō ēgreditur; crātēs, longūriōs, falcēs reliquaque, quae ēruptionis causā parāverat, prōfert. Pūgnātur ūnō tempore omnibus locīs, atque omnia temptantur; quae minimē vīsa pars firma est, hūc concurritur. Rōmānōrū manus tantīs mūnitionibus distinētur nec facile plūribus locīs occurrit. Multum ad terrendōs nostrōs valet clāmor, quī post tergum pūgnantibus exstitit, quod suum periculum in aliēnā vident virtūte cōstāre; omnia enim plērumque, quae absunt, vehementius hominum mentēs perturbant.

LXXXV. Caesar idōneum locum nactus, quid quāque in parte gerātur, cōgnōscit; labōrantibus submittit subsidium. Utrisque ad animum occurrit ūnum esse illud tempus, quō māximē contendī conveniat: Gallī, nisi perfrēgerint mūnitiōnēs, de omnī salūte dēspērant; Rōmānī, sī rem obtinuerint, finem labōrum omnium expectant. Māximē ad superiōrēs mūnitiōnēs labōrātur, quō Vercassivellaunum missum dēmōnstrāvimus, Iniquum locī ad dēclivitātem fastigium māgnū habet momentum. Alii tēla coniciunt, alii testūdine factā subeunt: dēfatigātis in vicem integrī succēdunt. Agger ab ūniversis in mūnitiōnem coniectus et ascēsum dat Gallis et ea, quae in terrā occultāverant Rōmānī, contēgit; nec iam arma nostris nec virēs suppetunt.

LXXXVI. His rēbus cōgnitis Caesar Lābiēnum cum cohortibus sex subsidio labōrantibus mittit; imperat, sī sustinēre nōn possit, dēductis cohortibus ēruptione pūgnet; id nisi necessariō nē faciat. Ipse adit reliquos, cohortātur, nē labōrī succumbant; omnium superiōrum dimicātiōnum fructum in eō diē atque hōrā docet sōnsistere. Interiōrēs dēspērātis cāpestribus locis propter māgnitudinem mūnitiōnum loca praerupta ascēnsū temptant; hūc ea, quae parāverant, cōferunt. Multitudine tēlorum ex turribus prōpūgnantēs dēturbant, aggere et crātibus fossās explent, falcibus vallum ac loricam rescindunt.

LXXXVII. Mittit primō Brūtum adulēscēntem cum cohortibus Caesar, post cum aliis C. Fābium lēgātum; postrēmō ipse, cum vehementius pūgnārētur, integrōs subsidio addūcit. Restitūtō proeliō ac repulsis hostibus eō, quō Lābiēnum miserat, contendit; cohortēs IV ex proximō castellō dēdūcit, equitum partem sē sequi, partem circumire exteriōrēs mūnitiōnēs et ā tergō hostēs adoriri iubet. Lābiēnus, postquam neque aggerēs neque fossae vim hostium sustinēre poterant, coactis unā XI cohortibus, quās ex proximis praesidiis dēductās

fors obtulit, Caesarem per nūntiōs facit certiōrem, quid faciendum existimet. Accelerat Caesar, ut proeliō intersit.

LXXXVIII. Eius adventū ex colōre vestītūs cōgnitō turmīsque equitum et cohortibus, vīsīs, quās sē sequī iūsserat, ut dē locīs superiōribus haec dēclīvia et dēvexa cernēbantur, hostēs proelium committunt. Utrimque clāmōre sublātō excipit rursus ex vallō atque omnibus mūnitiōnibus clāmor. Nostrī omissīs pilīs gladiīs rem gerunt. Repente post tergum equitātus cernitur; cohortēs aliae appropīnquant. Hostēs terga vertunt; fugientibus equitēs occurrunt. Fit māgna caedēs. Sēdūlius, dux et princeps Lēmovicum, occīditur; Vercassivellaunus Arvernus vīvus in fugā comprehenditur; sīgna militāria LXXIII ad Caesarem referuntur; paucī ex tantō numero sē incolumēs in castra recipiunt. Cōspicātī ex oppidō caedem et fugam suōrum dēspērātā salūte cōpiās ā mūnitiōnibus redūcunt. Fit prōtinus hāc rē audītā ex castrīs Gallōrum fuga. Quōd nisi crēbris subsidiīs ac tōtius diēi labōre militēs essent dēfessī, omnēs hostium cōpiae dēlērī potuissent. Dē mediā nocte missus equitātus novissimum agmen cōsequitur; māgnus numerus capitur atque interficitur, reliquī ex fugā in civitatēs discēdunt.

LXXXIX. Posterō diē Vercingetorix conciliō convocātō id bellum sē suscepisse nōn suārum necessitātum, sed commūnis libertātis causā dēmōnstrat, et quoniam sit fortūnae cēdendum, ad utramque rem sē illīs offerre, seu morte suā Rōmānis satisfacere seu vīvum trādere velint. Mittuntur dē his rēbus ad Caesarem lēgātī. Iubet arma trādī, principēs prōdūcī. Ipse in mūnitiōne prō castrīs cōnsīdit; eō ducēs prōdūcuntur. Vercingetorix dēditur, arma prōiciuntur. Reservātis Haeduīs atque Arvenīs, sī per eōs civitatēs recuperāre posset, ex reliquīs captivīs tōtī exercitui capita singula praedae nōmine distribuit.

LXXXX. His rebus confectis in Haeduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvenis missi, quae imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legionēs in hiberna mittit. Captivorum circiter XX milia Haeduis Arvernisque reddit. T. Labienum cum duabus legionibus et equitatu in Sequanos proficisci iubet; huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Favianum legatum et L. Minucium Basilum cum legionibus duabus in Remis collocat, ne quam a finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in Ambivaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem et P. Sulpicium Cavillonem et Matiscōne in Haeduis ad Ararim rei frumentariae causam collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit. His rebus ex Caesaris litteris cognitis Romae dierum XX supplicatio redditur.

Гај Јулије Цезар.

1. **Живот.** Гај Јулије Цезар је потомак славног племена Јулијског (*gens Julia*), које је порекло и име своје водило од Јула, сина Енејина а унука богиње Венере. Родио се 100. г. пре Хр. 12. јула. Отац му је дотерао до претуре, но рано је умро, те је даровитог младића с помоћу граматичара М. Антонија Гнифа (*Gnipho*) васпитала, и то врло брижљиво, мати му, духовита и узорита Аурелија. Као младић клањао се навикама тадашње омладине: декламовао је и ковао стихове, много трошио и дугове правио а не плаћао их. Оружју и јахању беше врло вешт, вештина у пливању чак му је живот спасла у Александрији (у Египту).

Младост му падаше у доба крвавог грађанског рата међу демократом Маријем и аристократом Сулом. Како је Марије, некадашњи вођа народне (пучке) странке, био Цезару тетак а Маријевац Гај Корнелије Цина (*Cinna*) опет таст, то се Цезар још у раној младости придружи народној странци, но тиме толико навуче на се мржњу диктатора Суле (*Sulla*), вође великаша, да се морао из Рима уклонити. Доцније га је Сула помиловао на заузимање рођака, али је том приликом ове опоменуо, да се чувају Цезара, јер ће данас сутра смртни ударац дати великашкој странци; у Цезару се — рече — скрива много *Mârija*. Цезар се међутим на Истоку одликовао у војсци при јуришању на град Митилину (*Mytilene*); чувши за смрт Сулину врати се 78. г. у Рим и покрене парницу против неких великаша због харања покрајина; ту је имао први пут прилике, да покаже свој говорнички дар и вештину и да скрене на себе пажњу. Али уверивши се да је великашка странка још увек врло јака, то се поново уклони и оде на острво Род, да слуша чувеног учитеља беседништва, Аполонија Молона. На овом га путу ухвате гусари, но он их својом мирноћом и веселошћу задобије те га пусте на слободу; тада он

одма скупи нешто бродова, пође за њима у потеру, све их похвата и распне, као што им је, док беше у њихову ропству смело претио.

Изабран за понтифика врати се опет у Рим; ту народ задобије за себе великом дарежљивошћу, приређивањем сјајних и скупоцених игара и дељењем бесплатне хране. Као љубимац народни брзо се пењаше са једног ступња звања на други: 68. г. постаде квестор, 65. едил, 62. претор. Квесторовао је у Оностраној Хиспанији; ту је у једном селу рекао да би волео бити ту први, него у Риму други; ту је у Гаду (Gades) видевши споменик Александра Великог уздахнуо, што никакво велико дело није извршио у оном добу, у коме је онај цео свет покорио. Као едил дужан је био приређивати игре за народ; те су игре биле тако раскошне, да се због тога у велик дуг увалио. Народ се свом љубимцу одужио тиме, што га је 63. г. изабрао за врховног понтифика. Великаши су му то јако завидели и сумњичили га да је умешан у заверу Сергија Катилине, који је хтео државним превратом да се дочепа власти и опрости дугова; истина је да је с тим покретом симпатисао и говорио против смртне казне ухваћених завереника. После преторске службе оде као пропретор у Онострану Хиспанију и ту се показао праведним управником и даровитим војсковођом.

60. г. дође у Рим, да тражи конзулат и добије га с помоћу Помпеја и Краса; с њима, наиме, склопи тајан савез, т. зв. први тријумвират, заснован на ратној слави Помпејевој, новцу Красову и популарности Цезаровој. Ови се тријумвири сложише у том, да се ништа у држави не сме догодити што једном од њих није по вољи. Према том споразуму Цезар је као конзул могао радити шта је хтео и против воље саконзула Бибула; зато се и говорило у шали да су те године конзули били Јулије и Цезар. За конзуловања још се више додворио народу него пре: 20000 сиромашних грађана и многи ислужени војници добише на његов предлог поседа у Кампанији; наклоност витешког

реда обезбедио је себи тиме, што је изradio да се витезовима, закупницима државних прихода, опрости трећина закупнине због велике штете, коју су претрпели у азијским ратовима. Да савез с Помпејем учврсти, даде му кћер Јулију за жену. За те услуге народ му после конзулата даде управништво у Овостраној Галији и Илирику на пет година са три легије, сенат пак дода још и онострану Галију и четврту легију надајући се, ваљада, да ће на тај начин Цезар сасвим бити незан за удаљене провинције а Рим ће оставити на миру.

58. г. пође Цезар у своје покрајине у намери, да онде створи верну и поуздану војску, да ратном славом стече код народа још више угледа и да за даље своје планове набави доста новаца. За осам година свога одсуства покори Цезар целу дотле слободну Галију, пређе преко Рајне у Германију и преко мора двапут у Британију. Ову није целу покорио, иако му је проконзулска (управничка) власт продужена на нових пет година (дакле до краја 49. г.)

Морао је већ 50. г. са војском похитати у Италију против свог пређашњег савезника а сада супарника Помпеја. Овај, наиме, бојећи се силе Цезарове стане опет великашкој странци на чело и почне да рове против Цезара, испрва потајно а после смрти Красове и јавно. На његово наваљивање сенат позове Цезара, да положи императорску власт и да се без војске врати као приватан човек у Рим, иначе ће га сматрати као непријатеља отаџбине. Цезар после дужег премишљања пређе са војском реку Рубикон (границу међу Италијом и Овостраном Галијом) са узвиком: *alea iacta esto!* (нека је бачена коцка!). Узалуд се хвалио Помпеј како му ваља само лупити ногом о земљу па да се створе легије: Цезар скоро без проливања крви за два месеца освоји целу Италију, Помпеј пак побеже у Грчку. Цезар не пође одмах за њим, него да обезбеди себи леђа, прво потуче Помпејевце у Хиспанији, затим набави бродова и пређе у Епир; ту потучен повуче се у Тесалију и код Фарзала (Pharsalus) 8. августа 48. г. у одлучној битци

са 22 хиљаде момака разбије Помпејеву војску од 54 хиљаде људи. Помпеј побеже у Египат, но ту га мучки убију и главу му донесу Цезару, који бризне у плач видевши судбину Помпејеву. Ту у Египту имао је Цезар да ратује са краљем Птолемејем; победивши овога пређе у Малу Азију, брзо сврши са Фарнаком (Pharnaces), босфорским краљем и пошље сенату овај лаконски извештај: *veni, vidi, vici*. На послетку са малом четом сасвим уништи у Африци код Тауса (Thapsus) г. 46. голему војску Помпејеваца и савезника им, краља мауретанског Јубу.

После ових победа држао је четир тријумфа један за другим: за победу над Галима, Египћанима Фарнаком и Јубом. Држао је славу, на којој је народ частио за 22.000 столова, делио је силну храну и новац и приређивао игре, које су очи засењивале. За све ово добије диктатуру на десет година и цензуру на три године с насловом: „*prae-fectus morum*“. Но са противничком странком још никако није коначно свршио: синови Помпејеви дигоше устанак у Хиспанији. Срећа га и овде послужи те код Мунде 45. г. уништи остатак великашке војске.

Вративши се у Рим дочекан је с нечувеним одликовањем: добије наслов „*imperator*“ са доживотном диктатуром, наслов „*pater patriae*“, златну столицу, засебне жртвенике, свећенике, храмове и кола, као богови што имађаху; даље статуа у храму Квиринову приказиваше га као бога, месец његова рођења, Квинтил (*Quintilis*), назван је њему у почасти Јулије (*Julius*).

Неограничена власт дошла му је на послетку главе; присталице републике сумњичиле су га, да тежи за краљевском влашћу, замерали су му што је једном седећи примио подворење сената и што је народне трибуне слабо уважавао. Стога њих шездесеторица еклоне против њега заверу под вођством М. Брута и Касија, којима је баш Цезар дао преторско достојанство И баш када је Цезар 15. марта 44. године ступио у сенатску већницу, завереници под видом поздрављања опколе га и потегну ма-

чеве, а он тогу на лице и — како веле — са речима „Et tu, mi fili Brute!“ достојанствено погибе од 23 ране под статуом супарника му, Помпеја. Убише га, али слободу не повратише: монархија, која је ради светског мира била потребна и корисна, за Августа се још боље учврстила; Цезар је дакле постигао свој смер, да створи монархију и заслужио је што се његовим именом означава највише владалачко достојанство (Caesar, цесар, цар, Kaiser, császár).

Телесне и душевне особине. Цезар је највеличанственији појав у историји римској, најженијалнији Римљанин, ретко савршен човек. По својој спољашњости био је то човек висока, отмена стаса, бледа обријана лица, ватрених, црних очију, широка чела, дебелих усана. Од природе беше телесно доста слаб, али умереношћу у јелу и пићу и вежбањем толико се очеличио, да му ни цича зима ни највећи напор није могао нашкодити.

Као што телесно беше несаломљиво издржљив, исто тако беше човек гвоздене воље, чудновате бистрине ума, практична духа; био је скроз и скроз реалиста и рацијоналиста: чега се год лађао, све беше прожето трезвеном женијалношћу. Увиђао је да је телесна и умна снага човечја ограничена те да у сваком предузетку поред најбољег плана највећу улогу игра стицај прилика. Већ и савременици његови дивљаху се његову присуству духа, ретку памћењу, чудноватој доброј вољи, која га ни у каквој неприлици не остављаше, и вештини, како је умео да влада и пријатељем и непријатељем. Красио га је, даље, ванредан дар посматрања и пресуђивања, беспримерна одважност, храброст и опрезност и способност да мисли своје, било живом речју било писмено, уметнички изложи. Имао је добро срце: матер је своју до смрти примерно поштовао, жену и кћер искрено љубио. У пријатељству је био веран и истрајан; никога није изневерио, као противник му, Помпеј. Трудио се да избегне грађански рат, проливање крви и опраштао је великодушно побеђеним противницима; само је у Галији био кад и кад окрутан и суров према побуњеницима и ве-

роломну непријатељу. Његово опхођење с људима увек показиваше љубазна, фина и отмена човека. Не беше ни лако за новцем ни тврд, шта више сипао је новац, али не у лудо, него све с хладним рачуном, да њиме људе за себе задобије.

Цезар као државник. Отмено држање и све душевне особине створиле су од Цезара савршена државника а тежња за славом и за влашћу упутила га је баш на политичко поље, где је без прекидања остао све до 42. године свога живота и тек тада стаде војсци на чело, да и на ратном пољу бере лаворике. Као велик државник остао је до краја веран својим начелима: како је у младости приступио народној (пучкој) странци, тако је и истрајао у њој. Ванредно је окретан, хитар, оштроуман политичар; свагда уме да се узнесе над приликама, уме хладно и мирно да посматра догађаје; увек има пред очима свој план и само чека згодну прилику да свој план енергично изведе. И за време рата са Галима и Германима непрестано је пратио догађаје дневне политике у Риму; кад год би могао, оставио би ратно поље па дошао у Овострану Галију, да буде ближе Риму и стално је стајао у свези с угледним Римљанима. Размирице галских старешина увек је тако расправљивао, да Римљанима наклоњени поглавари галски буду и према њему пријатељски расположени; са угледним владоцима склапао је и лично пријатељство. Галску веру није дирао, дружио је против племића заштићавао, знајући да свећеници имају велик утецај на народ. Није, дакле, само окрутном силом освојио Галију, него и државничком вештином.

Као император много је поправио друштвено и морално стање: раскош је ограничавао, сиромаше насељавао у пусте покрајине, законом сузбијао кајишарење, кажњавао злоупотребе чиновника и подмићивање при изборима и увео праведну и човечну управу у покрајинама. Видећи трулеж тадашње републике хтео је на другом основу, са неким другим установама и са протезањем грађанског права на све држављане да створи силну, јединствену римско-јелин-

ску државу, јединствену по језику, по праву и по образовању; у тој империји нестало би разлике међу слободном Италијом и потчињеним покрајинама; Римљани би имали првенство и позив да шири латински језик и грчку образованост. Да би јединствену империју остварио, израдио је цензус за грађане у Италији и приправио такав и за покрајине, нацртао карту целе државе и означио путеве и даљине, донео устав за градове у Италији, римско право протегло на све образоване сталеже из покрајина, грчка и римска божанства довео у склад а примио и божанства осталих народа, увео јединствен новац и с помоћу Сосигена из Александрије и других учених људи поправио за 67 дана поремећени римски календар тиме што је уметнуо међу новембар и децембар 46. г. два месеца од свега 67 дана и 45. г. увео египатску сунчану годину од $365\frac{1}{4}$ дана. Осим овога имао је још много планова; хтео је да подигне у Риму нова позоришта и књижнице, да прокопима, регулисањем Тибра, отварањем нових лука унапреди светску трговину. Но прека и рана смрт омела му је те планове.

Цезар као војвода. Цезар је велик и као војвода, мери се са Александром Великим и Наполеоном Бонапартотом, премда се тек у 42. години бацио на ово боље. Како Александар Велики и Ханибал, тако је и Цезар у првом реду храбар војник; у боју је увек међу момцима, да их соколи, хвали или кори, увек дели с њима и добро и зло; често сам ступа у први ред и својом одважношћу улива храброст у поколебану војску и на тај начин добива битку. Показивао је војницима и леп пример издржљивости; у маршу је често гологлав пешачио по свакојаком времену. Био је врло опрезан: околину би прво преко извиднице испитао па тек онда довео војску. На непријатеља би обично нападао по плану, но често и без плана, кад би се лепа згода указала. Никада није непријатеља потукао а да му није и табор освојио. Са војницима је праведно и човечно поступао; мање погрешке је опраштао, услуге похвалом и поклонима награђивао; после веће победе допуштао им је да се по вољи веселе.

Стога није никакво чудо што су му војници били верни и одани, послушни, брзи и истрајни у свакој прилици и неприлици; слепо су јурили за њим и у ватру и у воду и толико су се за њ одушевљавали, да кад је букнуо рат с Помпејем, без хране и плате хтедоше да служе само да буду и надаље с њиме. Ни ропство ни највећа оскудица није их могла нагнати да га изневере. И против много надмоћнијег непријатеља борили су се као лавови и пре би сви изгинули него што би се предали. Људе је за себе задобивао благим поступањем и отменим држањем, али умео је да буде и суров, нарочито према непријатељу, који гази своју реч.

Цезар као књижевник. Истакао се и као књижевник на пољу песништва, беседништва и историјографије. Још као младић огледао се у песништву; ова му се песничка дела спомињу: „*Laus Herculis*“, трагедија „*Oedipus*“, збирка духовитих изрека и песма „*Iter*.“ Цезар беше један од највећих говорника римских; Цицерон иако му не беше наклоњен, вели да не познаје вренијег говорника од Цезара (међутим Цицерон га је свакако наткрилио). Глас му беше снажан, држање отмено, покрети живи и дражесни, речи биране, стил сјајан, разлагање живахно и оштроумно, пуно лепих мисли; говори су му били, у онђе, и обликом и садржином савршени и од силног утиска на слушаоце: његова реч је могла да у најкритичнијем часу створи најповољнији обрт у души нерасположених слушалаца. Познате су нам само оне беседе, које је пред војском говорио. Сви говори, што их има у његовим историјским делима, иако су (осим једног) састављени у облику индиректног говора, ипак сјајно сведоче за велик беседнички дар Цезаров. Бавио се књигом и усред убојне вреве: ратујући у Галији доспевао је да напише у две књиге дело о правилности у језику („*De analogia*“). Написао је „*Anticatores*“, два полемична списа против Катона млађег и оних, који су га хвалили (нарочито Цицерон). Проучавао је и звездарство и поправио календар. Али најзнаменитија књижевна

дела су му историјска: *Commentarii de bello Gallico* (Записци о галском рату) у 7 књига и *Commentarii de bello civili* у 3 књиге. Под Цезаровим именом остало је још три дела: *Bellum Alexandrinum*, *Bellum Africanum* и *Bellum Hispaniense*; оно прво је од његова подвојводе Аула Хирција (A. Hirtius), који је записцима о галском рату додао 8. књигу, последња два дела су пак од непознатих писаца.

Записци о галском рату у 7 књига обухватају 7 година догађаја (58—52.) и то тако, да сваку књигу испуњавају догађаји једне године; догађаје задње две године управништва није доспео да исприча, па је то учинио верни подвојвода Хирције у 8. књизи. Цезар је ово дело издао на једанпут и то свакако 51. г. Саставио га је на брзу руку недовршено и недотерано, јер је на прагу био грађански рат, који му је много бриге задао. Извори су му били лично искуство и извештаји подвојвода, акта операцијоне канцеларије.

Шта му беше смер са издавањем овог дела, не каже нигде. Никако му није могао бити смер прибирање грађе за историју, нити правдање поступка са Галима и Германима, да тим обезоружа своје прогивнике, јер већини Римљана није требало правдати освајање нових покрајина; можда је хтео да оправда, зашто је без сенатске одлуке освајао нове земље и тога ради умножавао војску, но крајњи смер могао је бити само то, да пред грађански рат покаже римском народу, шта је све учинио за његову величину, како је тежак задатак решио, да што лепше мишљење стече народ о његовим способностима за решавање још тежих задатака. Цезар ту не пише као повесничар, него као управник и војвода и то за ширу образовану публику. Може се дакле казати, да је то пригодан спис у облику ратног извештаја.

Пријатно је читати ове извештаје, јер као војник-државник кратко, јасним и простим слогом прича догађаје, тако да се никад не умарамо, него с пажњом пратимо приповедање. Задивљава нас објективност пишчева: све нам

прича као какав странац посмратрач. Језик му је чист, избегава старинске и простачке изразе као и излишне стиларне украсе, па је ипак задивио својим стилем и највсег говорника и стилисту римског, Цицерона. Стиду би се Цезарову могло замерити то, што чешће понавља речи (на пр. *locus, dies*) и пада у плеоназам (*postridie eius diei*), премда то чини ради јасноће. Како му смер није био књижевни него политички, то је по свој прилици много што-шта прећутао или улепшао, на пр. кад правда какав поступак са побеђенима па доказује да је морао тако поступити. Али ипак морамо се дивити објективношћу пишчеву, који се нигде не размеће својим заслугама. Слика о галском рату у главном је веројетна.

Суд савременика о овом делу беше неповољан, доцнији писци и не спомињу га или не знају да је његово. Напротив нови век се диви овом бесмртном делу и увео га је у гимназију ради учења синтаксе, премда га само зрео човек може разумети, како треба.

ТУМАЧ.

Опис Галије (књ. I. гл. 1.)

1. *Сшварни шумач*: *Gallia omnis* „Галија у целини“, у ширем смислу т. ј. осим римске провинције и алоброшке области (обе на југоистоку Француске) сва земља међу Пиренејима, Алпима, Рајном и Атлантским Океаном (в. карту на крају књиге).

Belgae, Galli, Aquitani, Garumna и т. д. в. списак властитих имена (географских и етнографских).

A cultu ... provinciae ваља знати да се римска провинција, с оне стране Алапа одликовала образованошћу, коју је добила од старе грчке насеобине Масилије (садашњи Марсеј, *Marseille*).

Mercatores: трговци су долазили из Масилије и Италије у великом броју па су се многи од њих и настанили у Галији.

Belgae: Белгија (име народа место имена земље).

2. *Изрази*: *ipsorum lingua* на свом матерњем језику

cultus atque humanitas provinciae питома и образована провинција

longe abest далеко је, удаљено је

minime saepe веома ретко

ea, quae ad effeminandos animos pertinent роба што разнежава (роба за раскош)

Germani, qui trans Rhenum incolunt Германи с оне (десне) стране Рена (Рајне)

cotidianis proeliis contendit сваки час бије бој

initium capit (=oritur) почиње

in septentrionem et orientem solem према северо-истоку

inter occasum solis et septentriones према северо-западу.

3. *Грамашички шумач*: *lingua, institutis, legibus* тако, без конјункције или *lingua et institutis et legibus*; — *propterea quod absunt, quod contendunt*: каузалне реч. са *quod* и *indic.*; — *cum prohibent...*: *cum explicativum*; преведи са „тима што“, „у толико што“ или верб. адвербом; — *Gallos obtinere (dictum est)*: acc. c. inf. као субј.; — *spectat inter... — spectat in eam partem, quae est inter...*

Рат са Хелветима (58. г. пре Хр.)

гл. 2. *Оргеториг наговара Хелвеше, да се иселе.*

1. *M. Messala, M. Pisone consulibus* = 61. г. пре Хр. Римљани су годину обележавали именима консула, тек за цара Августа се почеле године рачунати од оснивања Рима.

undique: „са свих страна“, но не спомиње четврту, где су Алпи.

pro multitudine: хелветских исељеника било је 263.000.

passus: двострук корак; *mille passus* = 2000 корака = близу 1½ км. По овим приближним податцима Хелвеција беше дугачка 355, а широка 266 километара.

2. *longē nōbilissimus* куд и камо најугледнији *M. Messalā, M. Pisōne cōsulibus* за конзуловања М Месале и М. Пизона

rēgnī cupiditāte inductus из жеље за краљевском влашћу

coniūratiōnem nōbilitātis facit склапа заверу са племићима

cum omnibus cōpiis са свом имаовином *Galliae imperiō potitur* = *Galliā potitur* овлада Галијом *locī nātūrā continētur* стешњен је природним положајем земље

ūnā ex parte с једне стране

hīs rēbus fit, ut због тога, због тих прилика minus lātē не баш далеко

quā ex parte dolore afficitur због тога осећа бол, то му је криво

prō multitudīne et glōriā према мноштву људи и слави *finēs in longitudinem patent* земља је дугачка.

3. *longe* пред суперлативом = „куд и камо“; — *M. Messala, M. Pisone consulibus abl. abs.* без партиципија (јер га *est* нема) и без свезе *et*; — *civitati persuasit, ut exirent*: слагање по смислу; — *persuasit, ut* = наговори, да (реч. за жељу); — *persuasit perfacile esse* (acc. c. inf.) = уверио је, да је врло лако (исказна обј. реч); — *cum praestarent*: каузална реч. (*cum* = „како“ увек с конјунктивом); — *hoc quod* = „тим што“ реч. за тумачење са *quod*; — (*fiebat*), *ut*: консекутивна реч. увек са конј.; — *bellandi (cupidi) ger. gen.* као gen. obl.; — *se habere (arbitrabantur) acc. c. inf.* као обј.

гл. 3. Хелвети се спремају за исељавање.

1. *regnum in Sequanis*: у Гала није било наследног краљевства, него су се силнији главари дочепали неограничене власти.

amicus: римски сенат је давао титулу „amicus“ (ређе „гех“) првацима туђинским за какву услугу или да их себи обвеже.

tres populi: Цезар мисли Хелвете, Хедује и Секване.

2. *hīs rēbus adductī* због тих прилика
auctoritāte Orgetorigis permōtī због утецаја угледног Оргеторига

quam māximus numerus што више
sēmentem facit seje, zaseje земљу
cōpia frūmentī suppetit доста је хране
profectiōnem lēge cōfirmant одлуком утврде да се
крену

ad eās rēs cōficiendās да то посвршавају (за посвршавање тога)

rēgnū obtinet има краљевску власт, неограничено
влада

amicus appellātur добива наслов „пријатељ“

prīncipātū obtinet првак је, први је човек

plēbī acseptus у народу омиљен, популаран

cōnātū cōficit остварује намеру (извршује)

plūrimū potest најсилнији је

fidem et iūs iūrāndū dat даје веру и заклиње се

3. quae pertinerent: конјунктив стоји стога, што се ту казује туђе (хелветско) мишљење, а не пишчево (coniunct. obliquus или subi.); — уз constituerunt: comparare.... само inf., српски: одлучише да набаве; — ut suppeteret: финална реч. увек с конј.; — duxerunt (= existimaverunt biennium satis esse: acc. с. inf. као обј.; — persuadet Castico, cuius pater obtinuerat: пази на времена; praes. hist. (persuadet) стоји место perf. hist.-а; — persuadet Dumnorigi, qui obtinebat: пази и овде на времена; — (sperant) sese posse acc. с. inf., уз sperat обично inf. inst.; — persuadet, ut occuparet после praes. hist.-а може доћи conj. praet. impf. (место praes. impf.-а); исто тако и у овоме: ut conaretur, persuadet; — factu се овде не преводи; — уз totius Galliae додај populorum.

гл. 4. *Оргеториг оптужен изненадно умре.*

1. *clientes*: „штићеници“, зависни од племића, који о њима воде бригу.

per eos se eripuit.. извукао се од одговарања пред судом са њиховом помоћу; наиме бојазан од силне чељади и штићеника његових осујетила је судску расправу.

ex agris: по селима није имао Орг. много присталица.

2. *ex vinculis causam dicit* окован се брани (правда, одговара) пред судом
per indicium enuntiatur прокаже се
poena eum sequitur стиже га казна
diem constituit causae dicendae одређује дан за одбрану

ad milia decem око (до) десет хиљада, десетак х.
non abest suspicio, quin... није неоснована сумња, да...
sibi mortem consciscit одузима себи живот, извршује самоубиство.

3. *coegerunt* (= *iusserunt*) *dicere*, додај: *eum*, acc. с. inf. као обј.; — *damnatum*: part. cuniunctum, преведи кондиционалном реч.; — *oportebat*: *oportet* = требало би; у лат. индик, у срп. кондиц.; — *poenam sequi* (*oportebat*): acc. с. inf. као субј.; — *ne diceret* реч. за жељу увек с конј.; — *cum conaretur...*: *cum historicum* увек са praet. (impf. perf.) coni; — *neque abest suspicio, quin*: финална реч. са *quin* и конјунктивом уз *verbum dubitandi*; — *ut* (= како) компаративна реч. са индик.

гл. 5. *Хелвети сиремни за сеобу наговарају и друге.*

1. *privata aedificia* „усамљене зграде“ изван градова и села.

2. *numerō ad duodecim* око 12 на броју, дванаестина

pericula subit издржава опасности
trium mēnsium molīta cibāria брашно на три месеца
eōdem ūsus cōnsiliō у истој намери.

3. *nihilo (abl. mens.) minus* = ипак; — *facere conantur id, quod constituerant*: пази на времена, в. с. 3. . *ut exerant*: реч. за жељу увек са *coni. impf.* и то овде *coni. praes. impf.* после *praes. hist.-a*: *conantur*; — *ubi arbitrati sunt*: темпорална реч., *ubi* (= кад, чим) са *perf. hist.*; — *portaturi erant*: *coniug. periphrastica* (хтели су...); — *comburent, ut... essent*: овде напротив после *praes. hist.-a* *coni. praet. impf.* у финалној реч. — *persuadent, uti proficiscantur*: овде опет после *praes. hist.-a* *coni. praes. impf.* у реч. за жељу; — *receptos (part. coniunctum) asciscunt*: приме и узму; — *Boios, qui... transierant, asciscunt*: пази на времена.

гл. 6. *Хелвети бирају пут, којим ће да ударе.*

1. *per Sequanos*: преко секванске земље (в. с. 1. *Belgae*).
provincia nostra: римска провинција, југоисточни део данашње Француске.

nuper pacati erant: Алоброге је још 121. г. покорио Q. Fabius Maximus; 60. г. се дигну на оружје, но поново буду покорени и то од пропретора Каја Помпитина.

L. Pisone, A. Gabinio consulibus: г. 58. пре Хр.

a. d. V. Kal. Apr. = *ante diem quintum Kalendas Aprilis* = 28. март.

2. *carrus dūcitur* (= *dūcī potest*) кола могу проћи
vadō trānsitur може се прегазити
pōns pertinet ad Helvētiōs мост води у Хелвечију
bonō animō est in eum у пријатељству је с њим
diem dicit закаже дан.

3. quibus itineribus: itineribus је излишно; Цезар често понавља именицу после релативне заменице; — quibus pos- sent: coni. показује последицу; — vix qua... = ita, ut ea... (тако да туда): консекут. реч. увек с конј. — singuli: attrib. praed. — propterea quod... fuit: кауз. реч. са quod и индик.; — ред речи: (existimabant) sese vel persuasuros (esse) vel vi coacturos: acc. с. inf. као обј. — уз bono animo додај: esse ii: nom. с. inf. као субј. уз viderentur; — quod viderentur coni. obliquus (по мишљењу Хелвета); — eos ire (acc. с. inf.) ради јасноће место: se ire; — qua die: dies у синг. код значи: рок, време, онда је фемининум; qua... convenient: „кад да се искуне“: coni. показује жељу.

гл. 7. Цезар, да им сеобу омете, одгађа решење молбе им.

1. ab urbe: од града т. ј. Рима (упореди: ab. и. с.).

Gallia ulterior или G. transalpina: цела данашња Фран- цуска, Низоземска и један део Швајцарске.

itineribus: iter значи овде пут, који се прелази за је- дан дан (дневни марш), говорило се да је Цезар за 8 дана стигао до Генаве.

una legio: наиме само најхрабрија и највернија 10. ле- гија; легија је за Цезара имала око 3600 војника.

sub iugum: највећа је срамота била за побеђену вој- ску, кад је победилац пропусти „испод јарма“ без оружја и горњег одела; „јарам“ је био капија од три копља: два пободена у земљу, а треће попреко привезано за она два. Овај је пораз римски био 107. г. пре Хр., дакле 49 г. пре овог догађаја.

Idus Apriles: 13. април, но у марту, мају, јулу, окто- бру Idus је 15. дан.

2. iter facit путује, пролази
mātūrat proficīscī журно пође
quam māximīs itineribus у што бржем ходу
pōns, quī est ad Genavam генавски мост
lēgātīōnis prīncipem locum obtinet предводи по-
сланство

in animō eī est намера му је, намерава
memoriā tenet сећа се, има у памети, не заборавља
facultās datur (даје се могућност) допушта се

ab iniuriā temperat уздржава се од насиља
 spatium intercēdit добива се времена (вр. пролази)
 diem sūmit ad dēliberandum узима времена да се
 промисли

3. cum esset: cum hist. ; — legatos предикативно: „као по-
 сланике“ ; — qui dicerent: конј. показује смер; — esse iter
 facere: acc. c. inf.; — quod haberent: coni. obl. — уз rogare до-
 дај: se; — sibi facere (liceat): dat. c. inf. место: acc. c. inf.
 уз licet; — уз occisum, pulsum, missum додај: esse; — data
 facultate: кондиционално: ако...; — ut posset: фин. печ.; —
 dum convenirent: coni. показује смер.

гл. 8. *Цезар не пушта Хелвете преко Родана.*

1. murum fossamque perducit: зид и ров није био
 дуж целе леве обале Родана, јер је обала местимице била
 стрменита те зид и ров нити је био потребан нити могућан;
 Цезар је дакле утврдио само онај део обале, који је био раван
 те лако приступачан.

milia passuum XIX: 28 километара, то је даљина од
 Женевског језера до Јуре.

lacus Lemannus, qui in Rhodanum influit: управо Родан
 тече кроз женевско језеро.

2. mūrum fossamque perdūcit: повуче зид и
 ископа ров
 sē invītō против његове воље
 iter dat допушта пролаз
 mōre et exemplō по уобичајеном поступку
 vim facit употребљава силу (чини покушај на силу)
 spē dēiectus преварен у нади
 operis mūnitiō јако утврђење
 militum concursus et tēla навала оружаних војника
 cōnātū dēsistit одустаје од намере.

3. ea legione militibusque (abl. instr.) = per legionem...
 или: eam legionem... perducere iubet; — quo (= ut eo)
 possit: фин. печ; — si conentur: потенцијална врета кондиц.
 печ. увек ea coni. praes. (impf. perf.); — ubi venit (praes.
 perf.), quam constituerat (praet. perf.): пази на времена! —
 conati repulsi destiterunt: оба part. coni. преведи реченицом,
 као да стоји: conati sunt, sed repulsi sunt, itaque destiterunt.

гл. 9. *Думнориг им изради пролаз кроз Секванску.*

1. *propter angustias*: како је спречен пролаз дуж леве обале Родана, морали су ићи десном обалом кроз кланац, који се данас зове Fort l' Ecluse (фор леклиз), уским путем што води у Lugdunum (данашњи Lyon) а због кланаца врло се лако може затворити.

2. *Sēquanīs invītīs* без пристанка Секвѡнѡ еѡ *dēprecātōre* са његовим заузимањем *plūrimum potest* (в. с 3.) има врло велик утецај *novīs rēbus studet* ради на преврату (државном) *obstrictum habet eum* обвезан му је, обвезао га је *inter sē dant* дају једни другима

3. *cum possent*: кауз. реч. са *cum* и конјунктивом; — *mittunt, ut impetrarent*: фин. реч. увек са конј.; нази на времена! — *erat, quod duxerat*: нази на времена, кауз. реч. са *quod* и индик. — *impetrat, ut patiantur*; *perficit, uti dent*: оптативне реч. (= реч. за жељу); после *praes. hist-a* овде *coni. praes. impf.* — *ne prohibeant, ut transeant*: фин. реч.

гл. 10. *Цезар долази с војском и сузбија Хелвете.*

1. *Santonum fines*: Сантони су неких 150 км. далеко од провинције; Ц. само зато каже да су близу, јер хоће да прикаже, како Хелвети прете и провинцији и тиме правда свој нападај на Хелвете.

locis patentibus и т. д.: Ц. и тиме правда спречавање сеобе Хелвета, што провинција није брдима заштићена од Хелвета; он је, истина, имао налог, да брани само границе римској провинцији, но он је мислио и на опасност, којом би у будућности могли Хелвети угрозити.

in Italiam: управо у Овострану Галију (северну Италију).

tres legiones: то беху легије 7. 8. и 9.

circum Aquileiam: зимница је обично изван града.

qua proximum iter erat: од Аквилеје дуж реке Пада преко Алапа до града Вијене у Овостраној Галији беше 600 км.

extra provinciam: без мандата сенатског прешао је границу, тако је на своју руку извршио и новачење.

2. *māgnō cum periculō ēius* јако опасно по њега
loca patentia отворен (раван) крај
eum finitimum habet он му је сусед
eum itinere prohibet спречава му пролаз
māgnīs itineribus у брзим маршевима
īre contendit потегне, појури
loca superiora висови, високи положаји

3. *in animo esse facere*: *nom. c. inf.* као субј. — *si fieret* иреална врста кондиц. реч.: увек *coni. praet. (impf. perf.)* главна јој је реч. постала *acc. c. inf.*, с тога место -*rem* стоји -*urum esse*; — *ei, quam fecerat, praeficit* пази на времена; — *quam fecerat, qua... iter est.*: преведи: атрибутом — адвербијалом, — *extremum*: *subst.* „крајња тачка.“

гл. 11. *Хедуји се шуже на Хелвете због пустошења.*

1. *per angustias* кроз кланце брда Јуре уз Родан.

iam... traduxerant: наине дотле, док Ц. није са војском од 20.000 стигао под Вијену а то је било почетком месеца јуна; Хелветима је требало око два месеца, да са 9—10.000 кола и 263.000 народа прођу кроз уске кланце и стигну до Хедуја; Хелвети су превалили 150 км., а Цезар 600 км.

exercitus poster: римска војска под Лабијеном.

2. *merētur de eō* стиче заслуге код њега, чини му услугу

in cōspectū ēius њему на доглед
necessariī et cōsanguineī савезници и једноплеменици
eum certiōrem facit извештава га, јавља му
fugā sē recipit ad eum пребегне к њему
agri solum гола земља

3. *traduxerant, pervenerant*: независна употреба *praet. perf.-a.* — *cum possent*: *cum causale* (увек с конј.); — *rogatum*: *sup. acc.* показује смер; — *ita, ut non debuerit*: *консект. реч. у or. obl.*; — *depopulatis agris*: *abl. abs.* за време: *postquam*; *depopulatus* има овде пасивно значење; *non facile — difficile*: с тешком муком — *quibus rebus* (= вѣсти) *adductus*: преведи адвербијалом; — уз *expectandum* додај: *esse*; уз *statuit* увек само *infin.*; — *dum pervenirent* („док не“ или „да међутим“) има финално значење, отуд конј.

гл. 12. *Цезар пошуче једно племе хелветско.*

1. transibant: Хелвети су прешли реку Араp (Saône, Сону) више Лијона по свој прилици међу местима Trevoix (Треву) и Villefranche (Вилфранш, по Gölér-у и Наполеону III.).

de tertia vigilia: „још за треће страже“; Римљани су делили ноћ на четир страже, свака је стража трајала 2—4 сахата према дужини ноћи; ово се догађало у јуну, кад је ноћ само 8 сахати, те је 3. стража од поноћи до 2 сахата.

e castris: Цезаров је логор био недалеко од Лугдуна (Лијона) међу рекама Роданом и Араpом (Роном и Соном).

iniurias ultus est: „осветио се за увреде“; и тиме правда Цезар свој поход на Хелвете

L. Pisonis: Цезар се 59. г. оженио Калпурнијом, кћери Л. Калпурнија Пизона.

2. oculis iudicat слободним оком опажа
trēs partēs cōpiārum $\frac{3}{4}$ чета; quārta pars $\frac{1}{4}$
flūmen trādūcit (trānsit) преводи (прелази) преко реке
impeditōs et inopināntēs aggreditur изненада их напада
пртљагом оутерећене и у послу око прелажења
fugae sē mandat даде се у бегство
hīc pāgus ūnus баш та жуна (то племе)
patrum nostrōrum memoriā за наших отаца
prīnceps poenās persolvit први искуси казну
pūblicās et prīvātas iniūriās ulciscitur свети државу
и себе, свети се за увреде учињене држави и њему

3: quod: prop. rel. у Цезара слаже се обично са апо-
зицијом свог сунст. — incredibili lenitate abl. qualitatis; — ita,
ut non possit: консек. реч.; — in utram partem fluat: за-
висно питање, увек с конј.; — Ararim: acc. на -im; —
aggressus concidit — aggreditur et concidit; — cum exisset:
cum. hist.; — quae intulerat, ea persolvit: консек. времена!

гл. 13. *Хелветски посланици ишту мир.*

1. exercitum: из ове се речи види да се и Лабијеново одељење (гл. 10.) придружило Цезару.

bellum Cassianum (в. с. 7. и 12.): Касијев је погод био 49. г. пре овог; Дивикон је, дакле, морао бити сада стар човек, кад је онда био вођа Хелвета.

2. pontem faciendum cūrat начини мост
 bellō persequī persevērat упорно наставља рат с њиме
 māgnōpere virtūtī tribuit одвише се узда у јунаштво
 (држи до јунаштва)

dolō nītitur ослања се на лукавство
 nōmen capit ex calamitāte од пораза добива име
 memoriā prōdit излази на глас, спомиње се.

3. proelio facto : abs. abl. за време, facto се не преводи;
 — pontem faciendum curat — pontem fieri iubet — ред
 реченица: Helvetii cum intellexerent illum fecisse id quod
 confecerant, ut transirent, repentino... commoti legatos mittunt;
 ut transirent („наиме да“): ut с конј. у Цезара често објаш-
 њава предходну мисао; упор. књ. I. гл. 5. : ut exeat; —
 commotus: в. гл. 3. и 11.: adductus; — cum intellexerent: cum
 hist. (увек conī. praet.); — si faceret и т. д.: oratio obliqua,
 отуд конј. у свима споредним и у оптативним главним, асс.
 с. inf. пак у исказним главним реченицама; incommodum
 улепшан, ублажен израз (еуфемизам) м. clades или calamitas;
 quod (adortus esset): „што се тиче тога да“, или само: „ако“;
 — magis — quam: компар. реч. (иза компаратива стоји увек
 quam); — ne committeret: у директном говору било би: ne
 commiseris или noli committere.

гл. 14. Цезар тражи таоце; они не даду.

1. ea res: наиме Касијев пораз.

2. eō minus dubitātiōnis eī datur тим мање сме
 оклевати

eō gravius fert тим више га боли
 quō minus meritō accidit што је мање крив томе

(догађају), што је мање заслужио то
 cōnsciū sibi est iniūriae свестан је своје кривице
 memoriā eīus rei dēpōnit заборавља то
 per vim iter temptat покушава на силу проћи
 impūnē iniūriās infert без казне чини насиља
 eōdem pertinet на исто излази, на исти лист иде
 cōnsuēvit impūnitātem concēdere обично оставља не-

кажњено

[лика

ex commūtātiōne rērum dolet боли га промена при-
 дē iniūriis satisfacit за насиља даје задовољштине.

3. his t. j. legatis; — eo sibi и т. д.: oratio obl. — alicuius (не: si cuius) „иначе“, „како било“; — уз deceptum, commissum, timendum додај: esse; — num (указује на негативан одговор а nonne?; не?) posse: упитна реченица индиректна говора стоји у асс.с. inf., ако би у директ. говору било 1. или 3. л. — quod се 4 пута понавља (фигура: epianaphora); — consuesse = consuevisse, solere; — quo..doleant: фин. реч. — cum sint: концесивна реч. са cum и конј., преведи скраћено адвербијалом; — уз facturos додај: se esse; -- institutos esse = didicisse; — eo gravius, quo minus: компар. реч. са eo — quo и 2 компаратива; ita, ut consuerint (= consueverint, soleant) консек. реч. — non dare: без свезе (asyndeton); — hoc responso dato: адвербијалом. — У индир. говору ове главе често се мењају времена.

гл. 15. *Хелвети крећу даље а Цезар за њима; чаркања.*

1. equitatus: Цезар није имао своје коњице, те је морао да набави у Галији; коњица је увек служила и као извидница (exploratores) под вођством вештих часника.

iter faciunt: Хелвети су се кренули 12. јуна; нису пошли, како су раније хтели, право на запад, него на северозапад преко брда Charolais (Шароле) додирујући места, где су сада градови Mâcon (Макон), Cluny (Клини), Toulon (Тулон) и Decize (Десиз); код овог последњег града су хтели проћи реку Лигер (Loir Лоар).

novissimum agmen позадница, заходница, заштитница.

alieno loco: бреговит крај није згодан за коњицу.

2. ad numerum IV milium на броју око 4000 proelium committit побије се, отпочне битку proeliō lacessit изазива на бој in praesentiā satis habet за сада се задовољава rapinīs hostem prohibet не да непријатељу да пљачка nōn amplius interest није веће растојање

3. coactum habebat = coegerat; -- qui videant: по смислу фин. реч.: да (ови) виде; — equitatum, qui videant: слагање по смислу; — quas in partes (у срп. синг.) faciant: зависно питање; — quod propulerant: кауз. реч. — ita, ut interesset: консек. реч. — quinīs, senīs: numer. distrib. показује да је увек, сваки дан, било једнако растојање (од 8 км); — каже се: non amplius quina milia или: a. quinīs milibus.

гл. 16—20. Хедуји не довозе обећану храну; Цезар их зато кори (гл. 16.) и дознаје за велике планове неверног Думнорига (гл. 17. 18.); посавештавши се с братом му, Дивицијаком, на молбу овога помиљује Думнорига (гл. 19—20.).

гл. 21. Према извештају извиднице Цезар се спрема за нападање.

1. exploratores : извидница (в. с. 15. под equitatus)

sub monte : по свој прилици под брдом Tauffrin (Тофрен).

consilium : „план“ Цезаров беше да Лабијен неопажен заиђе за брдо, поседне врх брда и да онде чека, док се Цезар са 4 легије не појави пред хелветским табором, те да у исти мах ударе.

legatus pro praetore : легати су били подвојводе, обично их је било три, но Ц. је у Галији имао десет; сваки је предводио једну легију, често замењивао и врховног заповедника и онда му титула беше : legatus pro praetore ; овде Лабијен не замењује Цезара, но овај му за његове заслуге ипак даје титулу „заменик војводе“.

habebatur : „сматраше се“ само ; какав је био, в. с. 22.

2. nātūra montis (природни) положај брда

quālis in circuitū ascēsus est како се около пење

summum iugum montis врх брега

peritus rei militāris искусан војник

3. ред речи : misit, qui cognoscerent, qualis и т. д. — qui (= ut ii) cognoscerent : по смислу финална реч. — qualis esset, quid sit : зависно питање ; — sui consilii : gen. poss., зависи од sit ; — facilem т. ј. ascensum.

гл. 22. Погрешно извештен приближује се Хелветима.

1. insignia : „украси“ : рогови, крила и др., што су Гали обично носили на шлемовима.

quo consuebat intervallo : 5 – 6000 корака = око 8 км.

2. primā lūce у зору, у сванутку

summus mōns врх брега

equō admissō accurrit у највећем трку дојаше

aciem instruit војску развија у бојни поредак

proeliō abstinet уздржава се од боја
 multō dēnique diē тек кад у велико беше дан
 quō cōnsuērat intervallō на уобичајеном растојању
 castra pōnit утабори се

3. cum teneretur и т. д.: cum hist. — гл. реч: Prima luce Considius....a Gall. armis обично: (ex) armis; — subducit, instruit: asyndeton показује брзину рада Цезарова; — ne committeret: оптат. реч. — nisi essent: кондиц. реч. — impetus fit, акт.: impetum facit; perterritus: не преводи се!

гл. 23. *Цезар скреће ради хране; Хелвети га нападну.*

1. metiri: издавати храну; то је бивало 2 пут у месецу.
 fugitivus: роб, који од газде одбегне: одбеглица (refuga um transfuga: војнички бегунац); отмене војнике су робови пратили.

decurio: заповедник одељењу од 30 коњаника (= turma) које се делило на 3 декурије са три декуријона, од којих је најстарији заповедао целом турмом.

2. rei frumentariae prospicit побрине се за храну
 re frumentaria intercludit пресече довоз хране
 iter convertit окрене (удари) натраг

3. eius diei је плеоназам (в. с. 6.: itineribus); — biduum supererat (до оног дана), cum с конј. према изразима: fuit tempus, erit dies, иза којих увек стоји cum с конј. — quod existimarent: quod стоји често с конј. верба што значе: каже мисли; — locis occupatis: иако су...; — intercludi т. ј.: Romanos.

гл. 24. *Цезар распоређује војску; Хелвети нападају.*

1 triplicem aciem legionum instruit; „развија легије у троструки бојни поредак“; 10 кохората сваке легије беше распоређено тако, да су у 1. реду стајале 4 кохорте а у 2. и 3. по три; растојање међу кохортама било је толико, колика је једна кохорта. — Овде је Цезар на оба крила метнуо по једну легију, а у средину две; било је, дакле, у фронту 16 кохората, а у 2. и 3. реду по 12.

auxilia: „помоћне чете“ не римске, него узете из провинције или од савезника.

totum montem: цео брег од средине до врха.

sarcinae: „лаки пртљаг“ (до 20 кг.): посуђе и храна за неколико дана, што војник сам носи на рамену о копљу или мотки; impedimenta „велики пртљаг“ за целу војску, као: намирница, шатори, разне опсадне справе а вукли су га коњи и волови.

phalanx: „фаланга“ збијен ред с дугим фронтом; војници држаху над главом штитове, тако да се ови не само додиривали, него ивицама и покривали (упор. testudo).

2. animum advertit (= animadvertit) опажа in colle mediō на сред косине брежуљка

3. postquam стоји са perf. hist-ом; — qui sustineret: conī. показује смер; — duas legiones... muniri acc. c. inf. уз iussit; — constiterant = stabant.

с. 25. *Хелвети се повлаче, затим поново нападају.*

1. omnium: односи се на часнике и пратиоце Цезарове.

Galli: овде се разумевају Хелвети.

pilum: цилит 2. м. дугачак; имао је дрвен држак и подужи шиљак од меког гвожђа; тешак је био 5½ кг.; кад се баци и забодје у штитове, шиљак му се под теретом целог цилита превије те прикује штитове а и исквари их.

impedita „није била слободна“ левица, јер више штитова беше приковано једним цилитом.

ex latere aperto: с десне стране; леву је бранио штит.

signa: одговарају нашим ратним заставама; на дугим моткама беху сребрни орлови и други знаци.

2. ex cōspectū removet уклања испред очију gladius dēstrictus (потегнут, истргнут) го мач nūdō corpore pūgnat бори се незаштићен (без штита) pedem refert et sē recipit уступа и повлачи се subest spatiō mille passuum 1000 корака је удаљен agmen claudit чини стражњу чету, последњи је novissimis praesidiō est заштићава заходницу ex itinere у маршу, у ходу convertit signa промени правац (војска, овде само 3. ред) bipertitō infert signa у два правца напада.

3. suo (equo), remotis equis, ea disiecta, gladiis destrictis преведи темпоралним или припређеним главним, scutis... colligatis, sinistra impedita: каузалним реченицама; — uno ictu pilorum = uno pilo; плурал pilorum указује на понављану радњу („пробијало по више штитова и свезивало“); cum inflexisset, quod suberat: каузалне реч. — уз intulerunt додај: signa; уз tertia: intulit.

гл. 26. *Цезар побеђује Хелвешке и гони.*

1. hora septima: „1½ сахата после подне“; наиме дан од изласка до заласка сунчева беше подељен на 12 делова (часова); часови су били лети дужи, зими краћи од нашег грађанског часа; шест сати је било увек у подне.

pro vallo: „као бедем“ беху Германци истурили кола, за овима су биле жене и деца.

die quarto: 4. дан рачунајући и дан битке. Ова се битка била свакако од Бибракта на запад.

2. anceps proelium битка с две стране ad multam noctem дубоко у ноћ, до мркле ноћи eodem loco habet за исто то сматра, исто тако поступа.

3. cum possent: cum caus. — cum... sit: cum concessivum: иако; — cum esset: cum hist. преведи адвербијалом; aversum = fugientem; — nullam partem: acc. temp.; — cum potuissent: cum causale; — litteras nuntiosque = nuntios cum litteris; — qui si = но ако (они); — ne iuvarent: оптат. реч.; одавде до habiturum: or. obl.

гл. 27 *Хелвети моле мир; 6000 их утешке.*

1. flentes: кроз плач; Цезар тиме истиче промену у држању Хелвета после пораза им.

ad Germanos contenderunt: похиташе у Германију; Ц. се бојао, да ће ови Германе подбунити против Рима.

2. inopia adductus omnium rerum због оскудице у свему de deditioe ради предаје, у ствари предаје convenit eum сусретне га suppliciter loquitur изјављује покорност prima nocte у први мрак supplicio afficit смрћу казни, побије spe salutis inductus у нади да ће се спасти

3. cum convenissent и т. д.: cum hist. — dum ea (т. ј. obsides, arma, servi) conquiruntur et conferuntur: иза dum стоји praes. hist. у причању историјских догађаја; milia... perterriti: сложено по смислу; — armis traditis: кондиц.: „ако“; — quod existimarent: coni. в. гл. 23. — in (код) tanta multitudine — cum t. multitudo esset (кауз. реч).

с. 28. *Цезар бегунце казни, остале пак настани.*

2. eī purgātus est оправ (оправдан) је пред њим
eum hostium numero habet поступа с њим као с
непријатељем

famem tolerat глад утоли, исхрањује се
eā māximē ratiōne понајвише из тог разлога
frūmentī cōpiam facit даје доста хране
ēgregiā virtūte cōgnitus познат као велик јунак

3. ред реченица: his, quorum... ierant, imperavit, uti;
— reductos: „с повраћенима“ или „кад су се вратили“; —
quod: „како“; — quo tolerarent: coni. показује смер; — ne
transirent...: фин. реч. — egr. virtute: abl. qual. — quibus: пре-
веди; „овима“; — ut collocarent (= населе): оптат. реч.
— parem atque... erant: компар. реч. са atque уз par.

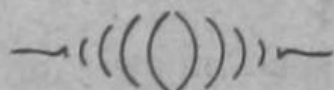
гл. 29. *Број Хелвета пре и после битке*

1. litteris Graecis: „грчким словима“, исписане спискове
нађоше; Гали су грчку азбуку примили из грчке насеобине
Масилије (садашњи Марсеј).

numerus: погинулих је било 438.000.

2. tabulam cōficit састави списак
ratiōnem cōficit израчуна
cēsum habet пребраја, пописује

3. qui exisset: зависно питање; — summa fuerunt:
плурал због ad milia; — ut imperaverat (преведи адверби-
јалом) односи се на censu habito (abl. abs.).

Рат с Аријовистом (књ. I. гл. 30. — 54.).

гл. 30. *Гали Цезару честитају и моле да допусти збор.*

1. Gallia : овде се разуме само Gallia Celtica
concilium : Гали су често држали као неке земаљске саборе, зборове, на којима су заједничке ствари претресали; за то нису ни морали тражити од Цезара пристанак; тиме што су тражили, хтели су да докажу како немају против Римљана никаквих тајних планова. — Не спомиње се овде да је збор одржан, али из главе 31. види се да јесте.

2. bellum cōficit свршује рат
roenās ab eō repetit казни га
ex ūsū ēius accidit од користи му је догађај
nōn minus quam исто тако, као
eum stipendiārium habet узима од њега данак
ex commūnī cōsensū по опћем пристанку
iūre iūrandō inter sē sanciant заклетвом се обвежу
commūnī cōsiliō по заједничком решењу, службено.

3. gratulatum : sup acc. — од intellegere до haberent, од sese до vellent : or. obl. — Helvetiorum : gen. subi., populi R. gen. obi. — flor. rebus : abl. abs. с концес. значењем ; — domicilio, concilio : dat. fin. — ex magna copia т. ј. locorum.

гл. 31. *Гали се тууже на насиља Ариовистова и до-сељавање Германа.*

1. factiones : Галија беше подељена у две странке; и једна и друга је хтела да уједини све Гале, али због трвења и надметања све су више слабиле, а то је све ишло у прилог Цезару.

clientes : мањи народи су били под заштитом јачих, али су морали плаћати данак и у рату им помагати.

senatus : Ц. римске установе спомиње, кад говори о галским приликама.

hospitium : (гостинско право) је правни однос независних држава, по ком су држављани дужни једни друге угостити и назити; од тога је јача веза amicitia, а још јача societas.

2. *secrētō agit* на само расправља
summum in cruciātum vēnit допада највећих мука
prō hīs loquitur говори у њихово име
factionis principātum tenet стоји странци на челу
dē potentātū contendit бори се о превласт
mercēde arcessit узима као најамника
semel atque iterum неколико пута, не једанпут
calamitem accipit претрпи пораз
proelia calamitātēque несрећне битке (*hendiadys*)
iūre iūrando tenētur веже га заклетва
pēius accidit eī горе пролази
locus ac sēdēs место за становање (*hend.*)
cōnsuētūdō victūs начин живљења
nōn est cōferendum не може се поредити
ad nutum на миг, сместа
in eōs omnia exempla cruciātūsque ēdit меће их на
 свакојакe муке, казни их примерном казном
dē eō grave supplicium sūmit грозном га смрћу
 казни
nōbilissimus quisque баш (све) први људи
fortūnam experitur трпи судбину.

3. *reverterunt perf.* од *revertitur*; — од *non minus* до краја *or. obl.*: — *ea, quae dixissent* — *ea quae vellent*: преведи супстантивом! — *populi R.*: *gen. obi.*: пријатељство с народом *p.* — *postulatum*: сунин; — *ut emigrent*: в. гл. 13.

гл. 32. *Гали моле помоћи, само Секвани куше.*

1. *oppida omnia*: све градове; овде се Ц. мало пребацио, јер најјачи град секвански није био у рукама германским; упор. књ. I. гл. 38. и 40.

2. *hāc oratione habitā* после овог говора
cōram adest лично је ту (присутан)
fugae facultās eī datur може (има прилике) да побегне.

3. *qui adsunt*: именицом! — *respondere, permanere*: *inf. hist.* — од *hoc esse* до краја: *or. obl.*

гл. 33. *Цезар Гале умирује и мисли на опасности од Германа.*

1. beneficium: „услуга“; Цезар је као конзул 59. г. изградио Аријовисту титулу „rex atque amicus“ што је много значило.

fratres consanguineique: ту су титулу добили Хедуји.

Cimbri Teutonique: побеђени су од конзула Марија 102. и 101. пре Хр.

2. animum eius cōfirmat охрабри га
id ei cūrae est он води бригу о том
māgnam spem habet много се узда
finem iniūriis facit оставља се насиља
frātrēs cōnsanguineique једнокрвна браћа
in diciōne eius tenētur стоји под његовом влашћу
iis rēbus occurrit стане томе на пут
spīritum, arrogantiam sūmit охоло, дрско се понаша.

3. spem habet Ariovistum facturum (esse): acc. c. inf. и то са inf. inst. уз spem habet; — quare — ut; — Germanos... venire („то што“): субј. уз periculosum (esse); — quin exirent: конс. печ. уз sibi temperat; — tantam, ut videretur: консек. печ. — ferendus (esse): ном. c. inf.

гл. 34. *Цезар позива Аријовиста на разговор; овај охоло одговара.*

1. in eas partes Galliae: у оне крајеве галске, које Ц. држи; Ц. је тада био у Бибракти, у главном месту хедујском.

2. placet ei одлучи
mēdius utriusque у средини међу обојицом
rēs pūblica et summae utriusque rēs државне ствари
за обојицу врло важне
sine commeātū atque mōlimentō без великих незгода
у праважању
quid ei negōtiū est каква он посла има.

3. ut mitteret, uti deligeret: опт. печ.; — qui postularent: кони. показује смер; — od velle до agere: ор. obl. — se (vult): acc. — од si quid ipsi до краја опет ор. obl.

гл. 35. *Цезар поручује Аријовисту своје захтеве.*

1. M. Messala, M. Pisone consulibus т. ј. 61. г. пре Хр. (в. I 2).

2. beneficiō afficit обасипа добротинством in cōsulātū ēius за његова конзуловања hanc grātiām refert тако захваљује (враћа љубав) iniūriā lacessit без повода узнемирује quicumque prōvinciām obtinet сваки управник провинције

grātia eī est cum illō у љубави је с њим iniūriās neglegit учињена насиља не губи из вида (не оставља некажњена).

3. од quoniam до краја or. obl. — cum... esset: cum explic. („тима што“); — hanc, ut gravaretur: консек. реч. — invitatus „иако позван“, на позив; — ne quam — „да никакву; иза ne и si стоји qui м. aliqui; — trans Rhenum in Galliam traduceret (са trans) али: Rhenum traduceret (без trans); — permetteret, ut voluntate eius liceret: плеонастичан израз (в. гл. 7. eius voluntate liceat); — quod (= quoad): уколико; — commodo: abl.: „у интересу“, „без штете“.

гл. 36. *Аријовист се ограђује против пачања и прешње Цезарове.*

1. vectigalia: Аријовист се боји да Хедуји, наслањајући се на Цезара, неће више хтети плаћати данак.

non tectum subierunt: похвала да Германи већ 14 г. не живе под кровом мало је претерана, али Германи су заиста били врло очеличени и ратоборни.

2. suō iūre ūtitur врши своје право in eō manet, quod convēnit (inter eōs) држи се уговора longē abest frāternum nōmen не помаже наслов „браћа“ tectum subit живи у сталним становима.

3. од. ius esse до краја or. obl. — qui vicissent = victores; iis, quos vicissent = victis; quem ad modum vellent = ad suum arbitrium; — qui = „што он“ (кауз. реч.); — suo, sibi: тичу се различитих лица; — quod (denuntiat): „што се тиче“ (поруке); secum, sua тичу се различитих лица; — inter annos = per a.; — in armis = in re militari

гл. 37. *На шужбу Гала Цезар полази на Аријовиста.*

1. magnum iter: на дан 36 км. за 8 - 9 сахата; iustum iter беше 30 км. за 6 - 7 сахата.

2. pācem ēius redimit купује у њега мир māgnīs itineribus у брзом ходу (усиљеном маршу).

3. eodem tempore... et == eod. t. ...quo; - questum (додај: veniebant): sup. acc. за смер; — Treveri autem разуме се: questum veniebant.

гл. 38. *Цезар пре Аријовиста узме Везонцију.*

1. a suis finibus: десно од Рена код Шварцвалда.

2. tridui viam prōcēdit прелази пут од 3 дана māgnōpere praescavendum est по што по то ваља спре-
rēs, quae ad bellum ūsuī sunt ратне потребе [чити
bellum dūcit рат одуговлачи
nocturnum diurnumque iter путовање дању-ноћу.

3. cum... processisset: преведи адвербијално: „после...
пута“; — tridui: gen. quant. — Vesontio: gen. masc. —
quod се слаже са oppidum; — non amplius — non amplius
quam; — qua t. j. parte; — ut daret, ut contingat: конс. реч.

гз. 39. *Римску војску застраши причање о дивљим
Германима.*

1. tribuni militum: војени трибуни беху у војсци виши
часници (мајори), било их је шест у свакој легији и на-
изменце су заповедали легијом сваки по два месеца. Били
су то махом младићи из одличних породица, а пратили су
својевољно војводу зато, да науче војевати па да доцније
и сами могу самостално заповедати војском. — Цезар зато
истиче кукавичлук тих аристократа, да аристократе у Риму,
његови противници, увиде како је овај рат тежак и опасан.

reliqui: остали племићи у пратњи Цезаровој.

testamentum obsignat: удара печат на тестаменат, да
буде аутентичан.

qui secuti sunt: пратиоци (т. зв. contubernales или co-
hors praetoria) нису служили као прости војници, отуд њи-
хова неискусност и страх.

2. ingentī māgnitūdine corporis голема узраста
incrēdibilī virtūte et exercitātiōne неверојетно јуначни
и вешти

aciēs oculōrum оштар поглед
mēns animusque ум и срце
ūsum rei militāris habet разумева се у војевању
causam infert тражи повода. изговара се
vultum fingit претвара се (у лицу)
testāmentum obsignat прави тестаменат
ūsum in castris habet има искуства у рату
māgnitūdō silvārum велике шуме
signa fert полази (војска)
dictō audiēns est послушан је, слуша.

3. од saepenumero до potuisse: or. obl. — ex urbe =
Roma; — in castris = in re militari; — qui equitatu praee-
rant = praefecti equitum; — rem frum. ut posset = ut res fr...

гл. 40. *Цезар у ратном савету храбри своје*

1. omnium ordinum centuriones: центуријони (поруч-
ници) из свих (60) центурија у легији. У редовним при-
ликама били су у ратном савету осим војводе само legati
(подвојводе), tribuni militum (војени трибуни, мајори) и cen-
turiones primorum ordinum (поручници из 6 центурија прве
кохорте у свакој легији); Цезар је овај пут све часнике
сазвао зато, да поводом црних гласова охрабри запове-
днике и преко њих целу војску.

patrum memoria: тачно: пре 43—44 г. 102. и 101. г.
пре Хр.

servilis tumultus: побуна робова под вођством Грка
Спартака беше 73—71. г.; беху то већином Маријеви гер-
мански заробљеници, који су служили као гладијатори. Више
пута су потукли римску војску.

frumenta matura: храна беше у августу већ зрела.

2. omnium ordinum centuriones центуријони из
свих одељења (центурија)
ei persuadetur он долази до уверења
furōre et āmentia impulsus у беснилу и лудилу

ab officiō discēdit заборавља дужност (обвезу)
 dē diligentīā dēspērat не узда се у обазривост
 eius periculum facit огледа се с њим
 patrum memoriā за наших отаца
 ūsus ac disciplīna војничко искуство и зашт
 par est ei мери се с њим; одолева му
 adversum proelium пораз (у боју)
 castris sē tenet живи у табору
 ratiō et cōsiliū добро смишљен план
 diūturnitās bellī дуго ратовање
 suī (adoriendī) potestātem facit даје прилике за бој
 ratiōne capit лукавством улови (превари)
 timōrem in simulātiōnem cōnfert свој страх прикрива
 (правда) привидном забринутошћу
 arroganter facit дрзак је, плеће се у туђе ствари
 dēspērat dē officiō сумња у свест о дужностима
 cūrae ei est његова је брига (ствар)
 fortūna deest срећа изневерава
 male rēs gesta неудаћа у рату
 in longiōrem diem cōnfert одлаже за доцније
 (време).

3. Цео је говор Цезаров oratio obliqua ; — meritus (esse) videtur : пом. с. inf. преведи: „очевидно је...“

гл. 41. *Цезар умирује војску и полази на Аријовиста.*

1. locis apertis: „кроз отворене крајеве“ је хтео да води војску зато, што је сумњао у њену верност па се бојао шумовитих и бреговитих предела. Пут му је био поред садашњих места Voraу (Вореј), Filain (Филен), Villersexel (Вилерсексел) и Arceу (Арсеј) према Belfort-у (Белфор), а одавде к Рену.

a nostris : Цезаров табор беше у Елсасу на север од Колмара, на левој обали Фехта међу Остхајмом и Гемаром; Аријовист се пак утаборио међу Дорлисхајмом и Розхајмом. Сва ова места леже од Штразбурга на југ, на западној страни Рајне.

2. mentēs omnium опће мишљење
 cupiditās bellī gerendī жудња за ратовањем (борбом)
 princeps grātiā agit први захваљује
 optimum iūdicium facit износи најбоље мишљење
 eī satisfacit правда се пред њим
 summa bellī врховна управа у рату
 imperātōris iūdicium dē eā rē est то је војводина
 ствар; војводино је право да решава то питање.

3. од se до existimavisse: or. obl. — itinere (додај: tali),
 ut: консек. реч. — cum intermitteret: верб. адвербом!

гл. 42. *Аријовист предлаже састанак, Цезар прима.*

1. Gallorum equitatus: Цезар није имао римске коњице
 а у Галима није имао вере.

2. per eum licet пристаје, није противан
 ad sānitātem revertitur опамећује се
 in māgnam spem venit много се почиње уздати
 diem colloquiō dicit закаже дан за састанак
 ūltrō citrōque овамо-онамо
 aliā ratiōne друкче, иначе
 causam interpōnit тражи изговор
 sī quid opus factō est ако дође до невоље
 nōn irrīdiculē досетљиво, оштроумно
 in cohortis praetōriae locō habet узима за гарду
 ad equum rescribit узима у коњанике (или у ви-
 тезове) (двосмислено).

3. Сва три говора су or. obl. — petenti (т. ј. ei): кон-
 цес. („иако“) part. coniunct. — fore, uti desisteret: зато је та
 конструкција, јер desistit нема inf. inst.; — (postulavit), ne
 quam adduceret: оптат. реч.; ne quī = да никакав.

гл. 43. *Цезар захтева безбедност савезника.*

1. tumulus: брежуљак тај беше по свој прилици са-
 дашњи Плетиг (Plettig), који лежи од Гемара на 16, од
 Дорлисхајма на 21 км., од Штразбурга на југ, уз реку Ил.

tunica: поклони ти беху свакако украси и одеће, као што
 су: aurea corona, sella curulis, scipio eburneus, toga picta и
 palmata tunica.

2. aequō fere spatiō abest подједнако је далеко
 eī contingit пада му у део, добива
 cōnsuevit tribuī обично се даје
 aditus postulandī право да тражи
 causa necessitudinis intercēdit постоји разлог за при-
 јатељство

Galliae prīncipātum tenet има превласт у Галији
 grātiā auctior est расте му углед
 in mandātis dat као упутство даје.

3. ut colloquerentur..., (postulavit): оптат. реч. — ubi
 ventum est: опћи субјект исказан безличним пасивом; — od
 quod („наиме то што“) гех до краја or. obl.

гл. 44. *Аријовист доказује своје право на Галију.*

1. ipsorum voluntate: с њиховим пристанком; сасвим
 друкчије говоре о томе сами Гали у 31. гл. I књ.

uno proelio: у једној битци поред места Magetobriga.

gratiam etc.: Аријовист је свакако имао везе са Це-
 заровим противницима у Риму, који су хтели да га се ма-
 кар издајством отресу.

2. sine spē praemiisque без изгледа на добитак
 stipendium capīt узима данак, купи харач
 castra habet (= pūgnat) војује на отворену пољу
 pāce ūtitur има мира, на миру је
 dē stipendiō recūsāt противи се плаћању данка
 amicitiam recūsāt одриче се пријатељства
 bellum dēfendit (= se dēfendit) брани се
 finibus ēgreditur прелази границе
 nōn oportet concēdī не може се опростити
 rerum imperitus est не познаје историју
 simulatā amicitia под видом пријатељства
 prō amicō habet сматра као пријатеља
 grātum eī facit чини му по вољи
 compertum habet (= comperit) дознао је, зна
 māgnō praemiō remūnerat богато награђује.

3. Од Transisse до краја or. obl. — concedi т. j. a Ro-
 manis; — ipsi = Ariovisto; — sibi tradidisset = Ariovisto tr.

гл. 45. *Цезар не пушта право на Галију.*

1. Arverni, Ruteni: два галска племена на север од провинције римске; њих је победио Qu. Fabius Maximus (Allobrogicus) 121. пре Хр. код ушћа Изере (Isère) у Рону.

2. in eam sententiam у том смислу, гледе тога negotiō dēsistit одустаје од захтева (потраживања) optimē merēns најзаслужнији
in prōvinciam redigit потчини својој власти
antiquissimum quodque tempus spectātur гледа се на
давнину у сваком питању
suis lēgibus ūtitur независан је.

3. quare posset: зависно питање; — од неке до краја
or. obl. — voluisset т. ј. senatus; — victum: концес. part. con:

гл. 46. *Због изазивања Гала Цезар прекида преговор.*

1. tela: метаће оружје германско беше framea.

2. loquendī finem facit прекида разговор
per fidem circumvenit на веру (вероломно) опколи
vulgus militum цела војска
arrogantiā ūsus дрско, с дрскошћу
Galliā eī interdicit одриче му право на Галију.

3. propius tumultum: propius, proxime стоје са акузативом, као и prope. — etsi videbat: концесивна реч. са ind. — pulsus hostibus: abs. abl. место кондиц. реченице; — postquam (— postquam) са perf. hist.-ом; — ut == „како“.

гл. 47. *Аријовист тражи нов састанак а Цезарове посланике окује.*

1. biduo post: „други дан“, јер Римљани урачунавају и дан, од ког се почиње рачунање.

2. ea rēs agī coepta est почети су преговори о том colloquendī causa довољан разлог за преговарање
linguā multā ūtitur течно говори језик, добро влада
језиком

est causa in eō peccandī има разлога да га дирају
hospitiō eīus ūtitur стоји с њим у гостинској свези
exercitū praesente пред војском
cōnantēs dicere prohibet не да им да говоре.

3. Од *velle* до *mitteret*: *or. obl.* — *agi coeptae essent*: уз пасиван инфинитив стоји и *coepit* у пасиву; — *ei videtur* = *is videt*; — *pridie eius diei* = *pridie*; — *non retineri, quin conicerent*: уз пасиван *verbum impediendi* стоји и *quin* са конј. — *quos cum* (= *cum eos*); *quid... causa*: *or. obl.*

гл. 48. *Аријовист заобилази и бије бој с коњицом.*

1. *sub monte*: брдо „Kestenholz“, од Колмара на север.
praeter castra: Аријовист је водио своју војску око Kinzheim-a, Bergheim-a, Zellenberg-a, где га је брдовити крај заштићавао од Цезара.

2. *frūmentō commeātūque eum interclūdit* пресече му довоз хране
aciem instructam habet држи војску спремну за бој
proeliō contendit бије бој
potestās eī nōn deest има прилике
equestri proeliō contendit с коњицом бије бој
suae salutis causā себи у обрану
sī quid est dūrius кад је опасније, у случају опасности
iubā sublevātur држи се за криву
cursum eōrum adaequat трчи с њима упоредо.

3. *qui supportaretur, si vellet*: *coni. obl.* стоји зато, што те реченице зависе од финалних реченица: *ut intercluderet, ut deesset*; са овима глаг. облицима су се и изједначили они горњи; — *si erat, concurrebant* и т. д.: у српском кондиционал: кад год би било, притицали би и т. д. — уз *rescriendum* додај: *se*; — *tanta, ut adaequarent*: консек. реч.

гл. 49. *Цезар гради нов табор и одбија Гале.*

1. *expeditus*: војник без пртљага т. ј. спреман за бој.

2. *castris sē tenet* (бави се) остаје у табору
commeātū eum prohibet пресече му довоз хране
aciē triplici instructā у троструком бојном реду
mūnitiōne prohibet спречава утврђивање.

3. *ultra eum locum, quo in loco*: Ц. често ради јасноће понавља речи; тако у овој глави 5 пута употребљава речи *locum* и *castra*; — *nihilo secius* = *nihilo minus*; — *uti dictum est, ut constituerat*: компар. реч., *ut* „као што“; — *misit, quae prohiberent* = *ut eae pr.*: финална реч.; — *maior* „велики“.

гл. 50. *Аријовист избегава одлучну битку.*

1. *matres*: и домаћице су се бавили прорицањем.

ante novam lunam: пре новог месеца нису ни празноверни Спарћани могли поћи на поље маратонско Атињанима у помоћ (в. *Nep. Milt.* с. 4.). Нов месец је био 18. септ.

2. *īnstitutō suō* по свом обичају
potestātem pūgnandī facit даје прилике за бој
multis et illātis et acceptis vulneribus с великим губитком с обе стране

proeliō nōn dēcertat избегава одсудну битку
māter familiae домаћица

ex ūsū est корисно је

non est fās не сме се, није суђево

proeliō contendit бије одсудну битку.

3. *utrisque* у плуралу уз *plur. tant.*: *castra*; — *circiter* — *circa*; — *minor*: „мали“; — *quod esset*: реч. за тумачење са *quod*; — (*consuetudo est*) *ut declararent*: консек. реч.

— *utrum esset* песне: двоструко зависно питање; од *non esse* до краја *or. obl.*

гл. 51. *Војске се размештају за одлучну битку.*

1. *alarii*: помоћне чете, обично крила главној војсци.

Ова се битка била поред речице *Fecht* под висом *Mittelweiler*, код *Ostheim*-а.

passae manus: раширене руке беху знак преклињања.

2. *in cōspectū hostium* на очиглед непријатељу
minus valet prō hostium numero слаб је према непријатељу

ad speciem ради заваравања

3. *postridie eius diei*: чест плеоназам у Цезара; — *quod valebat*: кауз. реч.

гл. 52. *Цезар напада и разбија лево крило германско.*

1. *quaestor*: беше финансијски чиновник, он је издавао плату војницима; овде је квестор био Марко Крас а водио је легију зато, што је било 6 легија, а само 5 летала

falange facta: Германи су се борили у збијеним довима са штитовима над собом (у 1. реду пред

2. spatium nōn datur нема се времена (кад) in fugam eum convertit нагна га у бегство.

3. (reperti sunt,) qui insilirent etc. рел. реч. показује последицу, отуд конј. — cum esset, animadvertisset: cum hist.

гл. 53. *Аријовист бега преко Рена; римски се посланици нађу.*

1. ad Rhenum: Германи су уз реку Ил бегали према Рајни код Hilsett-a.

2. proelium restituit наново почиње битку salūtem reperit спасе се eam (uxōrem) dūcit с њом се ожени eī voluptātem affert обрадује га sortibus cōsultat dē eō баца коцку о судбини му sortium beneficiō по доброту коцке incolumis est остао је здрав читав.

3. non prius, quam (дотле не — док не) pervenerunt: perf. hist. стоји иза priusquam у причању историјских догађаја, кад се истиче фактичност радње; — sortium... incolumem: or. obl.

гл. 54. *Цезар води војску на зимницу и одлази у Овострану Галију.*

1. una aestate: Цезар се с правом хвали, да је за једно лето два велика рата довршио.

ad conventus: сваки управник провинције имађаше и највишу судску власт. Цезар је управо зато отишао у Овострану Галију, да из ближе посматра догађаје у Риму.

2. annī tempus годишње доба in hiberna dēdūcit води на зимницу conventūs agit свршава судске послове.

20гађају од пораза Аријовисџова до другог бри- џахског похода.

1. **Поход на Белгијанце.** Цезар у Овостраној Галији чувши да су се Белгијанци у обрану своје слободе дигли на оружје, скупи две нове легије и дође у ремску земљу у исто доба кад и Белгијанци. Знајући да са 8 легија не може потући преко 200.000 људи, нареди Дивицијаку да упадне у беловачку земљу, сам пак застане на реци Ак-сони (Aisne, Ен), да спречи Белгијанцима прелаз. Ови видећи да не могу изнудити прелаз и Цезара заобићи, врате се кући, али у таком нeredу, да им је римска потеря великих губитака нанела. После овога Беловаци и Амбијани покоре се без боја.

Пораз Нервија. Друга белгијска племена, с Нервијима на челу, оружана чекаху Римљане на реци Саби (Sambre). Кад је римска коњица прешла реку, непријатељ удари на римски табор а једним га одељењем заобиђе; опасност је по Римљане била толика, да само помоћне чете Лабијенове и лично јунаштво Цезарово одлучише битку Римљанима у корист, јер су се непријатељи баш јуначки борили и кад год би предњи пали, други би скакали на њихове лешеве и оданде бацали копља на Римљане. Кад се битка свршила, гомилама су лежали нервијски лешеве, тако да од 60.000 бораца једва остаде 500.

Пораз Адуатукâ. Цезар се после ове победе крене на Адуатуке, који беху похитали Нервијима у помоћ, али касно стигоше; стога се затворише у свој град и после безуспешна отпора предадоше се Цезару. Други се приморци међутим предадоше Публију Красу (књ. II. г. 57.).

Борбе с алпским народима. Цезар пошље легата Галбу с једном легијом, да освоји пут преко Алапа. Он после неколико срећних битака покори брђане, но дан два доцније ови изненада опколише и у мал' не узеше табор римски. Галба се с војском једва пробије и оде у алоброшку земљу.

Поход на Венете. Док се Цезар бавио у Илирику, у Галији се побуне Венети, најсилнији приморци. Цезар нареди градњу бродовља, затим дође и преко легата поседне околне земље, Брута пошље да са бродовљем удари с мора, а он ће са сува. Флоте се сударише и Венети са 220 лађа доведоше Римљане у неприлику, али на послетку с помоћу неких чакља и јунаштвом Римљани савладаше тог опасног непријатеља.

Борбе с Венелима и Аквитанима. Међутим легат Сабин победи приморце Венеле, Крас пак удари на Аквитане, да обезбеди саобраћај са Хиспанијом. Ту потуче прво Социјате, затим Тарузате и Вокате. На глас ове битке Аквитани и суседи им предадоше се од своје воље.

Поход на Морине и Менапије. Већ се сва Галија била предала осим Морина и Менапија. Ови се повукоше у шуме опкољене ритовима, но легијонарци почеше секирама крчити пут кроз шуме и већ дођоше непријатељу близу, кад ал' заопуца кишовито време и примора Цезара да се — пустошећи им земљу — врати и оде у своју провинцију. (књ. III. г. 56.).

Поход на Узипете и Тенктере. Цезар чувши да су Германи, Узипети и Тенктери, потиснути од Свеба, прешли Рен, пожури се из провинције к војсци, бојећи се да ће ови подићи Гале на оружје, као што су се заиста кренули у унутрашњост Галије. Цезар пође на њих а они путем посланика понуде мир под условом да задрже што су освојили, но Цезар тај услов одбије. За време преговора коњаници германски нападну римске и многе посеку. Тај прекршај примирја даде Цезару повода да се с целом војском изненада баци (код ушћа Мозе у Рен) на непријатеља. Германи од изненађења и страха изгубише главе. Једни се латише оружја, други, жене и деца нагну бегати а Римљани за њима; што није посечено, то се утопило у Рен. Од близу по милијона једва је нешто остало у животу.

Прелаз преко Рена. После ове сјајне победе Цезар науми да пређе у Германију тога ради, да застраши Германе, да више не упадају у Галију. У близину садашњег Кобленца за 10 дана сагради мост и оставивши посаду пређе у Германију. Онде се неки народи покоре, другима спали села и градове и врати се у Галију, јер шумовиту Германију није познавао а чуо је да се силни Свеби спремају против њега.

Први британски поход. Цезар одлучи да пређе и у Британију. Посланику његову Британи обећају да ће се покорити, но кад је Цезар с две легије хтео да се искрца, они му стадоше на пут те је с тешком муком могао обалу освојити а њих потиснути. Ови се сада предаду, но кад је једне ноћи плима много штете начинила у бродовљу римском, њихови колоборци изненада нападну једну легију, али их Цезаров појав задржи. После ударише на табор, но Цезар их победи и врати се у Галију. За све ове победе сенат нареди супликацију (свечано јавно благодареније) од 20 дана (књ. IV. г. 55).

Припрема за други британски поход. Цезар нареди војницима у Белгији да преко зиме саграде што више бродова, затим оде у Илирик и успоставивши ред врати се опет к војсци (г. 54. јуна месеца). Овде га је чекало 600 превозних и 28 ратних бродова са пет легија и 2000 коњаника. За полазну тачку одреди луку „portus Itius“ (сад. Boulogne, Булоњ). Побуњене Тревере примора на предају и врати се у исту луку. Док се војска укрцаваше, неверни Думнориг хтеде са својим коњаницима да побегне, али га римска коњица стигне и посече (књ. V. гл. 1.—7. г. 54).

IV. Други британски поход (књ. V. гл. 8—23.)

гл. 8. *Цезар се искрцава у Британији.*

1. aestu delatus : бродовље је пошло према северозападу, но струја га понесе на североисток те је Британија остала лево, затим друга струја према југозападу; како ни овај правац струје није био повољан, то се морало напорно веслати, да се војска искрца где је Цезар хтео.

vectorium navigium : лађа за превоз; longa navis ратна лађа.

2. rēs gestae догађаји

prō tempore et prō rē према времену и према приликама

cōnsilium capit одлучи се

cursum tenet држи се истог правца

cursum eius adaequat достиже брзину његову

nōn intermittit rēmigandī labōrem беспрекидно и напорно весла.

3. gravibusque : „и то натоварених“ ; — cum convenissent : cum concess. — amplius octingentae : не треба: quam.

гл. 9. *Цезар заузима једну тврђаву британску.*

1. flumen : биће река Stour (Стур), што тече кроз Canterbury (Кентрбери).

testudine facta : в. књ. I. гл. 52.

2. nāvibus verētur (= metuit) боји се за лађе
eōs fugientēs prōsequitur гови их даље у бегству.

гл. 10. *Ноћу бура јако оштети бродовље.*

2. in prōspectū est на догледу је, види се
ancora subsistit котва се држи чврсто
ex concursū incommodum accipitur судар доноси штете.

3. his т. j. militibus; — extremi т. j. militum.

гл. 11. *Цезар утврђује табор; Британци Касивелауну поверавају вођство у рату.*

1. Tamesis: данашња Темза (Thames).

2. *rēs multae operae et labōris* предузеће трудно и напорно
summa imperiī bellique administrandī врховно заповедништво и вођство у рату.

eum bellō imperiōque praeficit њему предаје вођство и заповедништво у рату.

3. *amissis navibus*: концесивно! — (*instituat*) *posset*: одговара *Ind. fut.* у директ. говору; — *quae sunt*: кад се појам описује целом реченицом, онда ова остаје у индик. и у индир. говору.

гл. 12. *Становници и производи Британије.*

1. *ferrum*: данас се у Енглеској копа много гвоздених руда; оловом је најбогатији Cornwall.

in maritimis: садашњи Sussex (Сесеке).

2. *pars interior* унутрашњост
memoriā prōditum dicunt по усменом предању
nātī in insula ipsā урођени острвљани
maritima pars приморје
ad certum pondus examinātus одређене тежине
materia cuiusque generis свакојако дрвеће
plumbum album цин, коситар
animī voluptātisque causā ради уживања и задовољства.

3. *dicunt* опћи субј. — *iis nominibus civ. = nominibus earum c. — civitatum*, quibus ex civitatibus: плеоназам; — *bello illato*: адвербијално: „после.“ — *remissioribus frig.*: кауз. abl. abs.

гл. 13. *Положај и величина острва.*

1. Цезарови податци о величини, облику и положају Британије нису тачни, јер је само мали део упознао; тачније је овако: 1. обала је 350, 2. је 610, 3. 570 римских миља.
bruma (сажето од *brevissima*): најкраћи дан: 21. дец.
per spatium: од Британије је Хибернија исто толико удаљена, колико и Галија.

certa ex aqua mensura : тачно мерење воденим сатом ; у стаклен суд капала је вода стално и подједнако, а висина воде показивала је сате на водоравним цртама што су биле споља на суду. Ту справу је усавршио Ктесибије из Александрије у Египту, он је употребио суд од туча а над овим плочу са бројевима и казаљком ; овој је један крај био у јагњеди на води, а други на плочи, па како је вода расла, тако се казаљка дизала и показивала сате.

breviores postes : у Риму најдужи дан има 15 сати, у Лондону 16 $\frac{1}{2}$.

2. *in mediō cursū* на половини пута
sub brūmā о зимњој равнодневници
certa ex aquā mēnsura тачно мерење клепсидром
illius opīniō fert он мисли.

3. *pari spatio atque* : уз пар свежа *atque* значи „као“ ; *ins. subiectae* т. ј. *esse (existimantur)* : *nom. c. inf.* — *nisi* : „сем што“ ; *DCC (DCCC) milium, viciens C milium* : *gen quant.*

гл. 14. *Обичаји у Британији.*

1. *vitrum* : биљка која се сада зове *isatis tinctoria*, сињ ; место те биљке сад се више употребљава индиго, што такође даје модру боју.

2. *longē hūmānissimus* куд и камо најобразованији
interiōrēs plērīque врло многи у унутрашњости
colōrem caeruleum efficit даје модру боју.

3. *qui Cantium incolunt* : преведи именицом с атрибутом ; — *capillo promisso, omni parte rasa* : *abl. qual.*

гл. 15. *Бој са британском коњицом.*

1. *essedarii* : колоборци, војници што се с кола боре.

2. *intermissō spatiō* после неког времена
sē ex silvā ēicit искочи из шуме
intermissō locī spatiō у растојању
sē incolumem recipit враћа се здрав читав.

3. *ita, ut fuerint etc.* : консек. реч. (пази на консек. времена) ; — *subsidio* : *dat fin.* — *atque hic 3.* : „и то“ ; — *perterritis nostris* : кауз. *abl. abs.*

гл. 16. *Начин борбе у Бристанаца.*

1. *dispar proelium*: „неједнака битка“ беше зато, што су колоборцима, кад су поскакали из кола, могли помагати и пешаци, док римским коњаницима пешаци нису могли притећи у помоћ.

2. *sub oculis omnium* на очиглед свима
ab signis discēdit излази из бојног реда [пријатељу
aptus ad huius generis hostem дорастао таком пе-
pedibus proeliō contendit замеће битку с пешадијом
idem periculum infert једнако прети опасност
aliōs aliū excipiunt одмењују једни друге.

3. *cum dimicaretur*: кауз. реч. са *cum* и конј. — *sedentes*: part. conī. („кад“); — *inferebat* т. ј. : *ratio*; — (*accedebat*) *ut proeliarentur* etc.: консек. реч. (са *conī. praet. impf.*).

гл. 17. *Цезарова коњица потуче Бришанце.*

2. *pābulandī causā* да иду по храну
ab signis nōn absistit продире чак до заставâ
nōn finem sequendī facit непрестано гони
praecipitem eum agit гони га да бежи безобзирце.

3. *quoad egerunt*: темпор. реч. — *cum viderent*: кауз. реч.

гл. 18. *Цезар пређе реку Тамезу.*

1. *fines Cassivellauni*: око данашњих грофовстава *Middlesex* (Мидлсекс) и *Buckinghamshire* (Бекинхемшир).

2. *eō impetū it* тако жестоко иде (прелази)
capite sōlō exstat само му се глава види
sē fugae mandat даде се у бегство.

3. *cum venisset*: темпор. реч., *cum hist.* — *cum exstarent*: концес. реч. („иако“) — *ut possent* etc. консек. реч.

гл. 19. *Касивелаун напада Цезара.*

2. *spem contentiōnis dēpōnit* оставља наду у
одлучну борбу
itinerā eius servat (= *observat*) мотри куд иде
metū prohibet застрашујући не да
incendia facit пали
labor atque iter заморно путовање.

3. cum eiecerat: „кад год би“...: cum iterativum; — hoc metu = huius m. — (relinquebatur), ut pateretur etc.: консекут. реч. — discedi poceretur: опћи је субјект; — neque — et, tantum — quantum: снадају уједно; — incendiis faciendis: преведи сунстантивом; — labore etc.: abl. causae.

гл. 20. *Тринобанџи се покоравију и дају хране.*

2. fidem eius sequitur ставља му се под заштиту
rēgnum obtinet влада
imperāta facit извршава (слуша) заповести
ad numerum у одређеном броју.

гл. 21. *И други се поборе; Цезар узме град Касивелаунов.*

dēfendit atque prohibet узима под заштиту и чува
silva impedita непроходна шума
incursiōnem vitat склања се од навале.

3. defensio т. j. a Caesare; — cum silvas munierunt = silvas munitas.

гл. 22. *Касивелаун се предаје Цезару.*

2. ēruptiōnem facit искочи, излети
detrīmentum accipit претрпи пораз
in annōs singulōs сваке године, на годину
interdicat atque imperat строго забрањује

3. dum geruntur: у причању увек praes. hist. — tot detrimentis: „збор пораза“, „порази га нагнаше те“; cum (cum caus.) constituisset hiemare: само inf.

гл. 23. *Цезар се враћа с војском у Галију.*

1. aequinoctium: је 23. (10.) септ., тада обично бесни бура.

2. nāvēs dēdūcit спушта лађе у воду
duōbus commeātibus reportat у два транспорта враћа
locum capit долази на своје место
milites priōris commeātūs први транспорт војника
ā nāvigatione exclūdit eum омете му прелаз
solvit (sc. nāvēs) крене се (с лађама).

3. (accidit), ut desideraretur, caperent, reicerentur: консек. реч. — quae portaret, quae remitterentur: coni. obl.

Живот и обичаји у Гала и Германа (књ. VI. гл. II—28.).

гл. 11. *Странке и вође; заштитници и штићеници.*

1. civitates: државе галске делиле су се на жупе и села.

2. ad eius arbitrium iudiciumque redit од његова мишљења и суда зависи

summa omnium rerum consiliorumque коначно решење и у збору и у твору

non eget auxilii има заштите

in summa у опће.

3. quoniam: „кад већ“, уводи природан и стваран разлог, отуд ind. — qui habere (existimantur) nom. c. inf.

гл. 12. *Вођство прелази од Секвана на Хедује.*

1. profectus: то је било 61. г. пре Хр. (в. I. 31.).

commutatio: обрт је наступио после пораза Аријовистова (в. I. 51—53.).

2. princeps factionis est стоји странци на челу; води странку

magnae clientelae многобројни штићеници

sibi eum adiungit ступа с њим у савез

proeliis secundis factis после срећних битака

nil consilii init ништа не предузима

imperfecta re не приведавши ствар крају

ad amicitiam se aggregat придружује се савезу

meliore imperio utitur под правичнијом је владом

gratia eum adaequat у истој је милости као и он

se in clientelam ei dicat ставља му се под заштиту

eo statu res est ствар тако стоји

longe principes најугледнији.

3. cum venit: cum temp.; — cum valerent: кауз реч. — (tantum), ut traducerent etc.: консек. реч. — од qua до redierat: једна реченица; преведи са више приређених и подређених; — од facta до amplificata више abl. abs. — (eo statu res erat), ut haberentur: консек. реч.

гл. 13. *Сталези: племићи и друјиди; избор старешине.*

1. *druides*: свећеници у Гала; име им је сродно са нем. *treu* и значи: веран, истинит или мудар. Били су учитељи, судије, саветници, лечници народу свом; моћ им је била голема.

disciplina: учење им се протезало на веру, морал, медицину, филозофију и природу; главна морална начела беху им: поштуј богове, не чини зло; владај се јуначки.

in Britannia: у Британији се вера могла одржати у старом чистом облику, јер је била далеко од страног утецаја.

2. *aliquo numero atque honore est* има неке важности и части

servorum loco habetur сматра се као робље
nulli consilio adhibetur нема учешћа у решавању
magnitudo tributorum велики намети

in servitute (= clientelam) se dicat стане у службу
rebus divinis interest врши верске обреде; упр.: има
(активна) учешћа у верским обредима

sacrificia procurat стара се о принашању жртава
de controversiis constituit расправља размирице
decreto stat покорава се пресуди; држи се пресуде
sacrificiis (abl.) ei interdicit искључује га из верских

обрета, забрањује му учешће у в. обредима
numero impiorum habet сматра као безбожника
decedit ei клони га се

ius redditur petenti по тражбини изриче му се суд
ei honorem communicat указује част као другима.

гл. 14. *Повлашћене, ученици и учење друјида.*

1. *militiae vacatio*: изузетно је друјид Давицијак и у ратовима учествовао.

versus: друјиди су своје учење саставили у стиховима.

animas transire: учење друјида о прелазу душе из једног тела у друго не беше веровање целог народа галског; овај је веровао у бесмртност душе и настављање живота на другом свету.

2. ā bellō abesse cōnsuēvit обично не иде у рат
 militiae vacātiōnem habet опроштен је од војничке
 службе [свега
 immūnitātem omnium rērum habet ослобођен је од
 litterīs mandat пише, записује
 litterīs cōnfīdit ослања се на књигу (запис)
 memoriae studet вежба се у памћењу
 diligentiam in perdiscendō remittit попушта у мар-
 љивом учењу
 metum mortis negligit не боји се смрти, не мари за с.
 rērum nātūra природа.

3. cum utantur: „док“, cum adversativum; — qui di-
 scunt = discipuli; — persuadere (= уверава) non interire
 animas: acc. c. inf.; — terrarum = orbis terrarum.

гл. 15. *Племићи или ратнички сталез.*

2. iniuriās infert напада
 iniuriās illātās prōpulsat нападај одбија.

3. cum est: cum temp. — (accidere solebat) uti inferrent...:
 консек. реч. — ut — ita („што — тим“) са два суперла-
 тива (= quo — eo с два компаратива).

гл. 16. *Празноверице, жртве и идоли галски.*

1. gravioribus morbis: теже болести нису умели дру-
 јиди да лече.

homines immolare: жртвовали су заробљенике или
 зликовце а богме често и невинне људе.

simulacrum: идол не беше увек кип, него често само
 символ, на пр. ступ од камена (menhir); овде поменути
 кипови од прућа подсећа на феничког Молоха.

2. deditus religiōnibus предан празноверици
 morbō afficitur допадне болести, разболи се
 in proeliis periculisque versatur излаже се опасно-
 стима у боју
 administrō eō ūtitur узима га за извршиоца
 cōpia eius generis dēficit нема таквих
 descendit ad supplicium дрзне се да смрћу казни

гл. 17. *О галским боговима.*

1. Mercurius, Apollo etc.: римска имена даје Цезар боговима галским, јер му галска имена нису била позната. Меркурије одговара келтском Teutates-у, Марс Hesus-у, Јупитер Taranis-у (taran = tonare).

2. quaestus pecūniae зарада
viārum atque itinerum дух кажипут и вођа на путу
operum initia trādit удара темељ занатима
imperium caelestium tenet влада боговима
religiōnem neglegit огреши се о веру
posita бору посвећене створи
gravissimum supplicium смртна казна.

3. quae ceperint, cum superaverunt: супстантивима!

гл. 18. *О пореклу и обичајима Гала.*

1. ab Dite: од бога подземног света; то значи да су староседеоци.

finiunt: галско рачунање времена Цезар тумачи погрешно вером њиховом; прави узрок је рачунање по месецу као и код Атињана, Јевреја и др.; Римљани су грађански дан рачунали од поноћи до поноћи.

2. spatia finit трајање рачуна (опредељује)
in cōnspectū patris assistit појављује се пред оцем.

3. proditum = traditum; — sic, ut subsequatur: консек. реч. — hoc, quod patiuntur: реч. за тумачење са quod.

гл. 19. *Брачни и погребни обичаји.*

1. in servilem modum: робове су често метали на муке да кажу истину.

2. ratiōnem habet pecūniae води рачун о новцу
vītā superat преживи, надживи (другог)
vītāe necisque potestātem habet располаже животом
illustrī locō nātus одличног рода
rēs in suspiciōnem venit јавља се сумња о том
quaestiōnem habet dē eō води истрагу над њим
in servilem modum као над робовима

cordi est ei мило му је
 suprā hanc memoriam пре нашег времена
 iūsta fūnera cōnficit свршава погреб по обреду.

3. cum decessit: cum temp. — si venit, si compertum
 est: кондиц. реч. (реална).

гл. 20. *О дужности према држави.*

commodō rem pūblicam administrat добро отправља
 јавне послове [обичај]
 civitās habet lēgibus sānctum у држави је узаконен
 rūmōre aut fāmā accipit начује или поуздано сазна
 de eā rā cōnsilium capīt доноси одлуку у тој ствари
 ex ūsū est prōdī корисно је да се објави
 nōn nisi per cōnsilium само на зборовима.

3. si acceperit: conī. obl. — visa sunt т. ј. occultari.

гл. 21. *Вера и начин живљења у Германа.*

1. druides: Германи нису имали повлашћеног свеће-
 ничког staleжа, али свећенике су имали и они.

deorum: Цезар је мало знао о боговима германским;
 150 година доцније историк Тацит спомиње многе богове
 германске, тако: Меркурија (Wodan) Ираклија (Donar), Марта
 (Ziu) Туиска, оца народа германског и др.

2. rēbus dīvinīs praeest врши верске обреде
 sacrificiīs studet мари за жртве, држи много до ж.
 deōrum numerō dūcit сматра као богове
 fāmā eum accēpit по чувењу зна (чуо је) за њ
 studium rei militāris ратовање
 ā parvis student labōrī од малена се привикавају раду.

гл. 22. *Занимање Германа.*

2. agrī cultūrae nōn studet слабо се бави обра-
 ђивањем земље
 qui ūnā coiēgunt уједињени у једну опшину
 studium belli gerendī ратничко занимање
 animi aequitās (душевно) задовољство
 pecūniae cupiditās среброљубље

гл. 23. *Дика, тежња и гостољубље у Германа.*

2. quam lātissimē на што већем простору
 proprium virtūtis особито обележје јунаштва
 bellum illātum dēfendit брани се од нападача
 bellō praeest управља ратом
 inter suōs iūs dīcit својима дели правицу
 nūllam habet infāmiam није никаква срамота
 eī fidēs omnium rērum dērogātur губи поверење у
 свему
 sānctum habet сматра за неприкосновене
 victum eī communicat дели с њиме храну.

гл. 24. *Некадашње јунаштво и сеоба Гала.*

1. colonias: по римској кажи галски краљ Амбигат слао је насеобине у Херцинску шуму (око 600. г. пре Хр.).

Nunc: Германи су се држали старих обичаја и простог живота па су остали јуначни, Гали се пак научише раскошу од Римљана и попустише у јунаштву.

2. hīs sēdibus sē continet ту станује
 summam opīniōnem habet ужива најлепши глас
 eōdem cultū corporis ūtitur носи исто одело
 trāsmarīnae rēs прекоморски (раскошни) производи
 multa ad cōriam et ūsūs largītur увећава благостање
 и потребе.

гл. 25. *Херцинска шума.*

1. huius Germaniae: Цезару позната Западна Германија до Рена.

1. expeditus пешак без пртљага
 iter novem diērum девет дана хода
 rectā flūminis regiōne паралелно с реком
 diversīs ā flūmine regiōnibus нормално на реку
 iter LX diērum prōcēdit 60 дана путује
 memoriae prōdit спомиње.

3. cum processerit: концес. реч. — quae visa non sint — quae differant: пред обе реч. замисли talia, отуд конј.

гл. 26. *Северни јелен.*

2. *ā mediā fronte exsistit* на сред чела је израстао
sicut palmae rāmīque као неки прсти и гране.

гл. 27. *Лош.*

2. *quī appellātur* тако звани
mūtilus est cornibus нема рогова
quiētem capit спава
summa speciēs stantium est само изгледа као да стоје.

3. *capris* скраћено (*brachylogia*) м. *figurae caprarum*.

гл. 28. *Тур и лов на њ.*

Сад нема у Немачкој ове три врете сисаваца ; тѹр се још налазио у средњем веку, има га само у неким крајевима Русије, а јелена и лошева само на северу.

2. *hōc ab labrīs cīrcumclūdit* ивицу му опточи, окује.

3. *specie... tauri (gen) : abl. qual. — captos interficiunt* = *capiant et i.* — *a cornibus* скраћено м. *ab amplitudine cornuum* ; — *conquisita* = *conquirunt et.*

Опсада Алезије (књ. VII. гл. 68.—90.).

гл. 68. *Цезар иде за Верцингеторигом под Алезију.*

2. *novissimum agmen* позадница
castra facit утабори се.

3. *ut collocaverat* : компар. реч. — *confidebant* т. ј. Galli : — *circumvallare* т. ј. *urbem*.

гл. 69. *Положај Алезије, римска утврђења и страже.*

1 *obsidione expugnare* : узети град опсадом, затварањем, не на јуриш (*oppugnatione*).

flumina : са севера река *Lutosa*, сад. Оза (*Ose*), с југа *Osera*, сад. Озрена (*Oseraine*).

castella : куле на бедемима ; *excubitores* (ноћна) стража.

2. *mediocrī interiectō spatiō* у осредњем растојању (од брега)
circuitus tenet обим износи.

гл. 70. *У коњичкој битци Цезар потискује Гале.*

1. Germanos: Цезар је имао у војсци и германских коњаника.

2. opus instituitur почиње утврђивање
plānitiēs collibus intermissa равница међу брежуљцима
animus eī augētur храброст му расте, охрабри се
in fugam conicit нагна на бегство
ad arma conclāmat повиче: „на оружје“.

3. quae pars... spectabat, hunc omnem locum: одвећ опширно; преведи краће.

гл. 71. *Верцингеториг ишчекујући помоћ затвара се са 80.000 људи.*

2. cōsiliū capit (= cōstituit) науми, одлучи
suam cīvitātem adit иде у своју државу
per aetātem arma ferre possunt дорасли су оружју
ratiōnem habet salūtis eīus брине се о његову спасу
optimē merētur dē eō стиче велике заслуге за њ
ratiōnem init рачуна, ratiōne initā по рачуну
capitis poenam cōstituit одређује смртну казну.

3. уз consilium capit обичније би било: equitatus dimittendi (м. dimittere); — qui possint: conī. obl. — од Quod si до: parcendo: or. obl.

гл. 72. *Цезар наставља утврђивање.*

1. fossa: ров је обично био на дну ужи, јер му је бар једна страна била коса; но овде је био од горе до доле једнако широк.

interior fossa: ров, који је био ближе Алезии.

2. fossae solum patet дно рова је широко
summae fossae labra горње ивице рова
corōna militum cingit поседне војска унаоколо
hōc intermissō spatiō иза тога простора
opere turrēs circumdat куле диже по утврђењу.

3. fossam, fossae, fossae, fossa: често понављање; — quae distarent: излишно тумачење, преведи суштвеном: у растојању.

гл. 73. *Цезар довршује утврђивање према граду.*

1. in quincuncem: „унакрст“, у овом облику : . . :

2. opera tentat наваљује на утврђења
perpetuae fossae прокопи при јуришању на град
ab infimō revinctus на доњем крају (доле) утврђен
ab rāmīs ēminet вири крај са гранчицама
sē vallīs induit набоду се на кочеве
angustius est ad infimū на ниже се сужава
singulī pedēs ab infimō sōlō по 1 стопа од дна.

3. Erat и necesse спада уједно; — horum т. ј. gamorum; — hos т. ј. vallos.

гл. 74. *Цезар се утврђује и против непријатеља споља.*

1. diversus: ово утврђење спољашње звахе се contravallatio, а оно према граду circumvallatio,
regiōnēs aequās sequitur држи се равног земљишта
convectum habet држи у приправности (спремљено)

гл. 75. *Гали шаљу Алезуји помоћи.*

2. frūmentandī ratiōnem habet брине се о исхрани
suō nōmine atque arbitriō на свој рачун и по свом
нахођењу
prō ēius hospitio с обзиром на гостинску везу с њим.

3. dum geruntur: у причању иза dum стоји praes. hist.
— qui possent: coni. obl., јер реч. зависи од acc. с. inf.-а;
— уз convocandos и imperandum додај: esse; una т. ј. cum ceteris.

гл. 76. *Број галске војске и вође њене.*

1. ut demonstravimus: наике у гл. 21. гл. IV. књ.

universae Galliae: овде се мисли само Gallia Celtica.

numerus: број пешака (250.000) слаже се са подацима у гл. 75., кад се одбије 8000, колико су мање послали Беловаци.

2. operā fidēli atque ūtili ūtitur користи се верном службом

animō et opibus in bellum incumbit лаћа се рата
 свом душом и имањем
 numerus initur пребраја се
 aspectum sustinēre potest сме да погледа у очи
 anceps proelium борба с две стране
 ēruptiōne pūgnat излеће и бије се.

3. (non erat quisquam), qui arbitraretur: конј. као у
 консек. реч.

гл 77. У *Алезији*; говор *Криштогнашов*.

1. secures: беху страшно обележје римске власти.

2. praeteritā diē кад је прошао рок
 concilium cōgīt сазива збор
 summō locō ortus високог рода
 māgnae auctōritātis habet држи га за врло угледна
 ad concilium adhibet пушта на договор
 mihi rēs est имам посла
 sē ūltrō mortī offert од своје воље иде у смрт
 vītāe iactūra fit живот се жртвује, ж. је у питању
 Galliam respicit обзире се на Галију
 quid animī eī est како се он осећа
 periculum negligit не мари за опасност
 servitūtī subicit баца у ропство
 dē fidē dubitat сумња у верност; ad diem на време
 animī imbecillitās малоумност
 animī causā из задовољства
 hīs ūtitur testibus ови су му сведоци
 diem noctemque in opere versātur дан ноћ утврђује
 quid est meī cōsiliī шта је мој предлог
 posteris prōdit оставља потомцима у наслеђе
 calamitātem infert начини штету
 aliās terrās petit иде у друге земље
 servitūtem iniungit намеће ропство
 aliā condiciōne друкчије, с другом намером
 in prōvinciam redigit претвара у провинцију
 secūribus subicitur подпада под римску власт.

3. (reperiuntur), qui offerant: конј. показује последицу;
— probarem, si viderem: иреална кондиц. реч. — prosternere
et subicere зависи од: nolite; — illorum т. ј. auxilio venien-
tium; — his т. ј. Romanis; — depopulata: пасивно значење!
— nisi in agris.... considerare: спада уједно; Galliam т. ј.
provinciam.

гл. 78. *Цезар не прима из града истеране Мандубије.*

1. Мандубији истерани из града помреше од глади.

2. sententiam dicit каже своје мишљење, гласа
ad sententiam descendit спао је (пристаје) на предлог
cōsiliō ūtitur поступа по предлогу
pācis condiōnem subit прима услове мира.

гл. 79. *Опсађеници сиазе војску за ослобођење.*

2. summam imperiī permittit поверава врховну
команду

fit grātulātiō inter eōs здраве се, честитају си
animus eīus ad laetitiam excitātur обрадује се
collis exterior брежуљак пзван римских шанчева.

3. quam patere demonstravimus: стапање рел. реч. и
acc. c. inf. — abductos constituunt = abducunt et c. — concurrunt
т. ј. Galli Alesiae.

гл. 80. *Римска коњица у подне замеће бишку; Гали
се у вече повлаче.*

1. utraque pars munitionum: унутрашњи део утврђења
према граду и спољашњи према новим четама.

2. rārōs eōs intericit разреди их овде онде
expeditī levis armātūrae лако оружани војници
auxiliō succurrit прискаче у помоћ
proeliō excēdit иступа из борбе (из реда)
animum eīus cōfirmat охрабри га
in cōspectū omnium свима на видику, на очиглед
rectē aut turpiter factum славно или срамно дело
dubiā victōriā с неизвесним успехом
facultās suī colligendī прилика да се прибере
prope victōriā dēspērat скоро губи наду у победу.

гл. 81. *Гали ноћу с обе стране нападају римски табор.*

1. *funda librilis*: фунтовна праћка, избацивала је камен од фунте.

t tormenta: убојне справе за избацивање камења и гвожђа.

glandes: кугле од олова или земље; тако су се звале, јер су личиле жиру (*glans*); често је било на њима исписано име легије, поједине личности или какав шаљив узвик, на пр.: *Feri Roma* (удри Риме)!

2. *hōc spatiō* за то време
prōspectus adimitur не може се видети

гл. 82. *Многи се набоду или падни; остали се повуку.*

1. *priores fossae*: два рова ближа граду (3 беше свега).
в. VII. 72.

interiores (sc. *hostes*): они унутри, опсађеници.

2. *plūs prōficit* боље (више) успева
sē stimulīs induit наилази на бадове
in scrobēs dēfertur упада у јаме
lūx appetit примиче се зора
In hāc rē administrandā morātur позабави се око тога посла
rē infectā не свршивши ништа, без успеха.

гл. 83. *Гали се договарају, коњица им напада.*

1. *collis*: брежуљак тај, од Алезје на север, сада се зове Réa.

iniquo loco: често је неповољно било стога, што се табор на косини може и од доле (са равнице) лако разрушити.

2. *locōrūm perītus* који познаје околину
necessāriō castra facit мора да се утабори
māximam virtūtis opīniōnem habet мисли се да је најхрабрији
quō pactō agī placet како да се ради
cum merīdiēs esse vidētur од прилике у подне
ē labōre sē reficit опоравља се од умора.

гл. 84. *Верцингеториг излеће и замеће бој.*

2. pars minimē firma најслабија тачка
mūnitiōnibus distinētur разреди се по утврђењима
nōn facile occurrit једва се држи, једва одолева
multum ad terrendum eum valet много га страши
periculum in virtūte cōstat живот зависи од јунаштва
mentēs hominum perturbat узнемирује људе.

гл. 85. *Обе странке осећају одсудност борбе.*

2. ad animum occurrit еї лебди му пред очима,
има на уму
dē omnī salūte dēspērat губи сву наду у спас
rem obtinet одржи се (на бојишту)
māximē labōrātur најтежи је положај
māgnūm habet mōmentum од велике је важности
inīquūm locī ad dēclīvitātem fastigium блага те не-
повољна низбрдница
еї in vicin integer succēdit одмењује га одморан
aggerem in id conicit баца земље на то, засипа то
земљом
ascēsum dat олакшава успињање
arma nōn suppetunt нестаје оружја
vīrēs nōn suppetunt издаје снага.

гл. 86. *Цезар пошаље Лабијена притешњенима, сам
иак све обилази.*

2. ēruptiōne pūgnat учини јуриш
labōrī succumbit малакше
fructus cōsistit in eā rē успех зависи од тога
dēspērat loca губи наду да ће утврђења освојити
ascēnsū temptat пење се и напада.

гл. 87. *Цезар доводи свеже чете и напада с леђа,
proelium restituitur борба се обнавља (окреће се на
боље)
proeliō interest присуствује боју.*

гл. 88. *Пораз галске војске.*

1. color vestitus : император је у боју носио обично пурпуран огртач, paludamentum.

equitatus : коњица послата из спољашњих шанчева Галима за леђа.

2. declivia et devexa (loca) блага косина брежуљка

fugienti occurrit стапе му на пут у бегу
defessus subsidiis изнурен од притицања у помоћ
de media nocte око поноћи
ex fuga discidunt разбегну се.

гл. 89. *Верцингеториг се предаје.*

1. Verc. deditur : Верцингеториг је могао утећи, али као јунак није хтео, него је у свечаном оделу дојахао до Цезара и надајући се милости преда Цезару коња и оружје и падне ничице пред њега, по овај га укори због устанка, даде га оковати и 46. год. у подножју Капитола погубити.

2. suarum necessitatum causa из личне користи
ad utramque rem se offert стоји на расположењу за
оба случаја

capita singula praedae nomine distribuit даде по једног као плен.

3. од Iubet до proiciuntur : низање реченица без конјукција (asyndeton) показује брзину радње; — si posset (не би ли могао): упитна реч

гл. 90. *Арверни се покоре; Ц. шаље војску на зимницу.*

1. supplicatio : сенатом наређена јавна свечаност с молитвом тога ради да богови отклоне несрећу, или благодареније за срећне догађаје.

2. calamitatem accipit претрпи штету
rei frumentariae causae ради исхране
supplicationem reddit држи (даје) благодареније.

Речник.

A.

abiēs, ētēs f. бор
 abscīdit, cīdit, cīsus, ěre
 сасече
 absistit stitit, ěre *стане*
 даље; одлази
 abundat обилује
 ac v. atque
 accelerat дојури
 acceptus 3 примљен; мио
 accīdit, dit, sus, ěre засече
 accipit, cēpit, ceptus, ěre, iēns
 прима; чује
 acclivitās, ātēs f. косина
 accommodat удеси; задене
 accūrātius брижљивије
 accūsāt оштурује, кори,
 пребацује
 acūtus 3 оштар
 adaequat једначи; (eum)
 достиге (га)
 adeō толико, тако
 adequitat дојаше
 adest, affuit, esse ту је; по-
 маже; учествује
 adhibet, uit, itus, ěre упо-
 требљава; (ad cōsiliūm)
 дозива

adhuc дошле; још и сад
 adit, iit, itūrus, ěre при-
 лази; потражи; напада
 aditus, ūs m. приступи; ула-
 зак; право
 admittit, īsit, issus, ěre при-
 пушта; (facinus) учини
 admodum јако
 adversus 3 супротан; не-
 повољан
 advertit, tit, sus, ěre окрене
 advocat призива, дозива
 advolat долети, дојури
 aegrē мучно, тешко
 aequat једначи; (eum) до-
 стиже (га)
 aequinoctium равнодневица
 aequitās, ātēs f. правич-
 ност; animī задовољство
 aes (aera n.) aliēnum дуг
 aestās, ātēs f. лето
 aestimātiō, ōnēs f. процена
 aestimat процењује
 aestus, ūs m. струја
 aeternus 2 вечит, вечан
 affert, attulit, allātus, ferre
 доноси; узрокује; наводи
 affigit, xit, xus, ěre прикује
 affinitās, ātēs f. сродство

affligit, xit, ctus, ěre обара; квари	animadvertit, lit, sus, ěre опажа; (in eum) казни (га)
agger, rēs m. насип, бедем	annōtinus 3 лањски
aggregat придружује	ānser, rēs m. гуска
agit, ěgit, actus, ěre тера; ради; преговара; рас- правља	antepōnit, suit, situs, ěre претиоставља; више цени
agmen, ina n. војска у маршу	antīquitus од старина
agrī cultūra земљорадња	apparat приправља (се)
alācer, cris, cre жив(ахан); весео	appellit, pulit, pulsus, ěre притера
alācritās, ātēs f. веселост, одушевљење	appetit, īvit, itus, ěre жели, тежи, тражи, прибли- жује се
albus 3 бео	applicat sē наслања се
alcēs, ēs. ium f. лош	arbitrium суд; решење; ми- шљење
aliēnus 3 туђ; неповољан; несходан	arbitrātur мисли, држи
aliō на другу страну	arcessit, īvit, itus дозива; прикуиља [ници]
aliquamdiū неко време, до- некле	armātūra наоружани вој-
aliquando некад; једва је- даништ	arroganter, дрско, охоло
aliquantus 3 приличан	arrogantia дрскост
aliter друкчије	articulus чланак
altitūdō, dinēs f. висина, дубина [жава]	artificium вештина
amplificat увећава, умно-	ascēsus, ūs m. пењање; пуш горе [позива]
amplitūdō, inēs f. величина; достојанство	asciscit, īvit, itus, ěre узима;
amplus 3 простран; од- личан	aspectus, ūs m. поглед; спољашност [љује се]
an или зар?	assistit, astitit, ěre појав-
anceps, cipitēs двострук	assuēfactus 3 навикнут
angulus кут, угао	assuēscit, ēvit, ētus, ěre привикава се
angustiae pl. t. кланац	atque ac и, на; (у компар. реч.) као, него
angustus 3 тесан	

attribuit, uit, ūtus, ěre (до)-
даје

aurīga m. кочијаш

auxilia n. pl. помоћне чете

В.

bellicus 3 ратни

bellat ратује [слуга

beneficium добротинство; у-

biduum два дана

biennium две године

bipertitō на две стране

bonitās, ātēs f. доброта

bracchium мишица

brevitās, ātēs f. краткоћа

brūma најкраћи дан.

С.

cacūmen, ina n. врх, крај

cadāver, era n. мртво тело

caelestēs, ium pl. m. богови
(небески)

caeruleus 3. модар

calamitās, ātēs f. несрећа;

удар; пораз

campester, tris, tre пољски

capillus коса

captivus заробљеник

carrus кола на 4 точка

castellum утврђење, редуша

catēna ланац

causa узрок; изговор; спор

cavet, cāvit, cautus, ěre чува

се, опрезан је

cēdit, cessit, cessūrus, ěre
уступа, повлачи се, од-
лази; попушта

cēlat таји

censet, suit, sus, ěre, мисли;
предлаже; одлучи, на-
реди [јање

cēnsus, ūs m. попис, бро-

cervus јелен; рачваста

[мощка

cibāria, ōrum n. pl. храна

cippus статуац, колац

circinus шестар

circiter око, отприлике

circuitus, ūs m. обилажење;
обим

circumclūdit, sit, sus, ěre
затвара наоколо; argentō
окује [билази

circumit, iit, itūrus ěre зао-

circumfundit, fūdit, fūsus,
ěre опшиче

circumplectitur, xus est о-
бухвата

circumsistit, stetit, ěre стане
около, околи

citerior, -ius овозтрани

citrō амо; ūltrō citrōque
тамо амо

civitās, ātēs f. грађанство;
држава, град; грађан-
ско право

clēmētia милост

cliēns, ntēs, ium m. шти-
ћеник

clientēla заштита

coacervat згрће, гомила	commōvet, ōvit, ōtus, ěre
coēmit, ēmit, emptus, ěre	покреће; пошресе, гане;
покупује [здава	узнемирује, страши
coērcet, uīt, itus, ěre обу-	commūnicat (cum eō) дели,
cōgnātiō, ōnēs f. сродство;	има заједнички; саопћи
родбина	(му) [шврди
cōgnōscit, ōvit, itus, ěre упо-	commūnit, īvit, itus, ěre у-
знаје; дознаје; види; из-	commūtātiō, ōnēs f. промена
види	comparat 1. набавља; суре-
cōgit, coēgit, coactus, ěre	ма; 2. упоређује
скупиља; приморава	compellit, pulit, pulsus, ěre
cohortātiō, ōnēs f. храбрење	стера; гони, притешњава
cohortātur храбри	complectitur, xus est загр-
coit, iīt, itūrus, ěre састаје	ли; обухвата
се, удружује се	complicat, uīt, ātus склапа,
colit, uīt, cultus, ěre обра-	изукршта
ђује; поштује	complūrēs, (i) а више њих
collaudat јако хвали	comprehendit, it, nsus, ěre
colligat свеже	ухвати
colōnia насеобина	comprimit, pressit, ssus, ěre
color, ōrēs m. боја	угушује
combūrit, ussit, ustus спаљује	cōnātum n; cōnātus, ūs m.
comneat одлази и долази	смер, предузеће
commeātus, ūs m. (саобра-	cōnātur предузима, огледа,
ћај); довоз; храна	покушава
commemorat спомиње; ка-	concēdit, ssit, ssūrrus, ěre
зује	допушта; даје
commendat препоручује	concidit, it, ěre сруши се
comminus из близине	concidit, it, sus, ěre посече
commissūra свежа, склоп	conciliat за добије, испослује
committit, īsit, ssus, ěre по-	concilat брзо гони; подбада
верава; с. ut доводи до-	conclāmat више (у глас)
шле да [риси	conclūdit, sit, sus, ěre за-
commodum удобност; ко-	швара
commodus 3 згодан, спо-	concurrit, (cu)currit, rsūrus,
собан	ěre стиче се, поврви

concurſus, ūs m. <i>навала; судар</i>	cōnsectātur <i>гони; стиже</i>
condīciō, ōnēs f. <i>увеш, предлог, понуда, потраживање; стање. положај, однос</i> [купи]	cōſentit, ſit, ſūrus, īre <i>пристаје. слаже се</i>
condūcit, xit, ctus, ěre <i>ис-</i>	cōſervat <i>сачува, задржи, брани, поштеди, помилује</i>
cōnfertus 3 <i>збијен, чест</i>	cōſīdit, ſēdit, ſeſſum eſt, ěre <i>седне; настани се; ушабори се</i>
cōnfert, tulit, llatus, ferre <i>искупи, употређује; одлаже; баца; se c. одлази</i>	cōſilium <i>савет (звање) мишљење; план; увиђавност, мудрост; смер, намера; ратни савет</i>
cōnficit, fēcit, fectus, ěre, iēns <i>сврши, изврши; начини, састави</i>	cōſimilis 2 <i>сасвим сличан</i>
cōnfīdit, ſus eſt, ěre <i>узда се</i>	cōſiſtit, ſtitit, ěre (за)ста- не; <i>састоји се; зависи</i>
cōnfirmat <i>јача, снажи; у-</i>	cōſobrīnus <i>браћ од шетке, ујака, стрица</i>
cōnfirmat <i>тврђује; тврди, уверава</i>	cōſōlātur <i>шеши, умирује</i>
cōnfugit, fūgit, ěre, iēns <i>при-</i>	cōſpicātur <i>спази, угледа</i>
cōnfugit <i>бегави</i>	cōnſtat <i>састоји се; impers. познато је</i>
cōnfundit, fūnit, fūſus, ěre <i>слије, смеша; pass. смеша се, слегне се</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnīcit, iēcit, iectus, ěre, iēns <i>баца; вија; in vincula c. окује; in fugam c. нагна на бегство</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnīunctim <i>заједно, зајед-</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnīunctim <i>нички</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnīūratiō, ōnēs f. <i>завера</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnquīrit, ſīvit, ſītus ěre <i>и-</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnquīrit <i>спаражује</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnſanguineus 3 <i>једнокрвни</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnſcribit, pſit, ptus, ěre <i>(попише), новачи, купи (војску)</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>
cōnſecrātus 3 <i>посвећен</i>	cōnſtituit, it, ūtus, ěre <i>по-</i>

cōnsurgit, rexit, rectūrus, ěre заједно устаје, диже се	convincit, vīcit, ctus, ěre до- казује
contāgiō, ōnēs f. додир	cooritur, rtus est, īrī дигне
contegit, xit, ctus, ěre по- крива	се, букне
contendit, it, tus, ěre по- тегне; ĩre похита; бори	copiōsus 3 обилат, богат
се; такмачи се	cotīdianus 3 свакидашњи
contentiō, ōnēs f. борба, бој	cotīdiē сваки дан
contentus 3 задовољан	crassitūdō, inēs f. дебљина
contexit, xuit, xtus, ěre о- плете	crātēs, ium pl. f. плетер; фашине, шибље
continēns, nlēs, ia непре- кидан; f. копно	crēmat сипљује, сагорева
continenter непрекидно, стално	cruciātus, ūs m. мука, му- чење
continet, uit, tentus, ěre држи	crūs, ra n. нога [вица
скуиа, задржава, обуз- дава; околи, заузме; за- твара	culpa (по)грешка, грех, кри- cubile, ia n. лежаче
contingit, tigit, ěre додирује, доири; impers. догађа се	cunctātur оклева
continuus 3 непрекидан	cupidus 3 жељан, -е жељно
contrā adv. на супрот	cūrat брине се
contrahit, xit, ctus, ěre скуии	cursus, ūs m. шрчање; пу- ш(овање); правац; брзина
contrārius 3 супротан	custōs, ōdēs m. чувар, стра- жар; надзорник.
contrōversia сиор, препирка	
contumēlia увреда; пони- жење; љага	D.
convehit, xit, ctus, ěre свози	damnat осуђује
convēnit, vēnit, ventūrus, ĩre	dēbet, uit, itus, ěre треба, дужан је
скуиља се; састаје се;	dēcēdit, ssit, ssūrus, ěre од- лази; уклања се; умире
(inter eōs) слажу се;	dēcidit, it, ěre сипдне
(impers.) пристоји се	decipit, cēpit, ceptus, ěre, iēns вара
conventus, ūs m. збор	dēclārat изјављује
	dēclivus 2 кос, нагнути

dēclivitās, atēs f. низбрдица	dēpopulātur ошустоши
dēcrētum одлука, наредба	dēprecātor, ōrēs m. моли-
dēcurrit, (cu)currit, rsūrus, ěre старчи	лац; посредник
dēdit, didit, ditus, ěre предаје, издаје	dērectus 3 прав, усиправљен
dēditicius 3 који се предао; m. pl. поданици	dērīvat одводи
dēditio, ōnēs f. предаја	dērogat одриче, ускраћује
dēditus 3 предан, привржен	dēscendit, it, sūrus, ěre си-
dēfatīgat умара, замара	лази; понижава се
dēfectiō, ōnēs f. одметање	dēserit, uit, rtus, ěre остав-
dēfert, tulit, lātus, ferre од-	ља, изневерава
носи; јавља [рен]	dēsertor, ōrēs m. војнички
dēfessus 3 заморен, изну-	бегунац
dēficit, fēcit, fectus, ěre, iēns одмеће се; нештаје	dēsīderat жели; pass. нема
dēfixus 3 пободен [ђује]	dēsīdia беспосленост, дан-
dēfīnit, īvit, itus, īre одре-	губа
dēliberat размишља	dēsilit, uit, īre скаче доле
dēlibrat огули, ољушти	dēsistit, stitit, ěre одустаје
dēligat привеже	dēspectus, ūs m. изглед (о-
dēlectus 3 одабран, биран	дозго)
dēminuit, uit, ūtus, ěре ума-	dēstīnat утврђује; одређује
њује, слаби	dēstituit, uit, ūtus, ěре изне-
dēmissus 3 спуштен, обо-	верава
рен; низак, у дољи	dēstringit, nxit, ctus, ěре ис-
dēmīttit, īsit, ssus, ěре спу-	dēsūper одозго [шргне]
шта, побија [миње]	dēterior, ius лошији, мањи
dēmōnstrat (по)казује, напо-	dēterret, uit, itus, ěре за-
dēnegat одриче, одбија	страши, одвраща
dēnique на послетку; тек; једном речи	dētrīmentum штета; пораз
dēnūntiat јавља, поручује	dēturbat штера, отера
dēperit, iit, itūrus, īре про-	dēvehit, xit, ctus, ěре одвози
пада	dēvēnit, vēnit, ventūrus, īре
	наиђе, дође
	dēvēxum косина [шује]
	dēvovet, vit, tus, ěре заве-
	dīciō, ōnēs f. власт
	dīcat посвећује

dictum *реч, заповест*
differt, stulit, lātus, ferre *одлаже; разликује се*
difficultās, ātēs f. *тешкоћа; шкрипца*
diffundit, fūdit, sus, ēre *разлије, рашири*
digitus *прат; палац (мера)*
dignitās, ātes f. *достојанство, углед, заслуга*
dīmīcātiō, ōnēs f. *борба*
dīmīdius 3 *по; п. половина*
directus 3 *прав*
dirimit, ēmit, emptus, ēre *прекида*
diripit, uit, reptus, ēre, iēns *пљачка*
discernit, crēvit, crētus, ēre *разлучује, разликује*
disciplīna *наука, учење; зашт*
disicit, iēcit, iectus, ēre, iēns *разбаци; растера; разруши*
dispār *неједнак*
dispergit, sit, sus, ēre *расица*
dispōnit, suit, situs, ēre *размешта, распоређује*
disputat *расправља, прети-ре се*
dissēnsiō, ōnēs f. *раздор, не-слога*
disserit, sēvit, situs, ēre *расцеје, разреди*
dissipat *расица*

distinet, uit, tentus, ēre *раздваја, расцепи*
distribuit, uit, ūtus, ēre *распоређује*
diurnus 3 *дневни, (обдан)*
diūturnitās, ātēs f. *дуго трајање*
diūturnus 3 *дуготрајан*
diversus 3 *одељен; различит*
divīnus 3 *божанствен*
docet, uit, ctus, ēre *учи, упућује; јавља, прича*
dolet, uit, itūrus, ēre *боли га, жали* [лиште
domicilium *стан, пребива-*
dōs, dōtēs f. *мираз*
dubitāt *сумња, оклева*
dubitātiō, ōnēs f. *сумња, оклевање*
dum *док (не); да дошле*
dūrat *очврсти, очеличи*
dūritia *чврстоћа, уздржљивост*
dūrus 3 *тврд, тежак, опасан*

Е.

ēdiscit, ēdidicit, ēre *учи наизуст*
ēditus 3. *узвишен*
ēdit, ēdidit, ēditus, ēre *издаје, наређује*
effēminat *разнежава*

efficit, fēcit, fectus, ěre, iēns изврши; створи, сиреми, начини; изради	exanimat зауставља диса- ње; убија
eget, uit, ěre треба (му)	excellit, uit, ěre одликује се
ēgreditur, ssus est излази; искрца се	excelsus 3 висок
ēgregius 3 одличан	excipit, cēpit, ceptus, ěre, iēns хвата, прима; одмењује; одма долази (за ким)
ēgressus, ūs m. искрцање	excitat подбада; гради
ēmigrat исељава се	excruciat кињи, мучи
ēminet, uit, ěre вири, про- маља се	excubitor, ōrēs m. стража(p)
ēnūntiat прокаже, изда	exculcat угази, утапка
eō 1. онамо; тога ради; 2. тим	exiguus 3 незнатан; -ē једва [ње
eōdem на исто место	exīstimātiō, ōnēs f. мишље-
epulae pl. t. ручак	exitus, ūs m. крај, успех
equester, tris, tre коњанички	expeditiō, ōnēs f. ратни поход
ergō дакле	expeditus 3 слободан (не- сиречен); лак; за борбу
erigit, rēxit, ctus, ěre ус- правља	сиреман (војник), иштак
eripit, uit, reptus, ěre, iēns истргне, отргне, сцапе; отме	experitur, rtus est, īrī о- гледа
eruptiō, ōnēs f. испад, излет	explōrat испитује, извиђа
essedārius колоборац	explōrātor, ōrēs m. ухода; pl. извидница
essedum ратна кола (са 2 точка)	expōnit, suit, situs, ěre из- лаже, искрца
etsī иако	exprimit, pressit, ssus, ěre истисне, изнури
ēvellit, ēvellit, vulsus, ěre истргне	exquirit, sīvit, sītus, ěre и- стражује, испитује; рас- питује се
ēvenit, ēvenit, ventūrus, īre излази; дешава се; свр- шава се	exsistit, stitit, ěre изађе, по- јави се
ēventus, ūs m. свршетак, успех; судбина	exspectat чека, ишчекује
exāminat измери	exspoliat отљачка, ускраћује

exstat *вири, види се*
 exstruit, xit, ctus, ěre *на-*
гомила, гради [страши]
 exterret, uit, itus, ěre *за-*
 exterus 3 *спољни*; extrēmus
 3 *крајњи*
 extrahit, xit, ctus, ěre *из-*
влачи; проводи (време)
 exūrit, ūssit, ūstus, ěre *са-*
жиже, спаљује.

F.

faber, brī m. *дунђерин, ко-*
вач; pl. занатлије
 factiō, ōnēs f. *странка*
 facultās, ātēs f. *могућност,*
прилика; изобиље, гошо-
вина; имање, средства
 fāgus, ī f. *буква*
 falsus 3 *лажан, неоснован*
 falx, cēs f. (*коса*); *чакља*
 fāma *вест, глас, слава*
 familia *породица; чељад,*
робови, вазали
 familiāris 2 *поуздан(ик)*
 fās *слободно; судба*
 fastigium *врх, висина; нагиб*
 fēlicitās, ātēs f. *среќа*
 femur, ora (ina) n. *буш*
 ferē *скоро; оширилике*
 ferreus 3 *гвозден*
 fertilis 2 *плодан*
 fidēs, eī f. *верност, повере-*
ње, поштење, поштена
реч, обећање; заштита

fidūcia *поверење*
 figūra *лик, облик*
 fingit, nxit, ctus, ěre *ствара*
измишља; гради се, пре-
ствара се
 finit, īvit, itus, ire *омеђава;*
одређује
 finis, ēs, ium m. *крај, гра-*
ница, pl. земља, област
 firmiter *чврсто, јако*
 flāgitat *тражи, захтева*
 flectit, xit, xus, ěre *савија,*
окреће
 flētus, ūs m. *плач [јан је]*
 flōret, uit, ěre *цвеша, сја-*
 flōs, rēs m. *цвет*
 fluctus, ūs m. *струјање, вал*
 fluit, xit, ěre *тече*
 fōdit, fōdit, fossus, ěre, iēns
копа [имање]
 fortūna *среќа; стање; pl.*
 fōvea *јама (за дивље звери)*
 frangit, frēgit, fractus, ěre
ломи; умара
 frāternus 3 *братски*
 frētus 3 *уздајући се*
 frīgus, ora n. *зима, студен*
 fructuōsus 3 *плодан*
 fructus, ūs m. *плод; корист,*
камата
 frūmentārius 3 *богат хра-*
ном; rēs frūmentāria хра-
на, исхрана
 frūmentātur *набавља хране*
 frustrā *узалуд, без успеха*
 fugitīvus *одбеглица (роб)*

funda librilis фунтовна
праќка

funditor, ōrēs m. праќкар
fūnis, ēs, ium m. уже
fūnus, era n. погреб
furor, ōrēs m. гњев, бес
furtum крађа.

G.

gerit, gessit, gestus, ěre носи;
rem g. бори се; pass. до-
рађа се, ради се
glāns, dēs f. жир; таше од
олова

glōriātur хвали се

grandis 2 велик

grātia милост; омиљеност,
ушечај, углед; призна-
ње, захвалност; abl. ради
grātulātiō, ōnēs f. чести-
тање; радост

gravis 2 тежак; опасан

gravitās, ātēs f. тежина

gravātur опире се, уштеже се

gubernātor, ōrēs m. крманаш

gustat куша; једе, храни се.

H.

hāmus удица [ља

harpagō, ōnēs m. кука; чак-
haud не баш

hērēditās, ātēs f. наследство

hiberna pl. t. n. зимњи та-

hiemat зимује [бор

hiems, mēs f. зима; бура

hinc одавде

honestus 3 частан, угледан

honor (honōs) ōrēs m. по-
часть, одликовање

honorificus 3 почастан

horret, uit, ěre ужасава се,
грози се

hortātur позива, опомиње

hospitium гостинска веза

hūc овамо

hūmānitās, ātēs f. образо-
ваност [зован

hūmānus 3 човечан; обра-

humilis 2 низак, ниског
рода.

J.

iacit, iēcit, iactus, ěre, iēns
баца

iacat баца; шрза

iacūra губитак; жртва

ictus, ūs n. ударац, метак

idōneus 2 способан, згодан

ignōminia срамота

illō онамо

illustris 2 сјајан, угледан

imbecillitās, ātēs f. слабост,
немоћ

immānis 2 голем

immolat жртвује

immūnis 2 ослобођен од
пореца

immūnitās, ātēs f. ослобо-
ђеност од пореза

impedimentum сметања; pl.
велики пршљаг

impedit, īvit, ītus, īre <i>сире- чава, смета</i>	incidit, it, ěre <i>наиђе; де- си се</i>
impeditus 3 <i>сиречен, оште- рекен, за бој несиреман; неприслушачан, шегобан</i>	incīdit, it, sus, ěre <i>усече</i>
impendet, ěre <i>виси, диже</i> <i>се над њим</i>	incitat <i>брзо креће; гони; дражи</i>
imperat <i>заповеда, одређује, захтева, влада</i>	incitātus 2 <i>брз, жустар</i>
imperātor, ōrēs m. <i>главни заповедник, војвода</i>	incolit, uit, cultus, ěre <i>ста- нује, насељава</i>
imperātum <i>заповест</i>	incommodum <i>штета; не- срећа; пораз</i>
imperfectus 3 <i>несвршен</i>	incūsāt <i>пребацује</i>
imperitus 3 <i>невичан, неис- кусан</i>	indiciūm <i>пријава</i>
imperium <i>заповест, влада, власт сила; заповедниш- тво; pl. тиранство, на- силна дела</i>	indicit, xit, ctus, ěre <i>оглашује, ушврђује</i>
impius 3 <i>безбожан, opak</i>	indiligēns, 1 <i>немаран</i>
implicātus 3 <i>замршен за- плешен</i>	indulget, sit, ěre <i>попушта; угађа</i>
impōnit, suit, situs, ěre <i>на- меће, одређује</i>	induit sē, uit, ūtus, ěre <i>на- дне, набоде се [оружан</i>
importat <i>уноси, увози</i>	inermis 2 <i>неоружан, слабо</i>
imprimis <i>особито, у главном</i>	infectus 2 <i>несвршен</i>
imprōvisō (dē i.) <i>изненада</i>	īnfert, tulit, illātus, fērrē <i>у- носи; помиње, наводи; учини</i>
imprūdēns, ntēs <i>не слушајући</i>	īnferus 3 <i>доњи, sup. īnfimus, īmus најнижи [маже</i>
imprudentia <i>незнање; не- смотреност</i>	īnficit, fēcit, fectus, ěre, iēns
impūgnat <i>напада</i>	īnfigit, xit, xus, ěre <i>убоде, усади [меран</i>
impūne <i>без казне</i>	īnfinitus 3 <i>безкрајан, неиз-</i>
impūnitās, ātēs f. <i>безбед- ност од казне</i>	īnfirmus 3 <i>слаб, нејак</i>
inānis 2 <i>празан</i>	īnfectit, xit, xus, ěre <i>пре- вије, искриви</i>
incautus 3 <i>несмотрен</i>	īnfodit, fōdit, fossus, ěre, iēns <i>копа</i>
	īnfra <i>доле; ниже (чега)</i>

inīquitās, ātēs f. <i>тешкока</i>	integer, gra. grum <i>цео; јак,</i>
inīquus 3 <i>нераван; непо-</i>	<i>одморан, свеж</i>
<i>вољан; неподесан; ште-</i>	integit, xit, ctus, ěre <i>покрива</i>
<i>тан; неуравичан</i>	intentus 3 <i>пажљив</i>
init, iit, itūrus, ĩre <i>улази;</i>	intercēdit, ssit, ssūrus, ěre
<i>почиње</i>	<i>пролази, бива [брањује]</i>
iniungit, xit, ctus, ěre <i>намет-</i>	interdīcit, xit, ctus, ěre <i>за-</i>
<i>не, нашовари</i>	interdiū <i>обдан</i>
iniūssū <i>без заповести</i>	interdum <i>кад и кад</i>
innītitur, xus est <i>наслања се</i>	intericit, iēcit, iectus, ěre, iēns
innocēns, ntēs, ia <i>невин</i>	<i>умеће</i>
innocentia (<i>невиност</i>), несе-	interim <i>међушим</i>
<i>бичност, поштене</i>	interior 2 <i>унутрашњи</i>
inopinātus 3 <i>који не слуша</i>	intermittit, sit, ssus, ěre <i>уме-</i>
insciēns, ntēs, ia, inscius 3	<i>ће, оставља празно (не-</i>
<i>који не зна</i>	<i>употребљено); (flūmen) не</i>
insequitur, cūtus est <i>гони</i>	<i>тече; прекида, престаје;</i>
inserit, uit, rtus, ěre <i>метне</i>	<i>пропушта; pass. настаје</i>
<i>(у што), забодје</i>	interneciō, ōnēs f. <i>погибија</i>
insigne, ia n. <i>обележје; pl.</i>	interpellat <i>смета, наваљује</i>
<i>рашна обележја</i>	interpōnit, suit, situs, ěre
insignis 3 <i>одличан; ванре-</i>	<i>умеће; causam i. наводи</i>
<i>дан; грдан</i>	<i>као узрок</i>
insilit, uit, ĩre <i>скаче, напада</i>	interpres, etēs m. <i>шумач</i>
insistit, stitit, ěre <i>стане на</i>	interpretātur <i>шумачи, објаш-</i>
<i>што; бави се; perf. стоји</i>	<i>њава</i>
insolenter <i>охоло, обесно</i>	introitus, ūs m. <i>улаз(ак);</i>
instar n. indecl. <i>изглед, вид</i>	<i>иуш (у што)</i>
instat, stitit, ěre <i>гони, при-</i>	introrsus <i>унутра</i>
<i>тешњава, приближује се</i>	intuētur, itus est <i>гледа</i>
instituit, uit, ūtus, ěre <i>подиже,</i>	inventor, ōrēs m. <i>изналазач</i>
<i>гради; лака се, почиње;</i>	irācundus 3 <i>напрасит, же-</i>
<i>уводи; наређује; поучава</i>	<i>сток</i>
institutum <i>установе, обичај</i>	irridiculē <i>не досетљиво</i>
instruit, xit, ctus, ěre <i>по-</i>	irruptiō, ōnēs f. <i>продирање</i>
<i>ставља; опрема</i>	iuba <i>грива</i>

iūdicium суд(иште); пре-
суда; мишљење [суди
iūdicat пресуђује; мисли,
iūgum јарам; роиство; врх
брега, коса
iūmentum шеглека стока
iūrat куне се
iūs, iūra n. право; власт
iūs iūrandum заклетва
iūstus 3 прав(едан); зако-
нит; поштин, довољан.

L

labōrat мучи се; у невољи
(шкришцу) је
labrum усна; увица
laccessit, iuit, itus, ěre не да
мира, изазива, дражи
lacrima суза
lacus, ūs m. језеро
largitur даје, дели
largitiō, ōnēs f. даривање;
дарежљивост
lātē (на) широко, далеко
latet, uit, ěre скривен је;
непознат је [чина
lātitudō, inēs f. ширина, вели-
latrōcinium разбојништво
laxat проширује, размиче
lēgatiō, ōnēs f. посланство
lēgātus посланик, подвојвода
legiōnārius војник из легије
(пешак)
lēnis 2 благ, миран, тих

lēnitās, ātēs f. благост; ла-
ган шок
lepus, orēs m. зец
lēx, lēgēs f. закон; уговор
liberālītās, ātēs f. издашност
liberālīter уљудно, благо
librilia, ium, pl. n. камење
од фунше
lilium љиљан
linter, trēs, ium f. чун
lītus, ora n. морска обала
locus, a место; околина,
крај, земља; положај,
стање [сасвим

longē далеко; куд и камо;
longīnquus 3 удаљен; ду-
готрајан
longitūdō, inēs f. дужина
longūrius дуга мошка
lōrica оклоп; прсобран
luxuria раскош.

M.

mācēria грудобран (од
земље) [журно
māgnōpere јако, веома;
maleficium штета, насиље,
mandat налаже; поверава,
даје
mandātum налог, порука
māne у јутру
manipulus прекина кохор-
те (120 – 200 момака)
mānsuēfacit, fēcit, factus,
ěre, iēns мишом

maritimus 3 приморски
 mās, rēs m. мужак
 matara (желтска реч) гал-
 ско копље (за бадање)
 māteria градиво; дрво
 māteriātur набавља дрва
 mātūrat жури
 mātūrē рано, брзо
 mediocris 2 осредњи; не-
 знатан
 mediterrāneus 3 копнен
 membrum уд
 memoria сећање; успомена;
 време; причање
 mēnsūra мера
 mercātūra трговина
 mercēs, dēs f. награда, плата
 meridiānus 3 подневни, ју-
 жни
 meritō по заслуги, с правом
 metitur, mēnsus est, irī мери;
 издаје (храну)
 minimē најмање; баш не
 minuit, uit, ūtus, ěre ума-
 њује, крњи слаби
 mīrātur чуди се, диви се
 mīrus 3 чудноват; необичан
 miserātur жали, оплакује
 moderātur обуздава
 mōlimentum напор, труд
 mollis 2 мек, благо кос
 mollitia (мекост); слабост
 molit, uit, itus ěре меље
 mōmentum превага, ути-
 цај; тренутак
 mōra одлагање, оклевање

morātur бави се; оклева;
 задржава се [нак
 mōtus, ūs m. покрет; уста-
 mūnimentum утврђење;
 обрана
 mūnit, ivit, itus, ire утвр-
 њује; брани, обезбеђује
 mūnitiō, ōnēs f. утврђивање;
 утврђење
 mūnus, era n. служба; дуж-
 ност; поклон
 mūrālis 2 зидни
 mūrus зид; бедем
 mūsculus покретни кров
 mutilus 3 крњ; шутав.

N

nanciscitur, na(n)ctus est до-
 бива; на(и)лази; заузима
 nāscitur, nātus est рађа се;
 роди, расте
 nātālis diēs дан рођења
 nauta лађар, морнар [ски
 nāvālis 2 бродски; примор-
 nāvicula лађица, чамац
 nāvigātiō, ōnēs f. пловидба
 nāvigium лађа, чун
 necessāriō по невољи
 necessārius 3 потребан;
 неопходан; журан
 necessitūdō, inēs f. прија-
 телство, сродство [љао
 nefārius 3 безбожан, нева-
 neglēgit, lēxit, ctus, ěре за-

немарује; не казни; пре-
зире
negōtium посао; предузеће;
тешкоћа, труд
nēquāquam никако
nēquicquam узалуд, без
повода
nervus жила; plur. снага
nēve, neu и да не
nex, cēs f. (насилна) смрт
nihilō minus (sēcius) ипак
nisi ако не; осим ако; n.
nōn, nōn n. само
nītitur, xus (sus) est насла-
ња се, узда се; тежи
nōbilis 2 знаменит, чувен;
племенит, угледан
nōbilitās, ātēs f. племство
nocturnus 3 ноћни
nōdus чвор, зглавак
nōmen, ina n. име; слава
nōminātim поименце, изре-
ком
nōnnumquam кад и кад
nōtitia познавање, знање
novitās, ātēs f. новина, не-
обичност
novus 3 нов, необичан
noxia кривица
nūdat лишн, испразни, оста-
ви без обране
num зар
nūmen, ina n. божја воља
nummus новац
nūper недавно, ономадне
nūtus, ūs m. миг, воља.

О.

obaerātus 3 задужен, ду-
жан
obicit, iēcit, iectus, ěre, iēns
меће пред што, излаже
(као плен)
oblīquus 3 кос, крив [ша
observat мошри; држи, слу-
obses, idēs m. талац
obsidet, sēdit, ssūrus, ěre
опседне, заузима
obsignat зашечати
obstringit, inxit, ctus, ěre
веже; обвеже
obtestātur преклиње
obtinēt, uit, entus, ěre има
у власти, поседне, узме;
добује [пада у део
obvēnit, vēnit, ventūrus, ěre
occāsus, ūs m. (sōlis) зала-
зак, запад
occidēns, ntis m. (sōl) запад
occultus 3 скривен, тајан
occupat заузима, поседне;
бави се
occurrit, it, rsūrus, ěre иде
на суицот; противи се;
сукоби се; напада
offert sē, obtulit, oblātus,
offerre нуди се, стоји на
расположењу
officium дужност; покор-
ност; услуга
omittit, īsit, ssus, ěre (про)-
пушта; оставља (се), не
спомиње

omnīnō *свега*; *сасвим*, *у оуће*
 onerārius 3 *шеретан*
 onus, era n. *шерет*
 opēs, um f. *сила*; *средства*;
имање [шљење
 opiniō, ōnēs f. (*добро*) *ми-*
 opportūnus 3 *згодаи*, ē *у*
згодно време
 opprimit, pressit, ssus, ěre
пошискује; *савлађује*; *уни-*
штава; *изненада напада*
 oppūgnat *бори се*; *напада*;
јуриша
 opus, era n. *посао*; *шруд*;
оисадна сирава; *бедем*
 ōra *приморје*
 ōrātor, ōrēs m. (*говорник*)
вођа посланика, *који го-*
вори
 ōriēns, ntis, (sōl) m. *исток*
 ōrnāmentum *украс одли-*
ковање [бдевен
 ōrnātus 3 *оупремљен*, *сна-*

Р.

pābulātiō, ōnēs f. *набављање*
пиће
 pābulātor, ōrēs m. *војник*
што иде по пићу
 pābulātur *иде по пићу*
 pābulum *пића*, *паша*
 pācat *умирује*, *савлађује*
 pactum *уговор*; *начин*
 pāgus *жуиа*, *каншон*
 palma *шака*

palūs, dēs f. *бара*, *локва*
 parcē *штедљиво*, *по мало*
 pars, rtēs, ium f. *део*; *страна*;
правац
 partitur, itus est *дели*
 parum *мало*, *премало*
 passus 3 *раширен*
 patet, uit, ěre *отворен је*;
просири се; patēns, ntēs,
иа отворен, *слободан*
 patienter *шриелјиво*
 patientia *шриелјивост*, *из-*
држљивост [довски
 patrius 3 *очински*, *праде-*
 paulisper *за мало*
 pedester, tris, tre *пешачки*;
 (iter p.) *пут на коину*
 peditātus, ūs m. *пешадија*
 pellis, ēs, ium f. *кожа* (*с дла-*
кама)
 pellit, pepulit, pulsus, ěre
одагна; *надбије*, *разбије*
 pendit, pependit, pensus, ěre
плаћа
 penna (*перо*); *настрешница*
 percontātiō, ōnēs f. *распи-*
шивање
 percurrit, (cu)currit, cursū-
 rus, ěre *претрчи*
 perdiscit, didicit, ěre *научи*
 perdūcit, xit, ctus, ěre *води*
куда; *наводи*, *задобива*
 perexiguus 3 *премален*
 perfacilis 2 *одвек лак*
 perfert, tulit, lātus, ferre *од-*
носи, *јавља*; *издржи*

perficit, fēcit, fectus, ěre, iēns сврши доврши, изради	perturbat забуњује; поплаши
perfringit, frēgit, fractus, ěre пробија	perturbātiō, ōnēs f. забуна, немир
perfūga бегунац	petit, īvit, ītus, ěre иде, тежи; напада; моли
periclitātur покушава; у о- пасности је	pīlum илиш (римски)
periculōsus 3 опасан	plācat умилоштивљава
periculum ошш; опасност	plānitēs, gen. eī f. равница
permanet, nsit, nsūrus, ěre остаје; издржи	plānus 3 раван [ги]
permittit, mīsit, missus, ěre предаје, поверава; до- пушта	plērīque 3 већина, врло мно-
permōvet, mōvit, mōtus, ěre узнемирује, узбуну; скла- ња, побуђује	plērūmque понајвише
perniciēs, gen. eī f. про- паст, смрт	plumbum олово
perpaucī 3 врло мало њих	pluteus грудобран, заклон
perpetuus 3 непрекидан, сталан	pōculum пехар, чаша
perrumpit, rūpit, ruptus, ěre пробија	pondus, era n. тежина; важност [ње]
persequitur, cūtus est гони	populātiō, ōnēs f. пустоше-
persevērat истраје, стално наставља	populātur пустоши. пљачка
perspicit, spexit, spectus, ěre, iēns провиди, увиђа; раз- гледа; познаје	portus, ūs m. пристаниште
persuādet, sit, sum est, ěre наговара, уверава	possessiō, ōnēs f. посед
pertinācia упорност	possidet, ssēdit, sessus, ěre има [заузме]
pertinet, uīt, ěre прошеже се; шиче се; eōdem p. на исто излази	possidit, sēdit, sessus, ěre
	posteāquam пошто, кад
	postulātum захтев
	pōtēns моћан, угледан
	potentia моћ, утпецај
	potestās, ātēs f. моћ; мо- гућност, прилика
	pōtius пре, боље, радије
	praeacūtus 3 (спреда) за- шиљен
	praecavet, cāvit, cautus, ěre оупрезан је, чува се
	praeceps, itēs стрмоглав; суноврат; стрм

praecipit, cēpit, ceptus, ěre, iēns наређује, заповеда	praeterita pl. n. прошлости
praecipuus 3 особит, од- личан [твори	praeterquam осим
praecūdīt, sit, sus, ěre за- praedātur иљачка, плени	praetōrius 3 војводски; со- hors p. телесна стража војводина [рео
praedīcat изјављује, поми- ње, хвали [(пред чим)	praeūstus 3 (сиреда) наго-
praedūcit, xit, ctus, ěre вуче	premit, pressit, pressus, ěre пришискује; пришешњава; заокупи; pass. у шкрипи
praefectus заповедник	prīdiē дан пре [цу је;
praefert, tulit, lātus, ferre претиоставља, више це- ни; sē p. одликује се	prīmipīlus 1. ценшурјон 1. манипуле
praefixus 3 сиреда утврђен	prīnceps, ipēs m. први; пр- вак; поглавар; вођа; pl. великаши
praemium награда, одли- ковање, повластица	prīncipātus, ūs m. првенство; заповедништво
praeoptat воли, претиостав-	pristīnus 3 некадашњи, пре- ђашњи [мљен
praepārat припрема [ља	prīvātus 3 приватни; уса-
praepōnit, suit, situs, ěre поставља за заповедника (поглавара)	prōbat одобрава; доказује
praeruptus 3 стармениш	prōcumbit, cubuit, cubitūrus, ěre падне
praesaepit, psit, ptus, ěre сиреда заграђује	prōcūrat брине се, руководи
praescribit, psit, ptus, ěre прописује [ба	prōcurrit, (cu)currit, cursū- rus, ěre истрчи; навали
praescriptum пропис, наред-	prōdit, didit, ditus, ěre пре- даје; издаје
praesertim нарочиито	prōdūcit, xit, ctus, ěre из- води; одлаже; одуговлачи
praesidium заштита, по- моћ; посада, стража; тврђава	proeliātur бори се, уобије се
praestat, stitit, statūrus над- машује; чини; показује; даје, довози	profectiō, ōnēs f. полазак
praeterit, iit, itūrus, ěre про- лази; заборавља, прећути	prōfert, tulit, lātus, ferre носи напред
	prōficit, fēcit, fectus, ěre, iēns напредује

prōfitētur, fessus est *при-
знаје; пријављује се*
prōfligat *савлада, уништи*
prōgnātus 3 *пореком, рођен*
prohibet, uit, itus, ēre *одбија,
задржава, сиречава, пре-
сеца; брани, штити*
prōicit. iēcit, iectus, ēre, iēns
баца; остави [једно
prōmiscuē *мешовито, за-*
prōmittit, sit, ssus, ēre *пу-*
шта (да расте)
prōpellit, pulit, pulsus, ēre
сузбије
propīnquitās, ātēs f. *близина*
proprius 3 *властит, свој*
prōpūgnat *бори се (иза чега)*
prōpulsat *сузбија; отклања*
prōsequitur, cūtus est *гони*
prōspectus, ūs m. *изглед*
prospicit, spexit, spectus, ēre,
iēns *(по)брине се, води*
бригу [ēre *обара*
prōsternit, strāvit, strātus,
prōtinus *одма* [обара
prōturbat *отера, одагна*
prōvehitur, ctus est *отило-*
ви, одброди
prōventus, ūs m. *исход, успех*
prōvidet, vīdit, vīsus, ēre
(по)брине се, набавља
prōvinciā *покрајина*
prōvōlat *излети, појури*
(напоље) [давно
proximē *врло близу; не-*
publicē *у име државе*

pudor, ōrēs m. *стид, осе-
ћај чисти*

puerilis 2 *детињски, млад*

pulvis, erēs m. *прах*

puppis, ēs, ium f. *стрижњи
део лађе*

purgātus 3 *чист; оправдан.*

Q.

quā *куда; q. parte где*

quaerit, sīvit, sītus, ēre *ишта
расиштује се, истражује,
тражи* [истрага

quaestiō, ōnēs f. *(судска)*

quaestor, ōrēs m. *квестор*

quaestus, ūs m. *зарада; те-*

quamdiū *докле* [ковина

quārē *због чега, зато, дакле*

quemadmodum *како*

quīdem *истина, та, баш;*

ne — q. *ни*

quiēs, tēs f. *одмор, спавање*

quīn да, да не; *шта више*

quīncunx (quīnque и uncia,

$\frac{5}{12}$) : . . . ; in quīncuncem

унакрсн

quispiam, quaepiam, quod-

piam и quidpiam *ко, што*

quō *камо; некуд*

quō — eō *што — тим*

quoad *док*

quod *што; како, пошто*

quōminus да (не)

quōniam *кад (већ)*

quotannis *сваке године*

quotiens *колико пута*

R.

rādīx, īcēs f. корен, подножје
raeda кола на 4 точка
rāmus грана
rapīna отимање; плен
rārus 3 редак
rātiō, ōnēs f. рачун; обзир;
намера; разум; начин;
својство; уређење; однос
rātis, ēs, ium f. силав
recēns, ntēs свеж, нов, не-
уморен [гледа]
recēnsēt, uit, sus, ēre пре-
recipit, cēpit, ceptus, ēre, iēns
узима напруг; прима
(к себи); sē г. повлачи
се, враћа се
reclīnat наслања
rectē добро; г. factum ју-
начко дело [враћа]
recuperat узима напруг, по-
redit, iit, itūrus, īre враћа
се; долази, припада
redigit, ēgit, actus, ēre уз-
бија, смањује; претвара
redimit, ēmit, emptus, ēre
купује
redintegrat обнавља
reditiō, ōnēs f. повратак
(= reditus)
reficit, fēcīt, fectus, ēre, iēns
поправља; sē г. опорав-
ља се
refringit, frēgit, fractus, ēre
обија, проваљује

rēgiō, ōnēs f. крај, земља
regit, xit, ctus, ēre управ-
ља; води
reicit, iēcīt, iectus, ēre, iēns
баца напруг, одбацује;
узбија
religiō, ōnēs f. вера; празно-
верица; pl. служба бож-
ја, верски обреди, верска
питања
remissus 3 млистав, благ
remittit, īsit, ssus, ēre шаљв
напруг; баца напруг;
опишта; опрашта; по-
пишта
remōtus 3 удаљен
remōvet, mōvit, mōtus, ēre
уклања
remūnerātur награђује
rēmus весло
renūntiat отпоручује; јавља
repentīnus 3 изненадан
reperit, pperit, rtus, īre на-
лази; проналази; дознаје;
добива
reportat носи напруг [ри]
repraesentat изврши, оства-
reprehendit, it, nsus, ēre о-
суђује, куди, кори
reprimit, pressit, pressus, ēre
пошискује; задржава
repudiat одбија, презире
rēs, rēs, rerum f. ствар, по-
сао; имање; стање, по-
ложај; догађај

rescindit, scīdit, scissus, ěre
поцепи, поруши, разрије
resciscit, scīvit (iit), ītus,
īre дознаје [ише
rescribit, psit, ptus, ěre от-
reservat избавља, задржава
residet, sēdit, sessus, ěre
остаје (седећи)
respuit, uit, ūtus, ěre одбија
restituit, uit, ūtus, ěre успо-
ставља, враћа
retinet, uit, ěre задржава;
не пушта [шргне
revellit, it, vulsus, ěre ис-
revertitur, ī it, sus враћа се
revincit, nxit, nctus, īre све-
рота шочак [же
rūmor, ōrēs m. говор, глас
rursus (-um) опет, поново.

S.

sacrificium жртва
saepenumero често (пушта)
sagitta стрела
sagittarius стрелац
salūs, ūtēs f. сиас; добро;
срећа; живот
sancit, nxit, nctus, īre по-
шврћује; нарећује
sanctus 3 свет; неповредљив
sānitās, ātēs f. здрав разум
sarcīna пртљаг (ручни)
satisfacit, factus, fēcit, ěre, iēns
задовољава, даје нак-
наду; правда се

satisfactiō, ōnēs f. правдање
scālae pl. лестве, мердевине
scelerātus 3 зликовачки
scientia знање, вештина
scrōbis, ēs, ium m.(f.) јама,
рупа
sēcrētō пошайно, на само
secundum дуж, после, по
sēcus друкчије; nihilō sē-
cius ипак
sēmita пушања, стаза
senātus, ūs m. државни са-
вет, сенат
sententia мишљење; смисао
sēparātīm одељено
septentriō и pl. septentri-
ōnēs m. север (управо 7
звезда у волујским ко-
лима)
sepultūra сахрањивање
sermō, ōnēs m. (раз)говор
servilis 2 роиски
servitūs, ūtēs f. роиство,
служба
sicut, sicutī као што, како
sīdus, era n. звездано јато
signifer, ferī m. заставник
signum знак, обележје; за-
става
silves(ter,) tris, e, шумовит
simul уједно
simulatque чим
simulācrum кип, слика
simulat претвара се
simulātiō, ōnēs f. претварање
sīn ако пак

singulāris 2 поједини; ван- редан, одличан	studet, uit, ēre занима се; тежи
sinister, tra, um леви; f. левица	studiōsē ревносно, жељно
sinistrorsus на лево	studium ревност; занима- ње; жеља, воља; услуж- ност
sītus, ūs m. положај	subdūcit, xit, ctus, ēre вуче горе, одводи
sīve, seu или ако; sīve-sīve или-или	subicit, iēcit, iectus, ēre, iēns баца (под што); по- корава; излаже
sōlitūdō, inēs f. самоћа, пу- стиња	subest, fuit, esse близу је
sollicitat дражи, буну	subiectus 3 оближњи
solum дно; земља	subigit, ēgit, actus, ēre под- јармљује
spatium простор, растоја- ње; време	subit, iit, itūrus, ire поди- лази; издржи; насту- па (горе)
speciēs, gen. eī f. облик, спољашност, привидност	subitus 3 напрасан
spectat гледа; узима у обзир	sublātus (tollit) 3 поносити
speculātur уходи, извиђа	sublēvat диже; помаже
spīritus, ūs m. (дах), охо- sponte од воље [лост]	subluit, uit, ūtus, ēre одоз- до пере, заплускује
stābilit, īvit, itus, ire учвр- шћује	subministrat даје; довози
stabilitās, ātēs f. сталност	submittit, isit, ssus, ēre ша- ље (у помоћ)
stātiō, ōnēs f. стража	submōvet, mōvit, mōtus, ēre пошискује, узбија
statuit, uit, ūtus, ēre утвр- ђује; одлучује; наређује	subruit, uit, ūtus, ēre под- рива
statūra стас	subsequitur, cūtus est иде узастопице, прати
stātus, ūs m. стање	subsidiūм резерва; помоћ, заштита
stimulus шиљаст колац, бад	subsistit, stitit, ēre застаје; издржава
stīpendiārius 3 који плаћа данак	
stīpendium данак	
stīpes, itēs m. колац	
strepitus, ūs m. вика, жагор	

subtrahit, xit, ctus, ěre оду- зима, одвлачи [вози	tālea ируш; заоштрѣн колац
subvehit, xit, ctus, ěre до-	tam тако, толико
succēdit, ssit, ssus, ěre поди- лази; настуиа; смењује; долази (за њим)	tamelsi иако
succendit, it, nsus, ěre за- пали, упали [ње	tandem на послешку
successus, ūs m. настуиа-	tantōpere толико
succīdit, dit, sus, ěre под- сеца, обара	tantundem исто толико
succumbit, cubuit, cubitū- rus, ěre подлегне, падне	tardat задржава
succurrit, rrit, rsūrus, ěre пришиче (у помоћ)	tardus 3 спор; -ē касно
sūdēs, ium, pl. f. (мање) коље	tegimentum покривач, омот (за шиии)
suffrāgium глас(ање)	tēlum оружје за нападај; метак
summa свота; главна ствар	temerārius 3 непромишљен
sumptuōsus 3 скупи(оцен)	temerē насумце, непроми- шљено
suppetit, īvit, itus, ěre (до- ста) је [молилац	temeritās, ātēs f. (слепа сре- ћа); слепило
supplex, icēs молећи; m.	temperantia умереност
suppliciter понизно	temperat sibi уздржава се
supportat вози за њим	temperātus 3 умерен, благ
suprā adv. горе пре	tempestās, ālēs f. бура
suscipit, cēpit, ceptus, ěre iens прима (на) се, почиње	temptat куша; напада
suspiciātur сумња; слуши	tempus, ora n. време, доба; прилика
suspiciō, ōnēs f. сумња; слушња	tenebrae, ārum f. мрак
sustinet, uīit, tentātus, ěre задржава, издржава.	tenet, uīit, ěre држи, чува; обвеже; поседне, згузме; садржава
Т.	teres, etēs обао [ље
tabernāculum шатор	terrēnus 3 земљан; од зем-
tabula (табла); списак	testimōnium сведочанство
	testūdō, inēs f. оисадни кров
	timor, ōrēs m. бојазан, страх
	tollit, sustulit, sublātus, ěre диже; одузима

tormentum *мука; сирава*
за бацање камења
 totidem *исто толико*
 trādit, didit, ditus, ěre *пре-*
даје, поверава; издаје;
поучава, саопћава
 trādūcit, xit, ctus, ěre *пре-*
води, проводи (мимо чега);
задобива
 trāgula (*галско*) *копље*
 trāiectus 3 *прободен* [*лаз*
 trāiectus, ūs m. *превоз, пре-*
трāнат преилица
 trāscendit, it, nsūrus, ěre
прелази
 trāsfert, tulit, lātus, ferre
преноси; пресађује
 trāsfodit, fōdit, fossus, ěre,
 iēns *пробада* [*лази*
 trāsgreditur, ssus est *пре-*
 trāsmarīnus 3 *прекоморски*
 trāsmīssus, ūs m. *превоз*
 tribūnus mīlitum *војени*
трибун
 tribūtum *данак*
 triduum *три дана*
 tripertītō *на троје подељено*
 triquetrus 3 *троугли*
 tristitia *шуга, жалост*
 truncus *штабло, грм*
 tuba *труба* [*ка*
 tumultus, ūs m. *побуна; ви-*
 tumulus *брежуљак*
 turma *одељење коњице*
 turris, ēs, ium f. *кула*
 turpis 2 *сраман; н. срамота*

turpitūdō, inēs f. *срамота*
 tūtus 3 *безбедан*

U.

ubi *где; чим, како*
 ubique *свугде* [*казни*
 ulcīscitur, ultus est *свети,*
 ūllus 3 *икоји*
 ūlterior, ius *оностран, даљи*
 ūltrō *ни ону страну, од*
своје воље
 ūlulātus, ūs m. *урлање, див-*
ља вика
 umquam *икада*
 ūrus (*келтска р.*) *шур*
 urget, sit, ěre *притисни, о-*
куни, наваљује [*како*
 ut *да, све да (с конј.) чим,*
 utrum — an *да ли—или.*

V.

vacat *празан (ненасељен) је*
 vacātiō, ōnēs f. *ослобођеност*
 vādum *пличина, пруд*
 vagātur *скита се, крстари*
 valet, uir, ěre *јак (здрав) је;*
кадар је, има утешаја;
превлађује, јачи је; вреди
 valētūdō, inēs f. *здравстве-*
но стање
 vallum *палисаде; насип (с*
кољем) [*бедем*
 vallus *колац, шиљак; коље;*
 varietās, ātēs f. *шаренило*

vastus 3 (пуст), голем, не- измеран [цање	victus, ūs m. начин жив- љења; храна
vāticinātiō, ōnēs f. прори- vectīgal, ia n. данак; приход	vīcus село, оштина
vectōrius 3 превозни	vigilia ноћна стража
vehementer љуто, јако	vīmen, ina n. пруже; плетер
vel или; vel-vel било-било	vindicat казни, штишти
vēlōx, cēs, cia брз; хитар	virītim с главе на главу, сваком појединце
vēlum једро [као	vīs, vim, vī; pl. vīrēs, ium f. сила, насиље; јуриш; моћ, утешај
velut (sī) као да (с конј.),	vītāt избегава
vēnātiō, ōnēs f. лов	vitrum сињ
vendit, didit, ditus, ěre про- даје [стрепи	vix једва, тек што
verētur, itus est боји се,	vocat зове, позива, назива
vergit пружа се, простире се	voluntās, ātēs f. воља, жеља; пристанак; наклоност
vērō заиста; али	voluptās, ātēs f. весеље, у- живање
versātur окреће се; налази се, јесте	vōvet, vōvit, vōtus, ěre за- вешује (се)
versus, ūs m. стих	vōx, cēs f. глас, реч, изјава
vestit, ivit, itus, ire одева	vulgō уопће, свугде
vestītus, ūs m. одело	vult, voluit, velle хоће; за- поведа
veterānus 3 ислужен, стар	vultus, ūs m. лице, израз лица, поглед.
vetus, erēs стари, негдашњи	
vexillum застава	
vexat мучи [менце	
in vicem узајамно, наиз-	
victima жртва (животиња)	
victor, ōrēs m. победилац	

Списак власитијих имена

географских, етнографских и личних

Alesia (сада: *Alise-Sainte-Reine*, ч.: Ализ Сент Рен): један од најзнатнијих мандубијских градова према Лингонима (VII. 60. 89.).

Allobroges: (галско племе међу Роданом и Изаром, Леманским језером и Алпима; главни град *Vienna* (сад. *Vienne*, Вијен) (I. 6. 10 11.—28.).

Alpes: Алпи, високе планине што деле Галију и Германију од Италије (I. 10.).

Ambagrii: мало племе галско на левој обали Арара (*Saône*,) на југ од Секвана (I. 11. 14.).

Ambiani: мање белгијско племе са главним градом *Samarobriga* (сада: *Amiens*), недалеко од «*fretum Gallicum*»-а (VIII. 75.).

Ambibarii: племе у Северозап. Галији (*Agemoriga*) поред Океана (VII. 75.).

Ambivareti: племе кан'да међу Хедујима и Битуризима (VII. 75. 90.).

Anartes, ium: народ у Дакији, поред Тисе (VI. 25.).

Ansalites: бритско племе на десној обали Тамезе (V. 21.).

Andes (Andi): галско племе на западу близу ушћа Лигера. (VII. 75.).

Antistius Reginus: легат Цезаров. (VIII. 83. 90.).

M. Antonius: легат и квестор Цезаров. (VII. 81.).

Aquileia: град венетски у Галији Транспаданској крај Јадранског мора (I. 10.).

Aquitania: југозападни део Галије међу Гарумном, Океаном и Пиренејима (I. 1.).

Агаг (сада: *la Saône*, ч.: ла Сон): река, извире из брда *Vosegus* (сада: *Вогези*), тече међу Хедујском и Секванском у Родан (I. 12. 13. VII. 90.).

Agemorigae civitates: земље у Северозап. Галији према Британији (VII. 75.).

Ariovistus: краљ Свеба, по Цезару краљ Германа (I. 31.—53.).

Arverni: силно племе у средини Галије међу Битуризима и брдом *Sevenna*; главно место *Gergovia* (I. 31. 45. VII. 75.—77. 83. 88.—90.).

Atrebates: белгијско племе међу Моринима и Амбијанима (VI. 77.).

Atrius (Qu. Atrius): заповедник једног одељења (V. 9. 10.).

Belgae: становници Белгије међу Реном, Матроном, Секваном и морем (*fretum Gallicum*; I. 1.).

Belovaci: јако племе белгијско на североисток од Доње Секване, главно место *Bratuspantium* (VII. 75. 90.).

Vibracte: главни град хедујски међу Лигером и Араром (I. 23.).

Vibrosi: бритско племе на запад од Канцијума (V. 21.).

Bituriges (sing. *Biturix*): силно племе галско међу Хедујима и Карнутима; градови им беху: *Noviodunum* и *Avaricum* (VII. 75. 90.).

Boii: галско племе међу рекама Лигером и Елавером (I. 5. 25. 28. 29. VII. 75.).

Brannovices: штићеници хедујски, кан'да поред Лигера (VII. 35.).

Britanni: становници Британије беху од чести урођеници, од чести пак досељени Келти (V. 11.—21.).

Britannia: данашња Енглеска; (V. 8.—22.).

Brutus (*Decimus Junius Br.*): главни заповедник бродовља Цезарова (VII. 87.).

Cadurci: галско племе у Јужној Галији десно од Гарумне (VII. 75.).

Caletes: галско племе северно од Секване према Британији (VII. 75.).

C. Caninius Rebilus: легат Цезаров (VII. 83.).

Cantium: југоисточни крај у Британији, садашње грофовство Кент (V. 13.).

Carpathes: велико галско племе с обе стране Лигера, главно место: *Cenabum*, доцније *civitas Aurelianorum*, сад. *Orléans* (VI. 13. VII. 75.).

Carvilius: један од четворице краљева у Канцијуму (V. 22.).

Cassi: британско племе лево од Тамезе (V. 21.).

Cassius (*L. C. Longinus*): 107. г. беше конзул с Маријем (I. 7. 12.).

Cassivellaunus: британски војвода (V. 11. 22.).

Casticus: краљ секвански (I. 3.).

Catamantaloedes: краљ секвански, отац Кастиков (I. 3.).

Caturiges: независно, јуначко, мало племе у приморским Алпима (I. 10.).

Cavillonnum (*Cabillonum*): хедујски град поред Арара (VII. 90.).

Celtae: становници Галије Целтике; Цезар их иначе увек назива Галима (I. 1. 30.).

Senimagi: британско племе на источ. обали (V. 21.).

Seutrones: галско племе у Алпима, од Алоброга на запад (I. 10.).

Q. Tullius Cicero: легат Цезаров, млађи брат славног говорника Цицерона; Цезар му је често поверавао важна предузећа (VII. 90.).

Cimberius: са братом Назуом вођа Свеба (I. 37.).

Cimbri (синг. *Cimber*): германско племе, од Балтијског мора дођоше удружени са Теутонима, упадоше у Галију и Италију и многе војске римске побише, док их Марије није потукао у Овостраној Галији код Верцелâ 101. г. (I. 33. 40. VII. 77.).

Commius Atrebas: поглавар галски, од Цезара постављен за краља Атребатâ, доцније се одметнуо од Цезара (V. 22. VII. 75. 76. 79.).

Considius (*P. Cons. Longus*): заповедник, лошији него што се мислило (I. 21. 22.).

Coriosolites: галско племе у Ареморици (сад. Бретању; VII. 75.).

Crassus (*M. Licinius Cr.*): члан тријумвирата, погинуо 53. г. у боју против Партâ (I. 21.).

Crassus (*P. Licinius Cr.*): заповедник коњице у боју с Аријовистом (I. 52.).

Critognatus: угледан човек у Арверна (VII. 77.).

Daci: народ на Доњем Дунаву (VI. 25.).

Danuvius (*Danubius*): Дунав, извире из шуме Нерсупиâ (Шварцвалд) а утиче у *Pontus Euxinus* (Црно Море); доњи део се звао *Ister* (VI. 25.).

Dis, tis по причању Цезарову беше Галима бог подземног света и праотац (VI. 17.).

Diviciacus: најугледнији поглавар хедујски и друјид, пријатељ Римљана и љубимац Цезаров (I. 3. 31. 32. 41. VI. 12.).

Divico: глава тигуринске жупе у Хелвецији (I. 13. 14.).

Dubis (сад. *Doubs*, Ду): притока Арара (I. 38.).

Dumnorix: поглавар хедујски, брат Дивицијаков, зет Оргеторигов (I. 3. 9.).

Eburones галско племе око Доњег Рена и Мозе (VII. 75.).

Eburovices: галско племе лево од Секване, близу мора (VII. 75.).

Eleuteti: галско племе потчињено Арвернима (VII. 75.).

Eratosthenes: славан географ грчки, од 276—194; написао је први научан земљопис, 40 год. беше чувар александријске књижнице у Египту (VI. 24.).

Fabius Maximus (Qu. F. M. *Allobrogicus*): консул 121. г. победилац Рутеца (I. 45.).

Fabius (C. *Fabius Maximus*): легат Цезаров, имао је велику улогу у галском рату (VII. 87.).

Gabali: галско племе од Цевене на север (VII. 75.).

Gabinus (Aulus G.): конзул 58. г. са Калпурнијем Пизоном (I. 6.).

Gallia: у ширем смислу сва земља с оне стране Алапа, изузев већ покорени југоисточни крај; у ужем смислу = *Gallia Celtica* (I. 1.).

Galli: становници оне Галије, што се зове G. *Celtica* (I. 1.).

Garonna (сад. *Garonne*, Гарона): извире из Пиренеја, дели Аквитанију од Галије Целтике и утиче у Атлантски Океан (I. 1.).

Genava: (сад. Женева, *Genève*): алоброшки град, где Родан истиче из Леманског језера (I. 6. 7.).

Germani: народ са више племена с обе стране Рена.

Graiosceli: галско племе у западним Алпима међу Цеутронима и Катуризима (I. 10.).

Harudes: германско племе међу Реном и Данувијем (I. 31. 36. 51.).

Haedui (*Aedui*): најјаче племе у Галији Целтики, међу рекама Лигером и Араром; главни град *Vibracte* (сад. *Autun*, ч. Отен) (I. 10.—12. и др.).

Helvetii: галско племе у Источној Галији, међу Јуром, Леманским, Венетским (Боденским) језером, Роданом и Ретским Алпима (у сад. Швајцарској I. 1.—3. 29.—31. 40. VII. 75.).

Hercynia silva: шуме и брда од Шварцвалда до Карната (VI. 24. 25.).

Hibernia: острво од Британије на запад (сад. Ирска, V. 13. 14.).

Hispania: цело Пиренејско Полуострво (I. 1.).

Iuga mons: брдо међу Хелветима и Секванима од Родана до Рена (I. 2. 6. 8.).

Laberius Drusus (Qu.): војени трибун, погинуо у Британији (V. 15.).

Labienus (T. Atius L.): најодличнији легат Цезаров; у грађанском рату је прешао од Цезара Помпеју (I. 10. 21. 22. 54. V. 8. 11. 23. VII. 85. 87. 90.).

Latobrigi (Latovici): германско племе од Хелвета на север (I. 5. 28. 29.).

Lemannus lacus: Женевско језеро; франц. le lac Léman (I. 2. 8.).

Lemovices: галско племе међу Арвернима и Сантонима (VII. 75.).

Leuci: галско племе међу Мозом и Мозелом са градом Tulum (сад. Toul, Тул I. 40.).

Lexobii: галско племе у Ареморици, на запад од ушћа Секване (VII. 75.).

Lingones: галско племе, од Хедуја на север (I. 26. 40.).

Lugotorix: британски војвода, допао је римског роцтва (V. 22.).

Magetobriga: град поред Арара, од Везонције на запад (I. 31.).

Mandubii: келтско племе усред Целтике, гл. град Алезија (VII. 68.).

Mandubracius: син краља тринобантског (V. 20. 22.).

Marcomanni: германско племе од Горњег Дунава на север (I. 51.).

C. Marius: славан војвода, победилац Цимбра и Теутона г. 102. и 101. (I. 40.).

Matisco: град хедујски поред Арара (сад. Mâcon, VII. 90.).

Matrona (сад. Marne) река, код сад. Париза утиче у Секвану (I. 1.).

Mediomatrici: галско племе међу Мозелом и Воге-зима (VII. 75.).

Messala (M. Valerius Messala): 61. г. конзул са Пи-зоном, одлични говорник (I. 2.).

M. Metius: посланик Цезаров код Ариовиста (I. 47. 53.).

Minucius (L. Minucius Basilus): један заповедник ле-гија Цезарових (VII. 90.).

Mona: острво међу Британијом и Хибернијом (сад. Aglesea, Енглси; V. 13.).

Morini: приморско белгијско племе с градом *Bononia* (VII. 75. 76.).

Nasua: са братом Цимберијем вођа Свебâ (I. 37.).

Nemetes: германско племе на левој обали средњег Рена (I. 51. V. 25.).

Nervii: једно од најсилнијих племена усред Белгије (VII. 75.).

Noreia: главни град у Норику, сад. *Neumarkt* у Штајерској (I. 5.).

Noricus ager: сад. Штајерска (I. 5. 53.).

Oselum: грајоцелски град у западном делу Ово-странице Галије (I. 10.).

Orgetorix (igis): најмоћнији поглавар хелветски (I. 2.—4. 9. 26.).

Osismi: најзападније галско племе у Ареморици (у Бретању; VII. 75.).

Parisii: галско племе с обе стране Секване; главно место: *Lutetia Parisiorum*, сад. Париз (VII. 75.).

Petrocorii: галско племе од Гарумне на север (VII. 75.).

Pictones: галско племе на обали западне Галије (VI. 75.).

Piso (L. Calpurnius Piso): конзул 58. г., његова кћи беше жена Цезарова (I. 12.).

Piso (M. Pupius Piso Calpurnianus): са Месалом конзул 61. г.

Pyrenaei montes: пограничне планине међу Галијом и Хиспанијом (I. 1.).

Rauraci (Raurici): галско племе међу Секванима и Хелветима на левој обали Рена (I. 5. 29. V. 25. VII. 75.).

Redones: западно галско племе у Ареморици (усред Бретања; VII. 75.).

Remi: најсилније племе белгијско међу Матроном и Аксоном, са главним местом *Durocortorum* (сад. *Reims*, Ренс) и тврђавом *Vibrah* (VI. 12. VII. 90.).

Rhenus: сад. Рајна, некад граница галско-германска (I. 1. 2. 5. и др.).

Rhodanus (сад. *Rhône*, Рона): из Хелвеције тече кроз Леманско језеро па на југ у Саедоземно Море (I. 1. 2. 6. 8. 10. 12. 33.).

Rhuteni: племе на југу у слободној Галији и провинцији (I. 45. VII. 75. 90.).

Santones (*Santoni*): племе у Западној Галији од ушћа Гарумне на север (I. 10. 11. VII. 75.).

Sedusii: германско племе у северозап. делу шуме Арциније (I. 51.).

Segontiaci: британско племе на јужној обали (V. 21.).

Segovax: један од четворице британских краљева у Канцијуму (V. 22.).

Segusiavi галско племе, лево од Средњег Родана; гл. град *Lugdunum* (сад. *Lyon*; I. 10.).

Sempronius (*M. Sempronius Rutilus*): један заповедник коњице Цезарове (VII. 90.).

Sequana (сад. *Seine*, *Сена*): са Матроном дели Белгију од Целтике; из *Vogesa* (*mons Vosegus*), утиче у *fretum Gallicum* (*la Manche*; I. 1.).

Sequani: једно од најмоћнијих племена Галије Целтике, међу Апаром, Роданом, Реном, Вогезима и Јуром; главни град *Vesontio* (сад. *Besançon*, *Бзансон*; I. 1.—3. 6. 8.—12. и др.).

Suebi: једно од најсилнијих племена германских, међу шумама *Vasenis* и *Hercynia*; од њих се изводи име Шваба (I. 37. 51. 54.).

Sulpicius (*P. Sulpicius Rufus*): легат Цезаров (I. 90.).

Sulla (*L. Cornelius Sulla*): славни диктатор римски, живео 138—78. г. (I. 21.).

Tamesis: сад. Темза, *the Thames*, река у Јужној Британији (V. 18.).

Taximagulus: један од 4 британска краља у Канцијуму (V. 22.).

Teutoni: германско племе, побеђено од Марија у тродневној битци код *Aquae Sextiae* (*Aix*, *Екс*, *Ес*) близу Масилије г. 102. (I. 33. 40. VII. 78.).

Tigurinus pagus: једна од 4 жупе хелветске, међу језерима: *lacus Lemannus* и *lacus Neocomensis* (сад. *Neuchâtel*, *Нешател*; I. 12.).

Tolosates: аквитанско племе у провинцији с обе стране Гарумне; главни град *Tolosa* (сад. *Toulouse*, *Тулуз*; I. 10.).

C. Trebonius: ваљан легат Цезаров V. 17. 24. VII. 81.

Treveri: германско племе у Ист. Галији с обе стране Мозеле, са гл. местом *Augusta Treverorum* (сад *Trier* I. 37.).

Triboci (*Triboces*): германско племе у Ист. Галији уз Рен (I. 51.).

Trinobantes: најмоћније приморско племе у Британији, од Тамезе на север у сад. грофовству Essex (V. 20.)

Tulingi: германско племе више Хелвета, десно од Рена (I. 5. 25. 28. 29.).

Turones (Turoni): галско племе с обе стране Лигера (VII. 75.).

Ubii: германско племе десно од Доњег Рена (I. 54.).

Valerius (C. Valerius Proculus): поглавар у рим. провинцији Галији, полатињен Гал, Цезаров поуздан (I. 47. 53.).

Vangiones: германско племе у Североист. Галији, уз Рен (I. 51.).

Vellocassi: белгијско племе десно од Секване (VII. 75.).

Verbigenus pagus: једна од 4 жупе хелветске, од Леманског језера на север (I. 27.).

Vercassivellaunus: арвернски војвода (VII. 76. 83.).

Vesontio: сад. Besançon, ч. Бзансон) јаки град секвански уз реку Dubis (Doubs) (I. 28.—41.).

Viridomarus: младић, Хедуј (VII. 76.).

Vossio: краљ у Норику (I. 53.).

Vosontii: галско племе у провинцији Галији у Алпима (I. 10.).

Volcae Tectosages: најсилније галско племе у провинцији, од Пиринеја на север (VI. 24.).

—((()))—

